శ్రీరస్తు.

తంజావూరి యాంధ్రరాజులచరిత్ర.

వేటూరి-ప్రభాకరశాస్త్రి.

PUBLISHED BY

K. VENKATASESHAYYA

Triplicane.

వెల] **1914.** [0-6-0.

Printed at the Vani Nilayam Press, Madras.

తొడిమ.

శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారు, పాండ్యరాజ్యము, చోళరాజ్యము పూర్ణంగా స్వాధీనపరుచుకొన్నారు. వారి అనుజ్ఞమీదనే పిదప, విశ్వనాథనాయకుడు, అక్కడకుపోయి ఆరెండురాజ్యము లాలించిపాలించినట్లు కొన్నిచోట్ల వున్నది. కృష్ణరాయలతర్వాత యనంతరము అచ్యుతరాయలు రాజ్యానికి వచ్చెను. ఇతడే చోళదేశానికి ప్రత్యేకం చెవ్వప్పనాయకుణ్ణి రాజుగా చేయుచేసెను. అచ్యుతరాయలవారి భార్య తిరుమలాంబ, ఆమె చెల్లెలు మూర్తమాంబ అని, మూర్తమాంబభర్త అయిన చెవ్వప్పనాయనికి అచ్యుతరాయలవారు చోళదేశం స్త్రీధనం అరణం యిచ్చినారని కొన్ని గ్రంథాలవల్ల తెలుస్తూవున్నది.

"గీ॥ కవి నచ్యుతరాయలదేవి యైన
తిరుమలాంబకుఁ జెలియలై తేజరిల్లు
మూర్తమాంబను బెండ్లియై కీర్తి వెలయఁ
జెవ్వవిభుఁడు మహోన్నతశ్రీఁ జెలంగె."

విజయవిలాసము.

కాని యిక్కడ వొకచిక్కు తగులుకొన్నది. కృష్ణరాయల వంశం క్షత్రియవంశం, అని వెనకటి శాసనాలలో కేవలం, శుభబరి

ధాలలోను, వర్ణన వుంటుంది. చంద్రవంశపు క్షత్రియులట! చెవ్వ
ప్పనాయనివారివంశం, శూద్రవంశం, అనికూడా అప్పటిశాస
నాలే ప్రబంధాలే చెప్పుతూవున్నవి. అప్పచెల్లెళ్లు క్షత్రియుడికి
శూద్రుడికి భార్యలు కావడం యేవిధంగా? ఆకాలంలో కులమ
ర్యాదలు చెక్కుచెదరకుండా వుండేవే! అనిసందేహం! ఇదే
చిక్కు. పై సంబంధం ఆధారం చేసుకొని, కొందరు కృష్ణదేవరా
యులవారిని శూద్రులలో కలుపుతున్నారు. రాజులయినారు
గనక, దర్పానికి క్షత్రియులని పెద్దగా వర్ణింపించుకొన్నారే గాని
నిజానికి క్షత్రియులు కారని వారిసిద్ధాంతం. ఈమాట అంత
పొందుబాటుగా లేదు. కృష్ణరాయలవంశం శూద్రవంశం అయితే
ఆవెనకటి బుక్కరాయలవంశం, సాళువవారివంశం క్షత్రియవం
శాలగునా? గజపతులుమాత్రం క్షత్రియులెట్లా అవుతారు?
ఆకాలంలో, కులకట్టు తప్పడమే! విద్యారణ్యులంతవారు మం
త్రులు, గురువులుగా వుండేవారు! ఆరాజులు తాము వాణీవిలా
సం మొదలయిన ధర్మశాస్త్రగ్రంథాలుకూడా రచించేవారు.
శూద్రులైతే యిట్లా సాగునా? దర్పానికే క్షత్రియులమని చె
ప్పుకున్నారు. అప్పుడంతా వొప్పుకున్నారు, సరే, అయితే
వారిబంధువులిక శూద్రులమని చెప్పుకుంటారా? చిక్కుగాదా?
అచ్యుతరాయలమరదలిని పెళ్లిచేసుకొన్న చెవ్వప్పనాయనికూ
డా క్షత్రియుడే అనిపించుకోవలెగాదా? లేదే? ఏమికుదిరింది?
పెంచడంయెందుకు? పై సిద్ధాంతం అపసిద్ధాంతంగానే వున్నది.

కొందరంటారు :—"అచ్యుతరాయల మరదలిని పెళ్లి చేసుకొన్నాడని వున్నది. అంతమాత్రంతో ఆ అచ్యుతరాయలు విద్యానగరం అచ్యుతరాయలనడం యెట్లా? ఈఅచ్యుతరాయ లింకొకడు కావచ్చు" నని. ఈయెత్తుగడకూ పొత్తు కుదరలేదు. విజయనగరంరాయలుగాక మరియెవ్వడియ్యగలడు చోళరాజ్యం? చెవ్వప్పనాయడు సరిగా విజయనగరపు అచ్యుతరాయల కాలంలో వున్నాడు. వీరికి రాజ్యం రావడానికి వేరే కారణం కనపడదు. శౌర్యంతో జయించినట్టు ఎక్కడా లేదు.

నాపూహ యేమంటే:—అచ్యుతరాయలనాళ్లలోనే "అచ్యుతరాయాభ్యుదయమ్" అనేసంస్కృతకావ్యం వొకటి వెలసింది. అందలివిషయం ఆయనచరిత్రమే. ఆగ్రంథంలో అచ్యుతరాయలకు తిరుమలాంబ అనేభార్య ఉన్నట్టు కానరాలేదు. తిరుమలాంబ పట్టమహిషి గాక పరిగృహీత కావలెను. రాజులకు చాలామంది భార్య లుండేవారు. కొందరు పట్టపురాణులు కొందరు పరిగృహీతలు. పరిగృహీతలు భిన్నజాతివారుకూడా కావచ్చును. కృష్ణరాయలవంశం క్షత్రియవంశమే. చెవ్వప్పనాయని వంశం శూద్రవంశమే. కావడమునకు ఇప్పుడు చిక్కేమున్నది? నిజమేదో నిలకడమీద తేలవలెను.

పాండ్యరాజ్యానికి విశ్వనాథనాయనివారి సంతతిన్నీ, చోళరాజ్యానికి చెవ్వప్పనాయనివారిసంతతిన్నీ రాజులై నాటినుండీ రెండురాజ్యాలూ యేలుకొంటూ వచ్చిరి. వారిలో పర

స్వరం చుట్టరికమున్నూ మధ్యనడిచెను. చోళరాజ్యంవారు విజయనగరరాజులకు విధేయులయి సర్వవిధాలా వారికి తోడ్పడుతూ వచ్చిరి. పాండ్యరాజ్యంవారు కొన్నాళ్లయినతర్వాత తిన్నయింటివాసాలు లెక్కపెట్టినారు.

చెవ్వప్పనాయడికే చినచెవ్వప్పనాయడనిన్నీ పేరు. వీరిపూర్వులు రాజ్యమేలినట్లు కనపడదు. విజయనగరరాజులదగ్గరనే సేనానాయకులయి వుండురు. వారినిగూర్చి విజయరాఘవనాయనివారు రచించిన రఘునాథాభ్యుదయంలో వున్నవిధం:—

"ద్విపద. వనజాక్షుపదముల వరలు వాహినికి ననుజ యై మించునాలవజాతి జగతి, ఆజాతిలోఁ జాల నధికులైనట్టి, రాజులు కొందఱు ప్రఖ్యాతిఁ గనిరి, వారిలోఁ గృష్ణభూవరుఁడు లావణ్య, కారుణ్యగుణముల ఘనకీర్తి గాంచె, నమ్మహామహునకు నాత్మజుఁ డైన, తిమ్మభూపాలుండు ధీరత వెలసి, బయ్యాంబిక వరించి ప్రౌఢి వహించె, నయ్యిరువురు గాంచి రాత్మసంభవులఁ, బెదచెవ్వభూపాలుఁ జినచెవ్వవిభునిఁ, బెదమల్లభూజానిఁ జినమల్లవిభుని, వారిలోఁ జినచెవ్వవసుధాబలారి, మేరుధీరుఁ డనంగ మేదిని వెలసెఁ, జిరతరంబుగభక్తి శ్రీశైలమందు, నరుణాచలమున వృద్ధాచలమందు, శంకరార్పణముగా శాశ్వతానేక, కైంకర్యములు చేసి ఘనకీర్తి గాంచె, సుగుణసంతతికి నచ్యుతరాయసతికిఁ, దగినసోదరి కృశోదరి మూర్తమాంబ, యతనికి భార్యయై ... ...

చోళదేశంలో వీరిరాజధాని తంజాపూరు. వీరు తెలుగు వారు. ఆదేశం అరవదేశం. భాషవేరు. అందుకని వీరు తెలుగుదేశమునుండే, మంత్రులు, దండనాథులు, పండితులు, కవులు, గాయకులు, వేశ్యలు, మొదలయినవారిని తీసుకొనిపోయిరి. ఆకాలంలో అక్కడకు పోయి నెలకొన్న తెలుగువారిసంతతి యిప్పటికిన్నీ ఆయాస్థలములలో వున్నారు. ఇప్పటికిన్ని తంజాపూరులో సగంమూనువాళ్లు తెలుగు మాట్లాడగలరు. *తిరువైయారు, మొదలయిన స్థలాలలో ఎందరో తెలుగువారున్నారు. అప్పుడు రాజులవల్ల అగ్రహారాలు పొందిన తెలుగుబ్రాహ్మల సంతతి యిప్పటికీ అగ్రహారాలు అనుభవిస్తూ వున్నారు

చెవ్వప్పనాయకుడు తంజాపూరులో, కోట, అగడ్తలు, మొదలయినవి నిర్మించినాడు. శివగంగాతటాకమనే తియ్యనీటిచెరువు తవ్వించినాడు. ఇప్పటికీ ఆచెరువు చెక్కుచెదరకుండా వున్నది. తంజాపూరికది మహోపయోగం. కోట, అగడ్తలు, కొంతచెడిన ప్పటికీ, యిప్పటికీ ఆశ్చర్యం కలిగిస్తూ వున్నవి.

రఘునాథరాయలు రచించిన సంగీతసుధ అనేగ్రంథం పీఠికలో గోవిందదీక్షితులవారు (ఈయన యెవరో ముందు తెలుస్తుంది) చెవ్వప్పనాయకుణ్ణి వర్ణించినవిధం :—

"శ్లో॥ కర్ణాటసింహాసనకార్యధుర్యః పరాక్రమాక్రాంతపరావనీపః, శోణాద్రినాథస్య స చెవ్వభూపో నిర్మాయ చత్వార్యపి గోపురాణి. ప్రాకారపఙ్క్తి రథ మంటపాని తటాకదివ్యో

పవనాని భూయః, గ్రామా ననేకా నుపకంఠసీమ్ని దత్వా విచిత్రాణిచ భూషణాని. రథా ననేకా న్విరచయ్య రమ్యాం శ్చకేరి మహారాజవిభూతి మస్య, న కేవలం శోణగిరీశ్వరస్య కైఙ్కర్య మేవం కృతవాన్ స భూపః. ఏకామ్రనాథస్య చ దీర్ఘ(?)శైలనివాసినశ్చాపి రఘూద్వహస్య, వృద్ధాచలేశస్య సమస్త మేత త్ప్రాకారముఖ్యం వ్యతనో ద్విశేషాత్. శ్రీశైలనాథస్యచ వేఙ్కటాద్రినివాసినః పద్మవిలోచనస్య, హైమం విమానం విరచయ్య హస్తా దస్యచ్చ కైఙ్కర్య మసావతానీత్. చోళేషు (?) కిం బహునా నరేంద్ర! స్థానేషు సర్వేషు హరే స్హరస్య, ప్రాకారసౌధప్రముఖా ననేకా న్నిర్మాయ ధర్మా న్మముదే నరేంద్రః. మహీసురాన్ కించ మహాగ్రహారై రహర్నిశం సాదర మన్నదానైః, దానై రనేకై రపి భక్తిపూర్వం సంప్రీణయామాస స చెవ్వభూపః. ”

ఈధర్మకార్యాలలో కొన్నిటికి శాసనాలున్నవి. ఈచెవ్వప్పనాయకుడు, క్రీ 1580 ప్రాంతములవరకు జీవించెను. ఈయనకుమారుడు అచ్యుతప్పనాయుడు. ఈయనయోగ్యత సంగీతసుధపీఠికలో యిట్లు వర్ణింపబడినది :—

“శ్లో॥ తత్తాదృశై ర్ధర్మభరై రముష్మా దావిర్బభూ వాచ్యుతభూమిపాలః, మూర్త్యంబికాయాం జగదంబికాయాం బాలేందుహాళేరివ బాహులేయః॥ఆరభ్య బాల్యాదతిభక్తిశాలీ...

రాజ్యభారః, గజై రనేకై స్తురగై ర్భటైశ్చ నిర్జిత్య సామంతనృ
పాలవర్గమ్. సంపాద్య దత్తేస్మ సమస్త మర్థం శ్రీరంగనాథాయ
తథా ద్విజేభ్యః, రంగేశితు ర్దివ్య మసౌ విమానం హైరణ్మయం
రత్నమయం కిరీటమ్. మణిమయం వర్మచ నిర్మమీతే సింహా
సనం స్మ క్షితిపాల శేషః, తస్యైవ పూర్వోత్తరపశ్చిమాని సగో
పురాణ్యప్రతిమప్రభాని. ప్రాకారమ ప్యష్టమ మాతనిష్ట మహా
నసంచాపి మహీమహేంద్రః, లక్ష్మ్యాశ్చ సర్వాణ్యపి మండపాని
దివ్యాని రత్నాభరణా న్యతానీత్. ఆరోహమార్గంచ మరు
ద్వారాయా (?) మలంక్రియాభావ ముపేయివాంసమ్, ఆరామ
సీమాసుపి రంగభర్తు ర్గ్రామా ననేకానపి స వ్యతారీత్. దానం
తులాపూరుష మచ్యుతేంద్రో హిరణ్యగర్భం ప్రతివర్ష మేవ, హే
మాద్రికల్పే కథితాని సమ్యక్ సర్వాణి దానాని ముహు ర్వ్య
తానీత్. రామేశ్వరస్యాపిచ గోపురాణి తీర్థాని సర్వాణి నవీచ
కార. సందర్శనం కించ స రామసేతో రసౌ వక్షా దనువర్ష మేవ,
దినేదినే భోజయ దేష లక్షాధికా న్ ద్విజా నచ్యుతభూమిపాలః."

రాజచూడామణిదీక్షితుండు రుక్మిణీపరిణయమహాకావ్యమున
కూడ యిట్లే వర్ణించినాఁడు.

"శ్లో. మాయూరమధ్యార్జునకుంభఘోణశ్రీచంపకారణ్యముఖ
స్థలేషు, మహత్తరం మండపమాతతాన భక్త్యా మహాత్మా పరమచ్యు
తేంద్రః. అగ్ర్యాణ్యనేకానపిచాగ్రహారానసావ్యతారీదవనీసురేభ్యః

" రంగరాజ"మన్నారుదాసవిలాసమందు వర్ణించినవిధం :—

" సీ. మన్ననారునకును మహనీయగోపుర,ముఖము లౌగోపురము
ల నొనర్చి, రామసేతువునం దీర్థము లెల్లం బ్రకటించి, యిల
మహాదానంబు లెల్లం జేసె, రంగధామున కంతరంగ ముప్పొంగం
గా, రత్నాంగియుం గిరీటరాజ మొసంగె, శ్రీముష్ణముఖ్యవిశేష
స్థలంబుల సకల వైభవములు సాగంజేసె, గీ॥ నార ! నా
లుగుదిక్కులయందు శౌరి, కతంచు సేయనికైంకర్య మవ
నిం గలదె, పాండ్యతుండీరముఖ్యభూపతులం గెల్చి, సాటి నా
ఘునం డసహాయశూరుం డగుచు.

ఉ॥ సారభుజాబలంబునను జక్కందనంబున సద్గుణంబులన్
ధీరనుతప్రతాపమున దిక్కుల మిక్కిలి నిండుకీర్తులన్
ధారుణిం బ్రోచు నేర్పున నుదారదయం గవితాచమత్కృతిన్
శ్రీరఘునాథభూమిపరిణేమునిశేకన్ సము లేవృపాలకుల్ ?"

విజయవిలాసంలో :—

"శా॥ శ్రీరంగేశునకు వచ్చి యచ్యుతధరిత్రీభర్తయై భాగ్యరే
ఖారూఢిన్ విలసిల్లి తాన తనకున్ గైంకర్యముల్ చేసెం గా
కేరాజైనను జేయంగాం గలిగెనే యిట్టీవిమానం బహో
భూరిస్నిగ్ధముగా, మహామణిమయంబుల్గాం గిరీటాదులన్."

మహానుభావుడైన యీ అచ్యుతప్పనాయనికి, విద్యారణ్యు
లవంటి మహాత్ముడు గోవిందదీక్షితులు మంత్రిగా నుండెను.

"శ్లో॥ త్రినామాద్యంతనామానౌ పుపీహి క్షిద్దీక్షితౌ ప్రభా,
శస్త్రే శాస్త్రే చ నిపుణౌ ఖాహవేషు హవేషుచ."

(అచ్యుత, అనంత, గోవింద, అనేనామములకు "త్రినామ నామత్రయ" సంజ్ఞలు కలవు) రాజుకు తగినమంత్రి, మంత్రికి తగినరాజు. గోవిందదీక్షితులు మహామంత్రజ్ఞుడు, మహాకవి, మహాగాయకుడు, మహాయజ్వ. అప్పయ్యదీక్షితులవారు మీమాంసాశాస్త్రవిషయమున కొన్నిచర్చలలో వీరితో ఆలోచన చేసేవారట! ఈమహాత్ముడు చేసిన ధర్మకార్యములు అనేకం. ఇప్పటికిన్నీ చోళదేశాలో ప్రసిద్ధంగా చెప్పుకొంటూ వున్నారు. ఈయన మీమాంసాశాస్త్రంమీద స్వతంత్రించి మహాగ్రంథాలు రచించడమేగాక" సాగ్నిచిత్య, సర్వతోము, ఖాంతిరాత్ర, సాగ్నిచిత్యాప్తవాజపేయాదియజ్ఞములు చేసినాడు - "పదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణు" డని, "అద్వైతవిద్యాచార్యు"డని" బిరుదులు. ఎన్నెన్నో మహాగ్రంథాలు రచించినాడు. ఇదివరకు ఉదాహరించిన "సంగీతసుధ" ఈమహాత్ముని ఆజ్ఞమీదనే రఘునాథరాయలు రచించెను. దానిపీఠిక యీయన రచించినదే. వేదశాస్త్రాలు చదువుకుని యజ్ఞాలు చేసిన శ్రోత్రియపండితుడికి సరసకవిత్వం, సంగీతవిద్య యెట్లా అబ్బినవో! మంత్రిత్వం యెట్లా నిర్వహించినాడో! ఆహా!

చెవ్వప్పనాయుడు బ్రతికివుండగానే, అచ్యుతప్పనాయనికి, రఘునాథనాయడనే కుమారుడు పుట్టెను. ఈసంగతి సంగీతసుధ పీఠికలో గోవిందదీక్షితులవారు చెప్పినారు. రఘునాథనాయణ్ణి విద్యాబుద్ధులునేర్పి రాజ్యాధ్యక్షునిగా చేయుండకోసం, అచ్యుతప

నాయకు మహామంత్రి శేఖరుడైన గోవిందదీక్షితులవారికి వొప్పగించెను. ఆయన తనకొమాళ్లతోపాటు, రఘునాథనాయక్ణి కూడా మహావిద్వాంసుణ్ణి చేసెను. గోవిందదీక్షితులవారు చేసిన యజ్ఞములలో, ఆయనపెద్దకొమారుడు యజ్ఞనారాయణ దీక్షితులే అధ్వర్యుడు. ఆయజ్ఞములలో, అచ్యుతప్పనాయని వారిఆజ్ఞనొప్పున యువరాజైన రఘునాథనాయకుడు దీక్షితుల వారికి ముత్యాలవెల్లగొడుగు పట్టివుండేవాడట! అచ్యుతప్ప నాయనికాలంలో యెందరో మహాపండితులు వుండేవారు. అందులో జగత్ప్రసిద్ధుడు, గోవిందదీక్షితులమిత్రుడు రత్నఖేట దీక్షితులు. ఈయనకు తండ్రిపెట్టినపేరు శ్రీనివాసదీక్షితులని.

సంధ్యాసమయవర్ణనలో యీమహాకవి కల్పించినకల్పనకు అచ్యుతప్పనాయడే మెచ్చి, ఆకల్పనలోవున్న రత్నఖేటపదం ఆయనబిరుదు పేరుగా పెట్టినాడట! శితికంఠవిజయము, భైష్మీపరిణయము, భావనాపురుషోత్తమనాటకము, విధినిర్ణయము, బౌద్ధతంత్రమథనము, వేదాంతవాదావళి మొదలుగా యెన్నెన్నో మహాగ్రంథాలీమహానుభావుడు రచించినాడు :—
పండితులందరూ ఈక్రిందిశ్లోకం చదువుతూ రత్నఖేటదీక్షితుల వారిప్రతిభకు ఆశ్చర్యపడుతూ ఉంటారు :—

“ శ్లో॥ విపశ్చితా మపశ్చిమే వివాదకేళినిశ్చలే
సపత్న జిత్యయత్న మేధ రత్నఖేటదీక్షితే ॥

బృహస్పతిః క్వ జల్పతి ప్రసర్పతి క్వ సర్పరా
డసమ్ముఖశ్చ షణ్ముఖశ్చతుర్ముఖశ్చ దుర్ముఖః."

ఈయన "సాగ్నిచిత్యవిశ్వజిదతిరాత్రయాజి" అర్ధనారీశ్వర దీక్షితులు మొదలుగా యింకా యెందరో మహావిద్వాంసు లీ ప్రభువుసభలో వుండేవారు.

అచ్యుతప్పనాయకుడు జీవించి వుండగానే, ఆయనను వొప్పించి గోవిందదీక్షితులవారు రఘునాథనాయకుణ్ణి రాజ్యాభిషిక్తుణ్ణి చేసినారు. ఈవిషయం గోవిందదీక్షితులవారి పెద్దకొమారుడు యజ్ఞనారాయణదీక్షితులు రచించిన "సాహిత్యరత్నాకర" మనే గ్రంథంలో యీవిధంగా వున్నది :—

"శ్లో॥ భుజధామయశోఽపి తాదృశం తే భువి నాన్యస్య తదేతద చ్యుతేన్ద్ర! అహమేవ విదిత్తు దిక్షు సీమాస్వపి సర్వాసు చరింశ్చరాయ జానే. విజితా బహుధా పృథక్పృథక్తే విమతాః పాండ్యముఖాస్త్వయా రణేషు, మిలితాశ్చ పశ్చాత్తథ సమస్తాః పునరప్యత్ర పురాభిషేణయన్తే అనుజీవ్య చిరా దనన్యమిత్రం పురి కర్ణాటకభూపతిం సబంధుమ్, నిజనాథ మహో నిహత్య కైశ్చిత్సమగాత్పాండ్యనృపేణ జగ్గరాజః. పురి తత్ర హతే స్వపుత్త్రిపౌత్త్రైః సహ కర్ణాటనృపే త దావశిష్టమ్, పరిగృహ్య తదాత్మజం స యుంచప్రభు రన్యైశ్చ సమాయియాస తీహ! అధిరఙ్గమమీ మిళిత్తి యావన్యధి మత్తా రిపవః సపాండ్యభూపాః, పురతోఽ మునా విధేయం తవ కర్ణాటనృపాత్మజేన సఖ్యమ్.

సౌమ్యే భావిని వాసరే శుభదినే శౌర్యప్రముఖ్యైర్గుణైః ప్రఖ్యా
తం రఘునాథనాయక మముం ప్రౌఢాపదానం సుతమ్, క్షిప్రం
త్వం చతుర్ష్వపి వివృతక్షోణీతలప్రాభవే కుర్యాః కౌతుకతో
భిషిక్త మఖ్యైర్గోవిందయజ్వాగ్రగైః. ... ...
పర్యాప్తర్ద్ధిరథ మధుద్రవ సాభ్రైస్తముచ్చార్య మాత్ర
ముచితం స్వహుతాశ శేషైః, గోశృంగకోశనిహితై రఘునాధ
భూపం గోవిందయజ్వగురు రభ్యషిచ ద్రయేణ. దూర్వాక్షతత్ర
నవరత్నసువర్ణపూర్ణైః స్వర్ణాంబురాశితటినీసరసాం పయోభిః,
గోవిందయజ్వగురుణా కుశలీ స భూయస్తత్రాభ్యషిచ్యత త
త్తోను పురోహితాభ్యామ్ ॥ హంస్యేశ తం తనుజ మచ్యుత భూ
వలాంబింత్రాభిషిచ్య విధిగ్రై రుదధేః పయోభిః, కన్యాగతైర్భట
పల్లైర్గణికాభి శ్చైవ మప్యభ్యషేచయ దయం తదనుక్రమేణ. భ
ద్రాసనప్రతివిధిప్రథితం విభూత్యై నిత్యాగ్నిహోత్రభవయా
నిటలే మహీంద్రోః, ఆచంద్రతారక మహీశ్వరతానిధానం గోవింద ద
క్షితగురుః కురుతే స్మపట్టమ్.”

మీది శ్లోకములలో జగ్గరాజను దుష్టుడు కర్ణాటరాజకుటుంబ
మును చంపడం మొదలుగా వచ్చిన సంగతికి సంగ్రహమిది :—
కర్ణాటరాజ్యమున వీర వెంకటపతిరాయలు చనిపోయిన
తర్వాత ఘోరకృత్య మొకటి జరిగినది. వెంకటపతిరాయలకు
సంతానం లేదు. ఆయన భార్య గొబ్బూరిజగ్గరాజు కూతురు. ఆమె,
వెంకటపతిరాయలు బతికివుండగానే, యెవర్తో కన్న కొడుకును

తాను కన్నట్టు వెల్లడించి పెంచుకోసాగెను. వెంకటపతిరాయ
లు తనజీవితకాలంలో ఆతన్ని ప్రేమించలేదు సరిగదా అవసాన
కాలంలో సర్దార్లు అందరియెదటా రాజ్యం తనమేనల్లుడైన చి
క్కరాయలకు చెందవలసినదేగాని ఆతడికి చెందరాదని కూడా
ఆజ్ఞాపించెను. పాపము! నాకు సర్దు మొట్లో అని మొరపెట్టు
తున్నా వినక తనవేలివుంగరము మేనల్లుడిచేతికి పెట్టెను. వెంక
టపతిరాయలు చనిపోయినతర్వాత, ఆయన ఆజ్ఞప్రకారం చి
క్కరాయలే రాజయ్యెను. దానితో కడుపుమండి గొబ్బూరిజ
గ్గరాజు కొందరు దుష్టులను చేర్చుకొని ద్రోహంచేసి ఆరాయ
లను సకుటుంబముగా చెరపెట్టించెను. తనకూతురి దొంగకొడు
కును రాజ్యాన నిలిపెను. చాలామంది సర్దార్లు జగ్గరాజుపట్టున
చేరిరిగాని పాపము! ధర్మాత్ముడు వెలిగోటియాచమనాయడు,
అన్యాయానికి అంజ వేయలేకపోయెను. జగ్గరాజుతో చేరలే
దు. కానిరాజుకు కానికలు చెల్లించలేదు. తల్లియెవరో తండ్రి
యెవరో తెలియరానివాడు, అన్యాయంగా రాజై కూర్చుంటే,
కులగౌరవం గలవారు వొదిగివుండ రనిన్నీ వెంకటపతిరాయల
ఆజ్ఞప్రకారం రాజు వేరనిన్నీ, తెలియజేయడమేగాక ఖైదీలో
వున్న రాయలకుటుంబమును విడిపించేటందుకుకూడా యత్నా
లు సాగించెను.

అక్కడ చాకలివాణ్ణి తనవశం చేసుకొనెను. వాడిచేతికి చీటి
వ్రాసి యిచ్చి ఖైదులో వున్న రాయలకు చూపించి యెట్లాగై

నా ఆయనుకుమారుణ్ణి యెత్తుకురమ్మని పంపెను. రాయలు ఆచీ టిచూచి చాలాసంతోషపడి పన్నెండేళ్ల తన రెండోకుమారుణ్ణి తీసుకుపొమ్మనెను. చాకలివాడున్నూ యెవరికీ తెలియకుండా ఆకుర్రివాణ్ణి మురికిగుడ్డలతట్టలో పెట్టుకుని యాచమనాయడి దగ్గరకు యెత్తుకువచ్చెను. ఈసంగతి విని చాలామంది సర్దార్లు యాచమనాయడిపట్టు చేరిరి. జగ్గరాజుగుండెలలో రాయి పడెను.లంచాలిచ్చి సర్దార్లను తనపట్టు నిలుపుకుంటూ వుండెను.రాయలకుటుంబమును మిక్కిలి యిబ్బంది కలిగే యిరకటపు బందిఖానాలో బందోబస్తుచేసి జాగ్రత్తగా కాపలా కాయిస్తూవుండెను. యాచమనాయడు రాయలకుటుంబ మంతా తెప్పించవలెన నేయత్నంతో ఆబందిఖానామనుష్యులను కొందరిని వశం చేసుకొనెను. వాళ్లద్వారా ఒకరాత్రి బందిఖానాలోపలికి నేలసొరంగం తవ్వించి దానిగుండా లోపలివారిని బైటికి రప్పించే సందర్భంలో బైట ఫారా కటాయిస్తూవున్న బంటువాడొకడు ఆసొరంగంకంతలో దిగబడెను. పదిమందీ గగ్గోలుపడి జగ్గరాజుకు తెలిపిరి. పాపి, పరమచండాలుడు, జగ్గరాజు రాయలను రాయలభార్యను కొడుకును కోడలును చిన్నబిడ్డను అందరిని చంపెను. ఈవార్త విని లోకమంతా అట్టుడికినట్టు ఉడికెను.జగ్గరాజును అందరు నిందించిరి. యాచమనాయడిపట్టు సేనాసన్నాహాం హెచ్చెను. అప్పుడు చోళపాండ్య రాజ్యాలు మిక్కిలిప్రబలంగా వున్నవి. వారికి పరస్పరం విరోధం. యాచమనాయడు తంజావూరుప్రభు

వైన అచ్యుతప్పనాయణ్ణి దర్శించి ఆయనసహాయంవల్ల జగ్గరాజును జయించి తనవద్ద వున్న రాయలకొమరుకును రాజ్యాన నిలవబెట్టవలెననే కుతూహలంతో కొంత సేన తీసుకొని తంజావూరు. ప్రయాణమయ్యెను. ఇది విని జగ్గరాయలు తహతహపడి భీతి పుట్టి అప్పుడు తంజావూరివారికి విరోధులుగా వున్న పాండ్య రాజులను (తిరుమలనాయకుడో, ముద్దువీరప్పనాయకుడో అప్పటిపాండ్యరాజు) కలుసుకొని తమకు సహాయం చేయవల సినదిగా కోరెను. జగ్గరాజును తోడుచేసుకొని తంజావూరి వారిని జయించవచ్చును గదా అనేదురాశతో పాండ్యులు జగ్గ రాజుపక్షం చేరిరి. తంజావూరు వస్తూవున్న యాచమనాయణ్ణి నడిత్రోవలో చీకాకుపరచి హింసించడానికి సన్నాహం చేస్తూ వుండిరి. ఈవార్త మహామంత్రిశేఖరుడు, మహాత్ముడు అయిన గోవిందదీక్షితులవారు ఆలకించి, అచ్యుతరాయలకు యెరింగించి, కొదమసింహమువలె గండుమీరి వున్న రఘునాథనాయణ్ణి త్వరగా రాజ్యాభిషిక్తుణ్ణి చేసి, యాచమనాయడిపట్టు యుద్ధానికిపంపెను. శ్రీరంగపుణ్యస్థలం ప్రాంతంలోనట ఆయుద్ధం నడిచింది; రఘునాధరాయలే జయించెను. ఆజయవార్తలు అనేకకావ్యాలలో వర్ణింపబడినవి. రఘునాధరాయలకుమారుడు విజయరాఘవనాయనివారు రచించిన రఘునాథాభ్యుదయ మనేనాటకంలోనివిధం :—

" అని పలుకురఘునాథజననాథునకుఁ బ్రధానులు దినచ ర్యలు చదివిరట యెటువలెను :—

కమ్మవక్కణ. శ్రీమన్మహాచోళసింహాసనేంది, రామనోహరు లైనరఘునాథనాయనయ్యవారికి నుత్తరాది గుంటూరి,యయ్య ప్పరుసు (?) నారప్ప విన్నపము, లంచికనలవత్సరాషాఢశుద్ధ, పం చమీపుష్యార్కపరిఘుయోగమున, స్వామివా రాపళవా నేరిన గర, నామతీర్థము పురాణశ్రవణంబు, రామవిగ్రహపూజ రామ జపంబు,శ్రీమూర్తిదానాద్యశేషదానములు, గావించి విజయంబు గలుగ నక్షతలు,శ్రీవైష్ణవు లొసంగ శిరమునఁ దాల్చి,ఆదిత్యహృ దయజపానంతరమున, నైదాఱుగడియలయపు డారగించి, ఫే రులు వేయించి పెండ్లికిఁబోవు, తీరునఁదగినము స్తీబుగావించి, యెది రిపాళెంబున కెఱుకసేయించి, కదలివచ్చి విజయగరుడాద్రి నెక్కి, రాజభద్రగజాధిరాజంబు నెక్కి, ... మతిశాలి పురుషో త్తమయ నరసప్ప, జతగూడి నగరిమదాలసీల్ గనుక, నెమ రె చ్చరించుచు నేకపార్శ్వమున,మదగజం బెక్కి సమ్మదమున నడవ, అ స్తెప్పయళగప్ప యాప్తులై యొక్క, మ స్తెగ్గుపై నెక్కి మక్కువ నడవ, ... చేరువనొకగింధసింధురం బెక్కి, ఆ రామదేవరాయ లు చనుదేరఁ, దరతరమ్ములకునుదగు లైనకతన, నెఱనమ్మఁదగిన కోనేటికొండ్రాజు, కట్టరంగపరాజు కస్తూరిరాజు, మిట్టపాళెంపు సం బెటనాగరాజు, రామరా జలయాకురఘునాథరాజు, మామ యాబళిరాజు మనుబోలురాజు, శ్రీరంగపతిరాజు శ్రీగిరిరాజు,

విజయరాఘవరాజు విఠ్ఠలరాజు, నందేలచిత్రరాజు నారపరాజు,కం
దనవోల్ రాజు గడెకెమ్మరాజు, కాలువరాజునా కడపరాజులును,
సాళెలరాజులు పంటరాజులును, శ్రీపతివారు కైజీతంపుదొరలు,
జూపల్లివారు దేసురిరెడ్డితెగలు, మామమూర్తెప్పకుమారరంగ
య్య, పామినాయనివారు బలుమూరివారు, మంచువవారుకం
బముకొండపేటి, కొండపల్లెసంకుసరావువారు, నెదలఁబచ్చి
మల్లపదాళిగట్టి, మాదన—— పెరుమూమొదలారి, మొదలయిన
గడిదొరల్ ముందఁబనడవఁ, గదనగంగమునకుఁ గదలిపోవుటకు,
.... అమ్ములచేతఁ జేయమ్ములచేత,దుమ్ములచేత దోదు
మ్ములచేత........ పోరిలో సమసి గొబ్బూరిజగ్గరాజు, పా
ళెమూఁకలవెంటఁబడిమాకరాజు, ... విడివడిపాఱెరావి
ళ్లమాదన్న, మధురనారిసిగూర్చి నుమ్మౌతసేసె, విధియంచుఁ
దనపాలివిధిదూఱుకొంచు, దొరలెల్ల నవ్వఁగాఁ దుండివిభుఁడు,
పరువెత్తెఁ దనచెంజిపట్టణమునకు,... .....విరిగి పాఱఁ దొ
డంగెవీరప నేఁడు, జయలక్ష్మి చేపట్టిస్వామివారిపుణ్యను, దయమీఱఁ
గాధర్మదారవట్టించి, బంగారుబొమ్మను బాండ్యభూపాలుఁ, డిం
గితవేదియై యిచ్చినమెచ్చి, తంజావురముచేరి... .....ఆము
హూర్తమునఁ బట్టాభిరామాభి, రామమై మించుశ్రీరామసౌధ
మునఁ,జలువరాజగతిపై జాలువాపసిఁడి,...పేరోలగంబున్న, ఆర
తులెత్తినారని వ్రాసిరాగఁ, గొలువులోఁ జదివించుకొని స్వామి
వారి, బలపౌరుషములెంచి పొచ్చాపువారు, సమయోచితోక్తు

లం జాల లాలించి, తమముద్రచే గాకితముశిఖాచేసి, ఘనముగా విూకుమగరలుగట్టించి, హానుమోజిపంతుల నంపించినారు, ఇటు వలెనడచిన దిక్కడికార్య, మటుగాన నెత్తీగుండ నవధరించేది.

మరిన్ని, యింతకుముందే యీ రఘునాథనాయకు పారసీక రాజుకు, నేపాలరాజు వోడిపోయి తన్ను శరణువేడగా అభయమిచ్చి యుద్ధంలో ఆపారసీకుణ్ణోడించి నేపాలరాజునుతిరిగి రాజ్యమునిలిపినట్టు బహుగ్రంథాలలోకలదు. ఆసందర్భంలోనే రఘునాథరాయలు సముద్రంలోని పట్నంవొకటిసంపాదించినాడట. పారసీకరాజు, నేపాళరాజు, అంటే యెవరో! తురకరాజు లయి వుందురేమో!

రఘునాథరాయలకు రాజ్యంకట్టి అచ్యుతప్పనాయకు శ్రీరంగంలో వసించి శ్రీరంగేశ్వరస్వామి నారాధిస్తూ క్రై. 16 15 ప్రాంతమున పరమపదం పొందెను. గోవిందదీక్షితులవారు రఘునాథరాయలరాజ్యారంభకాలం కొన్నాళ్లు జీవించి వుండిరి. తన అర్ధాసనమిచ్చి రఘునాథరాయలు గోవిందదీక్షితులవారిని ఆరాధించేవాడట. సంస్కృతభాషకు, తెలుగుభాషకు రఘునాథనాయనికాలంలో కలిగినంతమహాదశ, ఆరెంకుభాషలు పుట్టిన తర్వాత మరియెప్పుడూ కలగలేదనడం పొగడిచెప్పడం కాబోదు. బ్రాహ్మలకు వారివైదికవిద్యలకు, ఆయనకాలంలో కలిగిన గౌరవం ఇంతని చెప్ప జాలను. అందరు సోమయాజులే, అందరు కవీశ్వరులే, అందరు శాస్త్రకర్తలే, కవిత్వంలో సంగీతంలో మహాప్ర

జ్ఞగలస్త్రీలు ఎందరెందరు వుండేవారు ! ఓహోహో! మనవిద్య
లకు అప్పుడుకలిగినదశ రాబోయేకాలంలో ఇకరాబోదు. అట్టి
విద్వాంసులికపుట్టబోరు. అట్టికావ్యాలిక వెలయబోవు. పొగడడం
పోనిచ్చి నిజమైనా చెప్పేటందుకు నాకు శక్తిచాలదు. ఆరఘునా
థనాయనిఘనత ఆకాలపుమహాకవులే సరిగా వర్ణింపలే మని
చెప్పకొన్నారు. ఆ మహాప్రభువును గూర్చి ఆకాలపుకవీశ్వ
రులు వర్ణించినవర్ణన కొంత వివరిస్తాను :—గోవింద దీక్షి
తులవారు “సంగీతసుధ” పీఠికలో రఘునాథనాయకుడు సంగీ
తశాస్త్రం లక్ష్యలక్షణసహితంగా నేర్చినమహాపండితుడనిన్నీ
జయంతసేనాదిరాగములను, రామానందాదితాళములను, క్రొ
త్తగా సృష్టించినాడనిన్నీ పొగడినారు. ఆయనకోరికమీదనే
రఘునాథరాయలు సంగీతసుధ రచించెను. కవిత్వంలో అసాధా
రణ ప్రజ్ఞగలవాడని ఆకాలపుకవీశ్వరు లందరూ యేకగ్రీవంగా
చెప్పినారు. ఒకరిచెప్పడం యెందుకు ? ముద్దులు మూటలుగట్టే
ఆయనగ్రంథాలే చెప్పుతూవున్నవి. రాజులనేకులు దొంగకవు
లల్లోసివారేగాని రఘునాథనాయకుడు అట్టివాడనడానికి నో
రాడడంలేదు. ఆయన కాలంలో రచింపబడిన కొన్నిగ్రంథముల
నుండి కొన్నిభాగములు యెత్తిచూపుతును :—

గోవిందదీక్షితులవారిసాహిత్యసుధపీఠికలో:—

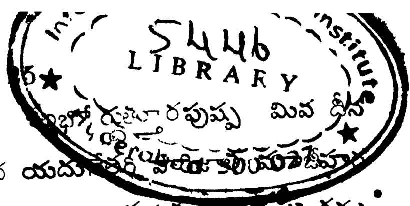
“శ్లో. తత్రేందిరామందిరనామధేయే సభావిశేషే సహ మంత్రి
వర్గైః । కవిప్రకాండై రపి కాళిదాసమయూరసౌమిల్లమురారి

దేశ్యైః। కర్ణాటకాంధ్రద్రమిళప్రబంధనిర్మాణవిద్యానిపుణైశ్చ కై
శ్చిత్। వాగ్గేయకారప్రముఖై రన్యై ర్వచిత్రగీతాదికళాప్రవీణైః।
అస్తేఽధిభద్రాసనమచ్యుతేంద్రతనూభవ శ్శ్రీరఘునాథభూపః।
ఆజ్ఞప్తి మేనాం శిరసా ప్రగృహ్య ప్రావేశయత్సోఽపి బుధానన
మస్తాన్ । మంత్రాక్షతాలంకృతపాణిపద్మాన్ ఫలోపహా
రాంచితపూర్ణకుంభాన్ । విలోక్య దూరే విబుధాన్ ప్రణమ్య
మంత్రాక్షతాన్ మూర్ధ్ని ముదా విధాయ । ... ... క్షోణీసు
రా వః కుశలంనుకచ్చిత్ పుత్రేషు దారేషు సహోదరేషు। అప్య
గ్నిహోత్రవ్రతసాధనాని సుఖాని కిం సంప్రతి గోధనాని। ...
ఇతీరితంవాక్య మిమే నిశమ్య ముదాఽవదన్ భూమిభృదాశ
యజ్ఞాః । ఆసేతుభాగీరథిభూమిభాగా దభ్యాగతానా మవనీసు
రాణాం । అన్నైస్సువర్ణైరపి వస్త్రజాతై స్స్వనంధయానాంచ
పయఃప్రదానైః। ఆతన్వతో రక్షణ మాదరేణ తవైవ రాజ్యే వ
సతాం చిరం నః । భవత్కటాక్షై రభిరక్షితానాం క్షేమం సము
స్తీతి కి మత్ర చిత్రమ్ । ....
పూర్వాం సమేతా వయ మత్ర యుష్మత్పితామహం చెవ్వమహీ
మహేంద్రం । ఆశీర్భి రానందయితుం తదగ్రే త్వయ్యాదదానే
ఖురళీషు కేళీం। తదా భవంతం సవిలోక్య హార్దాదస్మా న్ముదా
వాచ మిమా మవోచత్। అస్మాక మేతేవ భవే త్ప్రతిష్ఠా ధర్మం
సమర్థశ్చ స ఏష రాజ్యం। ఆశీర్వశేషా చ్చన చెవ్వనేతు రాసీరిదానీమ
[illegible] కృపాణికాఖేటకనైపుణేన గజస్యచాకర్షణచాతురీభిః।

సంగీతసాహిత్యకలావిలాసై ర్భాషాప్రబంధేషు భృశం పటిమ్నా।
చిత్తానువృత్త్యా చిరమచ్యుతేంద్రః రఘునందనమానందభరం బభార।
తదీయధర్మాన్ పరిపాలయంస్త్వం చోళావనీం పాలయసి ప్రక
ర్షాత్। శ్రీరామసేతావపి కుంభఘోణే శ్రీరంగధామన్యపి రామ
భద్రం। దేవం ప్రతిష్ఠాప్య తదగ్ర్యతాని ప్రాకారసద్గోపురమం
టపాని।...చంపేశితుః పంచనదేశ్వరస్య శ్రీధేనునాథస్య వృషే
శ్వరస్య। శ్రీశ్రీనివాసస్థలసీమ్ని విష్ణోః శ్రీరంగనాథస్య వర
ప్రదాతుః। మహత్తరం మండపమాదధాస్త్వం శ్రీకుంభఘో
ణేశ్వరగోపురాగ్ర్యం। హేమాద్రికల్పప్రతిపాదితాని మహా
స్తులాపూరుషపూర్వకాణి। దత్తైస్త్వయార్థైః పరితుష్టచిత్తాః
శ్రోత్రియేషు కాశ్యాముఖలేచ దేశే। భవజ్జయం స్తౌభని (?) ద్వి
జేంద్రాః కృతాగ్నిహోత్రాః కృతినో జయంతి। నిత్యాన్నదా
నం కురుషే ద్విజానామసంఖ్యకానామనివారితస్త్వం। సంపా
ద్య సేనాం బహుధాత్యుదగ్రాన్ జిత్వా సపత్నానపి భూమిపా
లాన్। సముద్రమధ్యాగ్రయిణస్సమస్తాన్ క్షిప్రాన్నిరాకృ
త్య సుఖం విధత్సే। శ్రీపారిజాతాహరణప్రబంధం చిత్రంచ
వాల్మీకిచరిత్రకావ్యం॥ తథాచ్యుతేంద్రాభ్యుదయం గజేంద్ర
మోక్షం చరిత్రంచ నళస్య చిత్రం। శ్రీరుక్మిణీకృష్ణవివాహ
యక్షగానం ప్రబంధానపి నైకభేదాన్। నిర్మాయ వాగ్భి
ర్నిపుణార్థభాగ్భిర్విద్వత్కవీనాం విదధాసి హర్షం।

గోవిందదీక్షితులవారికి పెద్దకుమాళ్లు. యజ్ఞనారాయణ దీక్షితులను, వేంకటేశ్వరదీక్షితులని. ఇద్దరూ తండ్రిని మించిన కొమరులు. యజ్ఞనారాయణదీక్షితులు సాగ్నిచిత్సర్వక్రతుయాజి. ఈయన రఘునాథనాయనిచరిత్రమే సాహిత్యరత్నాకరము, రఘునాథభూపవిజయము,రఘునాథవిలాసనాటకము అనే గ్రంథములుగా రచించెను. రఘునాథనాయని కీ మహాకవి శిష్యుడట ! కావ్యనాటకాలంకారసాహిత్యము రఘునాథనాయని దగ్గిర శిష్యుడై నేర్చుకొని తాను గురుదక్షిణ యీయవలసి యుండగా, రఘునాథరాయలే తనకు, కర్ణాలంకారములు, తన పదకము, పాదాంగదము, కంకణము, బహుమతి చేసెనని యీతడు సాహిత్యరత్నాకరములో చెప్పినాడు. యీతడు మహాకవి. సాహిత్యరత్నాకరము అద్భుతకావ్యము. ఇట్టి జగజ్జెట్టి పండితుడే రఘునాథరాయలశిష్యుడనని చెప్పుకొన్నాడే!ఆహా!

"శ్లో. పాతంజలం భాట్టమతంచ తర్క మద్వైతరాద్ధాంత మవైమి కింతైః, ప్రబంధసందర్భభరైః కవిత్వవిద్యా మిదానీం విశదీకరోమి. ఉక్త్వా కియత్వా వ్యయ ముక్తిధాటీపుష్యత్ప్రబంధో రఘునాథభూపః, వ్రజే న్మదంవో మధువైవతంస శ్శంభు ర్నకిం హ్యాప్స్యతి శంఖతో యైః।... అతో యతిష్యే న గుణాన శేషానస్యాభిధాతుం రఘునాథనేతుః। కింతు స్థితాం కావ్యకృతిచ్ఛలేన సాహిత్యవిద్యాం సఫలీకరోమి ॥ దేవ్యా గిరా మవతరస్య గతే నదుకి సర్వలోకాపి తస్య రఘునాథవిభోః ప్రమోదం । భ

క్త్వా సుధాసవసుమాభరణస్య [illegible] రపుష్ప మివ దీన
జనోపనీతం। యామద్వయేన యదు [illegible]
త్సరస మచ్యుతభూపపూనుః॥ కావ్యం తదత్ర విబుధాస్తు కథం
కంథచిదాలేఖ్య చిత్ర మవధాయ ఫణీంద్రకల్పైః।... కావ్యాలం
కృతినాటకాదికలనాపాండిత్య మత్యద్భుతం సర్వజ్ఞో రఘునాథ
భూశతమఖో య స్యోపదిశ్య స్వయం। ఆదాతుం గురుదక్షిణా
మభిమతా మర్థ్యేzప్యహో దత్తవాన్ స్వాంకర్ణాభరణం నిజంచ
పదకం పాదాంగదం కంకణమ్"

వెంకటేశ్వరదీక్షితులు పూర్వోత్తరమీమాంసలలోను, సంగీతశాస్త్రములోను, కవిత్వములోను అఖండుడు. సర్వతంత్రస్వతంత్రుడు, సాగ్నిచిత్యాప్తవాజపేయయాజి, సాహిత్యసామ్రాజ్య, శుల్బమీమాంసా, కర్మాంతవార్తిక, వార్తికాభరణ, చతుర్దండిప్రకాశికాదులు ఈయనకృతులు. మహాకవీశ్వరుడైన నీలకంఠదీక్షితులవారిగురువు. కావ్యదర్పణము, కర్పూరవర్తిక, తంత్రశిఖామణి, కమలినీకలహంసిక, రుక్మిణీపరిణయము, ఆనందరాఘవము, మొదలుగా ఎన్నోన్నో మహాగ్రంథములు రచించిన రాజచూడామణిదీక్షితులున్నూ రఘునాథరాయలసభాస్థానమం దున్నవాడే. ఈయన రత్నఖేటదీక్షితులవారికుమారుడు. విశ్వజిద్యాజి, అర్ధనారీశ్వరదీక్షితులవారిశిష్యుడు. వేంకటేశ్వరదీక్షితుల ఆజ్ఞలోనివాడు. గ్రంథవిస్తరభయముచేత, యీదీక్షితకవీశ్వరులచరిత్ర [illegible] అంతా చెప్పలేదు.

రఘునాథరాయలు స్వయముగా రచించినకృతులు:—తెలుగున:—పారిజాతాపహరణము, వాల్మీకిచరిత్రము, అచ్యుతేంద్రాభ్యుదయము, గజేంద్రమోక్షము, నలచరిత్రము, రుక్మిణీపరిణయయక్షగానము, రామాయణము, మొదలయినవి. సంస్కృతమున:— రామాయణసారసంగ్రహము, భారతసారసంగ్రహము, సంగీతసుధ, సాహిత్యసుధ, భరతసుధ, మొదలయినవి. తెలుగు ప్రబంధములలో వాల్మీకిచరిత్ర, రామాయణము, గొప్పవి. ఈయనకవితాచాతుర్యమునుగూర్చి యిప్పుడు వ్రాయజాలను. ఒకపద్యము, గద్యము మాత్రము ఉదాహరిస్తాను.

రామాయణమునుండి:—

“సీ॥ నాపాలిపెన్నిధినాకులదైవంబు, ననుఁగన్నతండ్రినన్నేలు ప్రభువు నేత । నాముంగిటఁజరించుకామధేనువు, నాదండనుండుకుందనపుఁగొండ । నను నెల్లెడలఁ గాచికొనుమేటివిలుకాఁడు, ననుఁగృపారసముచేఁ దనుపుఘనుఁడు, గీ॥ నాకునారస్వతాబ్ధియానందమొందఁ, జలుపుచంద్రుండుశ్రీరామచంద్రుఁ డెలమి, నాదుకలలోనఁబొడకట్టి మోద మలరఁ। బలికెఁ గృతిసేయు మని కవిప్రవరులార!”

గద్య॥ ఇది శ్రీరామచంద్ర సాంద్రకరుణాకటాక్ష లబ్ధసిద్ధసారస్వతవిశేష, నిరర్గళవాగ్వైభవశేష, సరససాహిత్యకళాభోజ, సత్యసంభాషితముఖాంభోజ, సకలసామ్రాజ్యధౌరేయ, నిత్యవితీర్ణధారారాధేయ, నిరతాన్నసత్త్రసంతోషితపంచాశత్సహస్రభూ

సుర,బహువారానుష్ఠితమహాదానవైభవానర్జితకీర్తి భాసుర,నిజనా
మాంకితాకళంక వస్తుసమగ్రబహుళాగ్రహారభూషిత చోళధరా
మండల,నిఖిలభోగవిభవవినిర్జితాఖండల,సాధితసముద్రాంతరద్వీప,
పరనృపాల సంస్తుతప్రతాప, నేపాలభూపాలస్థాపనాచార్య,కర్ణాట
రాజపూజనీయధౌరంధర్య, రామసేతు, శ్రీరంగ, విజయరాఘ
వపుర, కుంభఘోణాది దివ్యస్థలప్రతిష్ఠాపిత రామభద్ర,సర్వజన
సంభావితగాంభీర్యముద్రావినిర్జితసముద్ర, సదాశ్రితభరణదక్షపాద
క్ష, దక్షిణసింహాసనాధ్యక్ష, రాజాధిరాజ సన్మానితాసాధారణశౌ
ర్య, దిగంతరప్రసిద్ధతరౌదార్య, సుజ్ఞానజనక, సతతసంసేవితజనక,
పోషితవిద్వత్కవియూథ, భువనశోభితగుణసనాథ, బలవత్పరిపంథి
గృహీతసామంతమహీకాంతవిమోచన శ్లాఘనీయబాహాబల,
మూర్తమాంబా గర్భశుక్తిముక్తాఫల, చినచెవ్వయాచ్యుతనృ
పాలపుత్త్రి, సజ్జనస్తోత్రపాత్ర, రూపరేఖావిజితసుమసాయక,సక
లశర్మసంధాయక, రఘునాథనాయకప్రణీతంబైన శ్రీమద్రామా
యణంబున విబుధజనవినుతవివిధకథాశాఖాప్రకాండంబగు బాల
కాండంబునందు ద్వితీయాశ్వాసము.

సంస్కృతరామాయణసంగ్రహము—

"శ్లో. శ్రీచెవ్వయాచ్యుతనృపాలవరాత్మజన్మా రామైకభక్తినిర
తో రఘునాథభూపః, యద్విస్తరేణరచితం మునినాథదేవరామా
యణం నిపుణ మిచ్ఛతి సంగ్రహీతుం. నవ్యకావ్య సమారం
భా ద్వారంతస్యైవ సంగ్రహః, తదేవకిల లోకానాం కల్యాణం

కలుషాపహం. రామస్య చరితే చేతో రమతేమమ కేవలం, అ
స్తిక దేవతారత్నమస్య దీర్ఘగుణాన్వితం. పట్టాభిషేకపర్యంతం
త్వరసూక్ష్మశ్రోతుమిచ్ఛతాం, హితంభక్తిమతామేతదలసానాంచ
సమ్మతం. శ్రీరామభద్రచారిత్ర పారాయణపరాయణైః, ఘటి
కాత్రయమాత్రేణ ప్రత్యహం శ్రూయతా మిదమ్."

ఈరాజరత్నము తాను రచించిన రామాయణమును మధుర
వాణి అన్నేవేశ్య చేత సంస్కృతంలోనికి మార్పించెను. మధుర
వాణి సంస్కృతాంధ్ర కవిత్వములోను, సంగీతవిద్యలోను, మ
హానిపుణురాలు. ఆమెవాఙ్మాధుర్యము మెచ్చి రఘునాథనాయ
కుడే మధురవాణిఅని బిరుదు పేరు బెట్టెను. "శ్లో॥ చతురమధుర
వాణీంసమ్యగాకర్ణ్య యస్యాస్సదసి మధురవాణీనామదత్తంత్వ
య్యెవ, సరసకృతివిధాయీనాం సాధుమేధావిశేషా స్వధికపటురి శేషా
స్వాంబుజాక్షీషు సైషా."

రఘునాథరాయలసభకు వీణావాదనములో ఆరితేరినవారు,
శాస్త్రములెరిగినవారు, సరకవిత నేర్చినవారు, పువుబోండ్లు
వచ్చి తమతమనైపుణ్యమును చూపుతూవుందురని, మహా
స్వారస్యము గలకావ్యరచనలో పండబారిన తమకీర్తిని ప్రకాశిం
పజేస్తూ వేలకొలది స్త్రీరత్నములు ఆయనఆస్థానమున వుందు
రని ఆమెవర్ణించినది. ఈక్రిందిశ్లోకములు మధురవాణిచాతుర్యము
మొదలయిన విషయములు కొంత తెలుపును. "చాతుర్య మేతి కవి
తాసు చతుర్విధాసు వీణాకలాప్రకటనే భవతి ప్రవీణా, ప్రజ్ఞా

మియః నిపుణ మంచతి పాణిసీయే మేధాం వ్యనక్తి బహుధా వివిధావధానే. వీణాగానకలావినోదసమయే ధృత్వా సమస్యాశతం సద్యస్సంసది సాధు పూరయతి యా దత్తాః కవీంద్రైస్త్వయా,... విపంచికాయాం చతురాః ప్రగల్భాశ్శాస్త్రేఽతిదక్షాస్సరసప్రబంధే, సమీప మేతస్య సమేత్య కేఽపి సుభ్రూజనా స్స్వస్వకలావ్యవృణ్వక్ ... సర్వోత్తరస్యా దిమసంస్కృతాంధ్రప్రబంధనిర్మాణపచేళిమాని, యశాంసి భూయాం స్యవతారయంత్యస్సహస్రశ స్సంతి సరోజనేత్రాః."

పై సందర్భములనుబట్టి యీమహారాజు ఎప్పుడూ వేశ్యల ఆటపాటలతో ఆనందిస్తూ శృంగారరససముద్రములోనే మునిగి తేలుతూ వుండేవాడని తలచరాదు. ఈయన రాజఋషి-మహాత్ముడు, అఖండరామభక్తిగల భక్తాగ్రేసరుడు. ప్రతిదినము యాభైవేల బ్రాహ్మణులకు అన్నదానముచేసేవాడట కాదా! ఎన్నెన్నిచోట్లనో శ్రీరామమూర్తిని ప్రతిష్ఠచేసి గొప్పగొప్ప దేవాలయాలు కట్టించినాడట కాదా! తెలుగులో యీమహాప్రభువు కృతిపొందిన గ్రంథములకు లెక్కలేదు. కృష్ణాధ్వరి అనేకవిశ్రేష్ఠుడు బహుగ్రంథాలు ఈయనపేర రచియించెను. నైషధపారిజాతీయమనేద్వ్యర్థికావ్యములో యీవిధంగాచెప్పినాడు:—సీ॥ నవరసశ్రీరఘు నాథభూపాలీయ, నామభామాభీష్టనాయకుండు। పారిజాతా...హ్వయకావ్య, వర్యాస్వయంవర వల్లభుండు।కల్యాణకౌముదీకందర్పనాటక, కన్యోద్వహనబద్ధకంకణుండు। అమరు

సాహంకార హారిభాగీక శృం, గారసంజీవినీ కాముకుఁడు । తాళ
చింతామణీవధూంతత్పరుండు । మంచిజామాత రఘునాథమను
జనేత । తెలియ నైషధపారిజాతీయకృతియు । నేగురక్కలచె
ల్లెల్లె హెచ్చు ననుచు.

చేమకూర వేంకటకవి సారంగధరచరిత్ర, విజయవిలాసములు తెనుగుదేశమునకు చేరి యీవరకే వెల్లడి అయినవిగనుక వాటిని గురించి అందరూ యెరిగేవుంటూరు- యీపుస్తకంచదివినతర్వాత నే విజయవిలాసపుపీఠికకు అర్థం స్పష్టంగా తెలుస్తుంది. ఎన్నని ఉదాహరింతును ! విజయవిలాసంపీఠికలో మరికొన్ని విశేషాలున్నవి చదివిచూడండి. కర్ణాటరాజప్రతిష్ఠాపనవిషయం నిగూఢముగా వర్ణించినాడు. మల్ల అనంతరాజుగారి సంస్థానంలోవుండే కొంకుకోణంగి కవిచౌడప్ప యీరఘునాథరాయలఆస్థానానికి వచ్చి ఆ విద్యావిలాసములు దర్శించి ఆశ్చర్యపడిపోయినాడు. చూడండి:—క॥ నేరుతు నని మాటాడను। వారిజభవునంతవాని వశమా తంజా। వూరిరఘునాథనాయని। గారిసభను కుందవరపు కవిచౌడప్పా॥ అన్నాడు. రఘునాథనాయనికుమారుడు విజయరాఘవనాయడు రచించిన "రఘునాథనాయకాభ్యుదయ" మనే ద్విపదకావ్యంలో రాచనగరువర్గరాలు వర్ణింపబడినవిధం :—

" ఘనతరమదగజఘటలచే నలరు । పెనులాగడపుఁబని పెద్ద బవంతి । ... ... హురుమంజి తేజీల।నిరుపమంబగు పటాని బవంతిసెజ్జ । పర్తితిలేక నగరిసంపత్తికరణములు । జతగూడి వాని

యు విశాలశాలయును । తరతరంబులు వేణుదండముల్ పూని ।
గుఱిగొల్ల లున్నట్టి కోటవాకిలియు। రాణువలోఁగల రాజులుదొ
రలు । శ్రేణులై యున్నలక్ష్మీవిలాసంబు । చినచల్వరాతిచేఁ
జెలఁగిసింగారపుఁ । బనిపైఖరులఁ గనుపట్టువాకిలియుఁ । జెంగ
టిపున్నాగ శీతలచ్ఛాయ । రంగైన యచ్యుతరంగకూటంబు ।
లలితనాకపురీవిలాసగేహంబు । కులగిరిఁ బోలులాఁగులచప్ప
రంబు । కవివర్ణనీయ సూరాగిరడికూటంబు । నవరత్నమయమైన
నాటకశాల । మదనావతారులై మన్నారుఁ డున్న । మదనగోప
విలాసమందిరాంగణము । పట్టాభిరాముని భావచిత్రంబు ।
గట్టిబంగారుచెక్కడపుఁజప్పరము । నీలంపుఁజాయలు సీడలు
దేరఁ। జాల విప్పైన యొప్పు *చల్వరాజగితి। గలిగి రెండవపుష్పక
విమాన మనఁగ । సరిరుశ్రీరామసౌధాధిరాజంబు । విజయ
చిహ్నములచే వెలయుచునున్న । విజయభవనరాజవేదికాస్థలిని।
కంచుకీవర్గంబు గాచియున్నట్టి । కాంచనోరుకవాటఘటితమా
ర్గంబు । చంద్రకాంతపువింతసంతనపనుల । సాంద్రమై విలసి
ల్లుజగతిమీఁదటను । పగడాలజగడాలబటువుకంబములు ।
మగరాలనిగరాలమదనచేతులును । జిన్నారిదంతంపుఁజేరుల్ల
తుదలఁ । జెన్నారమలఁచినజీనిపత్తులును । పైగోనకెంపురా

---

* 16 మూళ్ల పొడుగు 13 మూళ్ల వెడల్పు 1½ మూర యెత్తు గలిగి నిగ నిగలు దేరుతూ, శ్రీరామ సౌధమున నల్లచల్వరాయి యిప్పటికిన్నీ కలదు. ఇంత కంటె తక్కువది వేరొక మండపమున కలదు. బృహతీశ్వరుని కోవెలమీద యింకొకటి కలదు.

పనులుబోదియలు । బాగైనపచ్చరాపలకపైకప్పు । ఇంద్ర
నీలంబుల నెసఁగుటోవరియు । చంద్రిక వెదఁజల్లు చలువగోడ
లను । ... ... మేలైనపటికంపుమెటికలు గల్గి । కద
నంబులోఁ జోళగని (?) గెల్చినట్టి । పోలికల్ నేపాలభూపాలకు
నకు । దొరతనం బిచ్చినదోర్విలాసములు । దురములో నలపాం
డ్యతుండీరపతులఁ । జేరి గెల్చినగెల్పు సింహాసనమున । నారా
మదేవరాయల నిల్పుటయును । మొదలైనవిజయముల్ ముగ్గు
లుగుల్కఁ । బదరక వ్రాసిన భావముల్ మెఱయ । నిందిందిరా
లక యిందిరారమణి । కందళించిన వేడుకలఁ గటారింప । రమణీ
య మగునిందిరామందిరంబు । మొదలైనగృహరాజములుగల్గి
రాజ । సదన మప్పురమునఁ జాల నొప్పారు. ... ... రాజ
మూర్ధన్యుఁ · డారఘునాథశౌరి । రాజితంబగు నిందిరామందిర
మున ... ... బిరుదుపాత్రిలు విజృంభించియారాజ ।
వరునిముందరనిల్వ వారిలోపలను । బరచాళి గొనియె రూపవతీ
వధూటి । గొందలేక పేరణిగొనె చంద్రరేఖ । మిక్కిలికోపుల మె
రవడిఁ జూపి । జక్కిణి వినిపించె శశిరేఖయపుడు । (లోకనాయిక
కీరవాణి మొదలగువారు) మురళిరచాబు తంబుందండెచెంగు ।
స్వరమండలంబు రావణహస్తమునఁగ । విలసిల్లుజంత్రిముల్ వే
ర్వేఱఁబూని, వెలఁదులు కొందఱు వినిపించిరపుడు । భువిమెచ్చన
చ్యుతాభ్యుదయకావ్యంబు । నవరసచిత్రింబు నలచరిత్రింబు ।
హారువైనపారిజాతాపహరణంబు । మెరవడిఁ జూపువాల్మీకిచరిత్ర

జానకీకళ్యాణచాటుకావ్యంబు। తా నిర్వహించినతక్కినకృతులు।
కొంచెము వినిపింపఁ గొందఱు తగిన । సందర్భముల సమ
స్యలు నేకరింప । నెదుట సంగీతసాహిత్యనాట్యములు। మొద
లైనవిద్యలు మూర్తీభవించె । ......ముద్రికాభరణాంబు
ముత్యాలయొంట్లు । భద్రహా (శ్రీ)రామభద్రతాళియును ।
ధరియించి నామతీర్థమునకు వచ్చు । తఱిని ... । లక్ష్య
మహాలక్ష్మీవిలాసంబు చేరి । పావనం బగుగురుపాదద్వయంబు ।
సేవించి వారిచే సెలవు గైకొంచుఁ । గపిలధేనువునకు గ్రాస
మర్పించి । కపురైనయొకజముకాణముమీఁదఁ । జేరి పద్మా
సనాసీనుఁ డై యుండి। పౌరులు గొల్వ దర్పణము చూచుచును।
తిరుచూర్ణరేఖతోఁ దిరుమణి నుదుట । ధరియించి మేనద్వాదశ
పుండ్రములును । సవరించి మహార్హకజపసరం బూని । ప్రవిమ
లాష్టాక్షరీపరమజపంబు । ...... ప్రకటవైభవ మొప్ప
రాజగోపాలు। నకుఁ దిరువారాధనము సాంగముగను."

రఘునాథాభ్యుదయనాటకంలోనిజమాకర్చులెక్క :—

అట్టవణరంగయ లెక్క వినిపించుట :—"చిదంబరనాథ మొద
లారిమీఁద మూఁడులక్షలమాళ్లకు చెల్లు రెండులక్షలున్నూ, ము
ప్పైఅయిదువేలుగాక పార్శ్వనిల్వ పదిహేనువేలున్నూ, శుద్ధని
ల్వ యాభై వేలున్నూ, అంతునిల్వ అరవై అయిదువేలున్నూ,
కుబుసం లక్ష్మయ్యమీఁదమణియం మనోవర్తి రెండులక్షలున్నూ,
యాభై వేలకు రొఖ్ఖ చెల్లు లక్షాయాభై వేలు, ధాన్యాన చెల్లు

యాభై వేలు, అంతు రెండులక్షలు గాక నిల్వ యాభై వేలు. నాచమాళిమీదకరతోరలు లక్షవరహాలకు రొఖ్ఖచెల్లుయెన భై 'వేలు కాకనిల్వయిరవై వేలు. కోనేటిపిళ్లమీద సుంకంపద్దెనిమిది వేలకుచెల్లు పన్నెండువేలు కాక నిల్వ ఆరువేలమాళ్లు. అంతునిల్వ లక్షానలభై యొక్క వేలమాళ్లు”

ఆమహాప్రభువుమీదచెప్పబడినసమస్యలు వందలు! ఒక్కటి:

శ్లో॥ కతి కతి నక్షితిపతయః కిం తే రఘునాథనాయకాయంతే। భువి బహవఃకిల తరవః కింతే సంతానపాదపాయంతేః. అరవంలో తిరువైయూర్ పురాణం మొదలయిన వెన్నో గ్రంథములు యీరాజేంద్రునిఆదరణమీద రచింపబడినవి. “తంజావూరిపాట” అని యిప్పటికి చెల్లుతూవున్న సుప్రసిద్ధి ఆనాడు మనరఘునాథరాయా ములు పుట్టించినదే.

రఘునాథనాయనివారికుమారుడు విజయరాఘవనాయుడు. ఈయన సర్వవిధముల తండ్రినిబోలిన మహాపురుషుడు. మహాభోగి, మహాత్యాగి, అతిసుందరుడు. ఈయన చిరకాలం జీవించి యుద్ధంలో మృతిపొందినాడు. ఈయనకాలంలో యెందరెందరో వేశ్యలు సంగీతసాహిత్యములలో, కవిత్వములో బహుప్రసిద్ధి చెందినారు. శతక్రతుశ్రీకుమారతాతాచార్యులవారు, ఈయన గురువు. శ్రీరంగవిమానదర్శనార్థమై యీయన, చుక్కలంటేటట్టు కట్టించిన మేడ యిప్పటికీ చెక్కుచెదరకుండా వున్నది. కాని కొన్నాళ్లకిందటగవర్నమెంటువారుకొన్ని అంతస్థులు తీసివేయించి

నారు. తంజావూరు, దివాణం, నగరు, యీ ప్రభువు మిక్కిలి పెంపొందించినారు. రాజగోపాలస్వామికి, మన్నారు దేవునికి అనేక కైంకర్యములు నడిపించినారు. ఈయన రచించినరఘునాథ నాయకాభ్యుదయంచివర వున్నవిధం:—అని హేమక మలాసహా యుని పేర... తనతండ్రియే కులదైవం బటంచు । ననిశంబు గొల్చు మహారాజయోగి । శతసహస్రాధిక సకుటుంబవిప్ర। సతతాన్న దానదీక్షాధురంధరుఁడు । జీర్ణకర్ణాటక (శ్రీరంగరాయ । పూర్ణసింహాసనాభ్యుదయప్రదాత) సింహాసనంబు । పూర్ణించి నిలిపిన పురుషరత్నంబు । కమనీయరుక్మిణీ కళ్యాణముఖ్య । సమధిక నాటకసంవిధాయకుఁడు॥" చెంగల్వకాళయ అనే కవీశ్వరుడు ఈయనపేర అనేక కావ్యములు రచించినారు. రాజగోపాల విలాసమనేకావ్యములో ఉన్నవిధం:—

మ॥ చతురంభోధిపరీతభూవలయవాస్తవ్యావనీదేవతా । తతు
లభ్యంజనభోజనాదులను మోదంబందఁగా బ్రహ్మాసం। తతిఁ
బాలించునృపాలుఁడీతఁడనినిత్యప్రీతుఁడై బ్రహ్మ। తృ
తినాథుఁ విభవాయురున్నతుల సత్కీర్తుల్ గనంబోచుతఁ॥

సీ॥ ఒక్కొక్కయెడఁ జీనిచక్కెరపానకం బానిన ట్లాహ్లాదమావహిల్లి ఒక్కొక్కయెడఁదావి నెక్కొనవిరవాది సరములెత్తినరీతిఁ బరిమళింప । ఒక్కొక్కయెడఁజవులుప్పతిల్లఁగ మందమారుతంబులు వీచుమహిమ చెలఁగ । ఒక్కొక్కయెడ మేనఁ జొక్కుసంపాదించు వెలఁదివెన్నెల తేటవిధము మించ॥ గీ॥ గవిత రచి

యింప విజయరాఘవవిభుండె। నేర్పు నని వాణి నర్తించు నేర్పు మెఱయఁ। జామరానిలకందళ చలితమగుచుఁ। దనరు సభలోన నలశారదాఖ్యజంబు॥ సీ॥ తీఁగమెఱుంగులతీరున నిరుగడ వరుస బంగారుపావడలు మెఱయ। పఱపుగా వలగొన్న భానుమండల ములహారువ్రన నపరంజిహరిగె లమర। మొగులుమొత్తంబులు మోహరించినరీతిఁ బమ్మునాంబ్రాశిఘూపమ్ము లలర। విద్యావి శేషముల్ వేర్వేఱ నావశించుహావశకబిరుదవాద్యములు మెఱయ॥గీ॥ వీరవేంకటరాయపృథ్వీమహేంద్ర। దత్తబహువిధబిరుదముల్ తనరుచుండ। సముఖమున నిల్చి యామున్గాచంద్రరేఖ। వివిధవిద్యల వినిపించెవింతయనఁగ॥సీ॥చొపడకేళికరూపవతీకాంత...చూడామణి చంద్రరేఖ। చెలువగుజక్కిణి చెలువమూర్తిన ఘూటి కోరముకోమలవల్లి గురునితంబ। నవపదంబులు లోకనాయికాలోలాక్షి యలదేశిశశిరేఖకాబ్జవదన।సురుపదింబులు రత్నగిరినితంబినియును బేరణివిధము భాగీరథియును॥గీ॥ మదనబలదూత్యనవరత్నమాలికాది। బహువిధాలక్ష్యనాట్యప్రపంచ మెల్ల। ఘనత విలసిల్లఁ దక్కినకాంత లెల్ల। నభినయించిరి తమనేర్పు లతిశయిల్ల॥ సీ॥ వీణవాయించెను శోణాధరయొకర్తు కిన్నరమీటెను కన్నెయొకతె॥ ... సీ॥ ప్రస్తారసంఖ్యను బదుమూఁడుకోటులు నలుబదిరెండులక్షలు పదేను। వేలు నేనూఱును వింశతియును నాఱువృత్తంబులందు నీవృత్తమునకు। నీవర్ణనసమస్య నీవు గూర్పు మటన్న నావృత్తమున సమస్యనురచించి। యందు

తు శ్లోకంబు లాశువుగాఁ జెప్పి యవి తెనుఁగునను బద్యములు చేసి।
యిరువదాఱును ఛందంబు లెఱిఁగి యిట్లు। కవిత చెప్పినవారు లోక
మునఁ గలరె। యనుచు వినుతింప వినిపించి ఘనతఁ గాంచెఁ। గీర్త
నీయగుణాలంబ కృష్ణమాంబ॥ సీ॥ శ్రీవత్సగోత్రుండు శ్రీకరపాక
నాడార్వేలబంధుజనాతిశాయి। ... పార్వతీపరిణయప్రముఖప్ర
బంధనిబంధధురంధరప్రౌఢ ఫణితి॥ గీ॥ యైన చెంగల్వ వేంకటయ్య
యును, రావి। సూతుల తిరుమలయ్య తనూజ కృష్ణ। మాంబయును
గన్ననిధి కాళహస్తిగిరీశ। కలితచతురోక్తి భావి కాళసుకవి॥ గీ॥
ఆయ్యదినముల రామభద్రమ్మవారు। నేఁడు కృష్ణాజికవితల నేర్పు
మెఱసి। వినికి సేయుట లెల్ల మీ ఘనతఁ గాదె। కవివినుతచర్య!
చెంగల్వ కాళనార్య! సీ॥ శాలివాహనశక సంవత్సరములు వేయేనూ
ఱు నేఁబదియేను వరుసఁ। జనఁగ శ్రీముఖనామసంవత్సరంబున శ్రావణ
శుద్ధ పక్షమున ద్వాదశిని సౌమ్యవాసరంబున దక్షిణద్వారకను
గృష్ణతీర్థమందు నియమమున। స్నానంబు గావించి సంకల్ప
పూర్వంబుగాను షోడశ మహాదానములును। ఘనత మీఱఁ గళా
వతీగర్భశుక్తి। మౌక్తికఫలంబు రఘునాథమహిపసుతుఁడు।
విజయరాఘవమేదినీవిభుఁ డొసంగె। వేదవేదాంగవిదులైన వి
ప్రులకును ...... సీ॥ అలసహ్యజాతటి నగ్రహారంబులు బ
హు రేఖమించను బళికయూళ్లు। బంగరువనుసుల పచ్చల పల్లకి
పసిఁడికొమ్ముల కట్లభద్రకరులు। పడివాగెతేజీలు బంగరుకా
ళాంజి హడపంబు కాళాంజి హంసకంబు। తరమైన చౌకట్లు తార

హారంబులు నంగుళీయాదిరాజార్హ భూష । లెలమి నపరంజి
పుల... ములును గిండ్లు । పెట్టెలకొలంది జాళెలు మట్టుమీఱ
నట్టి......నుమగర లాత్మఘనత । కనుగుణంబుగ దయచేసి
యుపుడు మఱియు॥ క. కేళాకూళులుసజ్జలు। కేళీవనములునుమిం
చుగృహారాజంబుల్।శ్రీలెసఁగనొసఁగిలోకులు। మేలనికొనియాడఁ
గరుణ మీఱఁగ నంతన్॥ ఉ॥ ఎంతటిభాగ్యశాలి యితఁ డెంత
టిధన్యుఁ డటంచు నెంచిశు । ద్ధాంతమునందుఁ బాండ్యవసుధా
ధిపనందన లాదిగనైనయాం।కాంతలు గోల్వ నన్ను సముఖంబునఁ
గన్నులఁ గప్పకొంచున । త్యంతబహూకృతుల్ సలుపునవ్విభు
వంశము సన్నుతించెదన్॥

రంగాజమ్మ రచించినఉషాపరిణయమున :—

“ మఱియును......దానరాధేయుండును......రాజగో
పాలనిత్యకైంకర్యధుర్యుండును, చతుర్వేదశతక్రతు శ్రీనివాసా
చార్యచరణసరసిజసేవానిష్ఠాగరిష్ఠుండును, ...రఘునాథనృ
పాలనందనుండును, రచితకళావత్యంబికానయనానందుండును న
గునవ్విజయరాఘవేంద్రుండు రామణీయకవిరచితరాజరాజసభా
విజయంబగు రాజగోపాలవిజయంబునందు నతులితవిలాసవతు
లైన కులసతులును, విబుధసన్నుతమతియగు విజయవేంకట
పతియును,మహితప్రభావుండగుమన్నారుదేవుండును,తతయశో
ఘనుండగు తాతఘనుండును, రంగదృశోవిలాసుండగు చెంగమల
దాసుండును మొదలగు నిఖిలజనమితులయిన పుత్త్రులును, ని

రుపమచరిత్రపవిత్రులయిన పౌత్త్రులును, నిరవద్యరూపరేఖాకన
కపుత్త్రికలయిన పుత్త్రికలును నింపువెలయఁ దామరతంప
రై నిండియుండఁ జెంగట శృంగారవతులు రంగురక్తులు మీాఅ
సంగీతమేళంబు గావింప నగ్రభాగంబున నాచార్యాగ్రేసరుం
డగుశతకత్రితుశ్రీనివాసాచార్యుంను కృతదురితభంగంబగుహరి
వంశకథాపత్రిసంగంబు గావింప నింపుమీాఱ,నేనును శృంగారరసం
బు చెన్నుమీాఱుమన్నారుదాసవిలాసంబు వినిపించుమన్న సమ
యంబున. సీ॥ వేంకటేంద్రునిపుత్త్రి వినుతసద్గుణధాత్రి ఘన
యశోరాజి రంగాజి వినుము। మాధుర్యమున మించుమన్నా
రుదాసవిలాసప్రబంధంబు లలితఫణితిఁ। గావించి మిగుల శృం
గారంబు గన్పట్టఁ బదములు మృదురసాస్పదము లగుచు। రాణిం
ప రచియించి రామాయణంబును భాగవతంబును భారతంబు॥
గీ॥ సంగ్రహంబుగ రచియించి సరసరీతి। మమ్ము మెప్పించితివి
చాల నెమ్మి దనర।బరఁగ హరివంశమున నుషాపరిణయకథ। తెనుఁ
గుఁ గావింపు మిఁక నీవు తేట గాఁగ” అని సబహుమానంబుగాఁ
దాంబూలజాంబూనదాంబరమాల్యాభరణాబు లొసంగిన నే
నును బరమానందంబుం జెందుచుఁ బతియును,గతియును, కుల
దైవంబు నయిననీదుపాదారవిందంబులు డెందంబున సేవించుచు
న్న తనకు మీా రానతిచ్చుకథాసంవిధానంబు సర్వంబును న
వగతంబగుఁ గావున నట్ల రచియించెదఁ బంజరశుకంబు మంజువా
గ్భణితి రంజిల్లం బలికినం దత్ప్రేషకుండు సంతోషించు తెఱంగున

మదీయవచనకుసుమార్చనం బంగీకరించి నన్నుం గటాక్షింపుం
డని విన్నవించిన లాలించి యాచార్యచరణంబులకు వందనంబు
గావించి యమ్మహామహునియనుజ్ఞ గైకొమ్మనుటయు నట్లన
సేవించిన దీవించి గురురాజపట్టభద్రుం డిట్లనియె.

క. నీపతి మన్నరుదాసుండు। గోపాలుండు గనుక నితండు కో
ర్కులు వెచ్చం। జేపట్టి మనుప నెలకొను। నాపలుకుల నెలంత
నీముఖాంబుజసీమన్ ॥ సీ॥ తనరెడు మన్నారుదాసవిలాసంబు న
మర నీ వొనరించునప్పు డేను। విజయరాఘవమహీవిభుని నంశా
వళి వినిపించితిమి గదా విశదముగను... మన్నారుదాస విలాస
మున:—కం॥ చతురాస్యుండవండగునని। పతియిటునినుగా నపించి
బహుమతిదోంపన్। కృతిరచియింపుమనెన్ భా। రతికిం బ్రతి
వత్తువమ్మ రంగాజమ్మా॥ సీ॥ నావిభుండైన మన్నారుదాసుని
చేత (విజయరాఘవుండే) ముదమున మంజరీముఖ్యకృతులు।
పొగడ్తాంద నంకితంబుగాంగాంచు శ్రీరాజగోపాలశౌరికిం గోర్క
మీఱు। నే సంకితము సేయునిటువంటి మన్నారుదాసవిలాసంబు ధ
రణిలోనం। బరమభాగవతునిచరితంబు గావున వినినవారినినం
జదివినజనులకు॥ గీ॥ నాయురారోగ్య పుత్రపౌత్రాభివృద్ధి। ధన
కనకముఖ్యవస్తు వాహనసమృద్ధి। నిరుపమానకవిత్వ పాం
డిత్య మహిమ। కలుగు నాచంద్ర రవితారకంబుగాంగ॥

ఈవిద్వాంసురాలిగద్య :—

ఇది శ్రీరాజగోపాలకరుణాకటాక్షవీక్షణానుక్షణప్రవర్ధమాన

పారసారస్వతధురీణయు, విచిత్రతరపత్రికాశతలిఖిత వాచికార్థావ
గాహనప్రవీణయుఁ, దత్ప్రతిపత్రికా శతస్వహస్తలేఖనప్రశస్త
కీర్తియు, శృంగారరసతరంగితపదకవిత్వమహనీయమతి స్ఫూర్తి
యు, నతులితాష్టభాషాకవితాసర్వంకషమనీషావిశేషశారదయు,
రాజనీతివిద్యావిశారదయు, విజయరాఘవమహీపాలవిరచితకన
కాభిషేకయు, విద్వత్కవిజనస్తవనీయవివేకయు, మన్నారుదాస
విలాసనామక మహాప్రబంధనిబంధనకృతలక్షణయు, మహనీయ
రామాయణభాగవతభారతకథాసంగ్రహణవిచక్షణయుఁ, బస
పులేటివేంకటాద్రిబహుజన్మతపఃఫలంబును, మంగమాంబాగర్భ
శుక్తిముక్తాఫలంబును, రంగద్గుణకదంబయు నగు రంగాజమ్మ
యొనరచనాచమత్కృతిం జెన్ను మీఱు నుషాపరిణయం బను
మహాప్రబంధంబునందుఁ బ్రథమాశ్వాసము.

*ఈమహారాజు సదా కాలము వేశ్యలతో సంతోషిస్తూ వుం
డగా, పతివ్రతలయిన పట్టపురాణి, వేశ్యను నిందిస్తూ దాసిద్వా
రా యేమో కబురంపిందట, విద్వాంసురాలైన (రంగాజో, కృ
ష్ణాజో, ఎవరో!) ఆ వేశ్య ఈపద్యము రచించి తిరిగి పంపినదట:—

ఉ. ఏవనితల్ మముం దలఁప నేమిపనో తమ రాఁజువారుగా
రో వలపించునేర్పెఱుఁగరో తమకౌఁగిటిలోన నుండఁగా

---

* ఈసందర్భం పొరబాటున పూసపాటి విజయరామరాజుగారిదిగా "చాటుపద్యమణిమంజరి" లో వ్రాసినాను. కాదు, ఈవిజయరాఘవనాయ కునిగూర్చినదే! ఇంకాకొన్ని పద్యములు ఈమహారాజుమీఁదివి అందులో వున్నవి చూడండి!.

రావదియేమిరా విజయరాఘవ! యంచిలుదూటి బల్మిచేఁ
దీవరక త్తైనె పెనఁగి తీసుకవచ్చితినా తలోదరీ!.

ఈక్రింది పద్యమున్నూ ఆమహారాజును గూర్చి చెప్పబడ్డదే-

ఉ. రాజనిభాననా! పరసురాలవు జబ్బుగ నల్లి నా వ దే
మే జడ? యింతకంటె వలెనే? వలెనే బిగియించి యల్లవే
యోజవరాల! వేఱ పనియున్నది; దోసనె!దోసమే!! మహా
రాజగునట్టియవ్విజయరాఘవ్రుమై చిగురాకె కోమలీ!.

ఇట్టిపద్యము లెన్నోవున్నవి. వేశ్యలు చెప్పినవే! పద్యాలు సరిగదా! పదాలెన్నెన్నివున్నవి! ఆహా! వందలువందలు! యక్ష గానాలెన్నెన్ని! ఎంతెంతస్వారస్యం! రెండుయక్షగానాలనుండి రెండుపద్యాలు రెండుపదాలుచూపుతాను:—విప్రనారాయణ చరిత్ర:— క. అక్కక్క! చూచితే వీఁ। డక్కట! మనదిక్కు చూడఁడంతటివాఁడా! । చక్కెరవిల్తునిగెల్చిన । ముక్కంటియు నన్నుఁజూచి మోహింపఁడటే!.

క. నీనటనలు గని చొక్కను । నానటనలు గాంచి చొక్క నటుఁడో విటుఁడో । యీనారాయణదాసుఁడు । సానులకును మానులకును సంగతి గలదే!.

పూతనాహరణనాటకం:—

నల్లనిదేవర నామము సాతిన। బల్లాలరాయను బసవయ్యక్కో నుకు॥ నారదయ్యసుప్పనాతిని పెళ్లాడి। బారతకతసెప్ప బైరదేవ రకు॥రంబకుబుట్టినరాబణుడవగాను। కుంబకర్ణుని పెద్ద కొడుకుగా

డంట్రా ॥ అతికాయుడాగదు డుబదర్మ రాజుతో। అతివకై పోట్లా డిరదివింతగాదా!॥ మనకు వరాలిచ్చే మైలారదేవర అనుమంతు దేవర కల్లుడుగాడా॥ తన్ను వేసివాడునన్ను త్తుకొనిపోయె।కన్నగా డుసూడుకాశేత్రినితో డు॥ దూడలుమేపుతూ। ఆడనున్ననన్ను। ఈడకుదెచ్చినవాడెవ్వడురా ॥ గొంగడిగానముకోపమువచ్చేని। గంగడుసేసినకపటముగాదా!॥ నాముక్కులోపలనాలికగానము। యేమిసేసిపోయెనెట్టడువచ్చి ॥ అక్కలమ్మకునేడుమొక్కుసెల్లింతాము। వక్కలాకులువేగవండరనోరి !॥ గొల్లలకెల్లనుకొలము దేవరవయి । యెల్లమ్మయెల్లమ్మ ! యేలుకోవమ్మా !॥

పాండ్యరాజులకు, ఈచోళరాజులకు, అచ్యుతప్పనాయని వారికాలంనుండి తగవులు సాగుతూ వచ్చినవి. తిరుమలశౌరి, భార్యను చంపినాడన్నసంగతి యెంతనిజమో ! సరియయిన గ్రంథదృష్టాంతములు కానరాలేదు. గొబ్బూరి- జగ్గరాజుమూలమున నడిచినయుద్ధం సుప్రసిద్ధం. చొక్కనాథనాయనితో యుద్ధంచేసి వీరస్వర్గం పొందేటప్పటికి విజయరాఘవనాయకుడు ముసలివాడు. ఆయుద్ధంలో స్త్రీబాలసహితంగా అందరూ హతమైనది సత్యము. ఆనగరిలో ఇప్పటిసరస్వతీమహాలులో ఒకపార్శ్వమందు స్త్రీలందరూ దగ్ధమైరని స్థలజ్ఞులు చెప్పుతూవున్నారు. ఇప్పటికిన్నీ, ఆపక్కలకు మహారాష్ట్రరాజస్త్రీలు యెవ్వరూ వెళ్లరట! అక్కడ కట్టడపుమీదితట్టునల్లగా మాడిపోయి చెక్కలుచెక్కలు రాలిపోయినగుర్తు. యిప్పటికీ ఆవెనకటిమహాదహన

మును జ్ఞాపకపరుస్తూవున్నది. పరువుమర్యాదలుగల రాజసంబంధులందరూ ఆమహాయుద్ధంలో మడిసిపోయినారు. నాయకరాజులు పుణ్యాలోపంచేత భూమిపై అవతరించిన దేవతలని చెప్పవచ్చును. వారిదశ ఆవిధంగా నడిచినది. భరతఖండములో ఉత్తరమున కాశ్మీరదేశము యెటువంటిదో దక్షిణమున చోళమండలము అటువంటిది. బంగారుపండగల ఆభూమిని పరిపాలించి నాయకరాజులుసంపాదించినభాగ్యమంతా దేవతలపాలు, భూదేవతలపాలు, చేసినారు. ఇప్పటికి తంజావూరుజిల్లాలో రెండువేల దేవాలయము లున్నవి. హిందూదేశం అంతటిలో దేవాలయములశోభ చూడవలెనంటే దక్షిణదేశంలోనే గదా చూడవలెను! వారు దేవాలయములు దేవతాస్థానములుగానే గాక రాజ్యాంగరక్షణస్థానములుగా కూడా కట్టినారు - తంజావూరు బృహదీశ్వరుని ఆలయపుకట్టుదిట్టం చూస్తే ఆశ్చర్యం కలుగుతుంది. తంజావూరుజిల్లాలో అగ్రహారములకూ, ధర్మసత్రములకూ మితిలేదు. పంచనదం మొదలైన పుణ్యక్షేత్రముల వైభవం దర్శించి తీరవలెను. ఆకావేటికాల్వలసొంపు చూచితీరవలెను. విద్యావిశారదులుగనుక ఆనాయకరాజులు సరస్వతీ భాండాగారంవొకటి నెలకొల్పినారు. అద్భుతగ్రంథములు అనేకం అందులో వున్నవి. పోయినవిపోగా ఆనాడు యజ్ఞనారాయణదీక్షితులు, రంగాజి, మొదలైనవారు తమచేతులతో వ్రాసిన తాటాకులపుస్తకములు కొన్ని యిప్పటికీ ఆపుస్తకభాండాగారములో

వున్నవి. నాయకరాజులు లేరుగాని యిదివఱకు ఉదాహరించినవిధ
మున రాచనగరు ఇప్పటికీ వున్నది. ఆకొల్వుకూటము లున్నవి.
ఆరామభద్రవిగ్రహాలు ఉన్నవి. ఆఁగాఁగులచప్పరా లున్నవి.
సంగీతశాల లున్నవి. గరడీకూటము లున్నవి. కేళీతటాకము లు
న్నవి. ఆయుధాగారము లున్నవి. ఎన్నెన్నో వున్నవి. ఆయాభాగ
ము లన్ని గ్రంథదృష్టాంతముల ప్రకారాన పరిశీలించి గుర్తించి
కాలవైపరీత్యమునకు కటకటా! అని వగచి కన్నులనీరు కార్చి
నాను. దక్షిణదేశంలోని ప్రజలు ఇప్పటికిన్నీ నాయకరాజుల
పుణ్యకథలు ఒళ్లుపులకరించగా, కన్నుల ఆనందబాష్పములు రాల
గా, స్మరిస్తూ వుంటారు! ఈవిషయం ఇంతట నిలుపుతాను -
ఫలమేమి ?*

చొక్కనాథనాయనివారి ప్రతినిధిగా తంజావూరుకు వచ్చిన
"అళగరి" ఆంధ్రభాషపై అత్యంతాదరము కలవాడు. కామే
శ్వరకవిచేత యితడు సత్యభామాసాంత్వన మనేకృతి చెప్పించి

---

*చం. చిలుఁపలితావులుం జవులుఁజిమ్మెడు కమ్మనిపూవుఁ దీఁగలో।వల
గొనిగానలక్ష్మినిలుపన్ జెలువమ్మలరించు రూపరే। ఖలొ యనునట్లు
తంజపురిఁగన్నులు కొండలుగొబ్బిపాటమె। చ్చులొలుక వీనులంగనులఁ జూ
బ్బనచూలలు జుట్టిపొంగితిన్.

మ. వినునోవీనులు, కాంచునోకనులు, నుర్విన్ఘ్రూరునోజిహ్వ నె। మ్మనమే
మయ్యెనో, తక్కనంగములు నెమ్మొడిక్కంబ్రవర్తించునో। యనుమానింపఁగ
రాక తంజపురి దివ్యస్తవ్య మార్గంగిక। స్వనగానామృతపానపుందమి మహో
త్సాహంబు మాకేర్పడెన్.

నాడు. చొక్కనాథనాయనివారికి అతడు సవతితమ్ముడని సత్యభామాసాంత్వనములో వున్నది. ఇందులో దూదుభాయి అని వున్నది.

*ఇంక రాయసం వెంకన్న నియోగిగారి పన్నాగములు పరికించండి; బలేతంత్రగొట్టు. చెంగమలదాసును ఉద్ధరించేటందుకు కంకణం కట్టినాడు. అళగిరికి, చొక్కనాథనాయనికి స్నేహం చెడగొట్టినాడు. కావలసినపరివారం కూర్చుకొన్నాడు. ఎంతెంతో చేసినాడు. చెంగమలదాసును సింహాసనమెక్కించి నాయకరాజ్యం నిలవబెట్టినాడు. ఈతనిచరిత్ర యీవిధంగానే నడచివుండెనా చాణక్యుడు, రాక్షసుడు, యుగంధరుడు, మొదలైనవారివలె జగత్పూజ్యుడై వుండేవాడు. ఈపరిశ్రమ అంతా స్వార్థంకోసం నడిచినది. స్వార్థానికి భంగంవచ్చేటప్పటికి, తాను కోరుకొన్న పదవి తనకు రాకపోయేటప్పటికి, కూడదీసినరాజ్యం కూలద్రోసినాడు. అంత ఘనకార్యం నడిపినవానికి తగదుగదా యింతక్షుద్రపు స్వార్థవాంఛ! తననీచబుద్ధికిఫలం అనుభవించకపోయినాడా! అన్నీ అన్నిగానే యేర్పడినవి. దానీది రాజ్యాంగవిషయంలో అలోచన

---

* ఇతడు బింకాలమారి. పొగడితే పొంగిపోయేవాడు. తంజావూరికోట నాలుగుతట్టులనూ యేకోజీని నాలుగురోజులలో తాను వోడించినట్టు "పెదగ్గిరివిజయము" అని గ్రంథం చెప్పించుకొన్నాడు. ఊళక్కి గెల్పుచాటించుకొన్నాడు. నాలుగుదిక్కులకూ నాలుగు ఉత్పలమాలికలు పెద్దవి. మొత్తం చరణాలు 530 ఉంటవి. గ్రంథం పెరిగి పోతుంది. కొంచెంకూడా ఉదాహరించలేను.

చెప్పడమేమిటి? కోమటిబిడ్డ మంత్రిత్వమేమిటి? "కోమటిపిరికినూ తిరోవ్వరికే" అంటారు. చేతగానివారతనంగతి యీవిధంగానే వుంటుంది. ఇంతకూ, రాయసం వెంకన్నే చేతులారా చెరిచినాడు. తానుచెడ్డాడు. చోళరాజేలినా, పాండ్యరాజేలినా ఇద్దరూ తెలుగు వారే, మనవాళ్లే. పిట్టతగవుపిట్టతగవు పిల్లితీర్చిందన్నట్టు తగవుల న్ని చల్లార్చి తానే యేకోజీ రాజ్యంకట్టుకొన్నాడు 1674 సంవ త్సరమున; ఈయేకోజి జగత్ప్రసిద్ధుడయిన శివాజీకి తమ్ముడు, నాటితోసరి చోళదేశానికి తెలుగురాజ్యపుసంబంధం; నాటినుం డి నిన్నమొన్నటిదాకా యేకోజీసంతతివారే మహారాష్ట్రులే పాలించినారు. వీరు నాయకరాజులకీర్తిని నిలిపినారేగాని చెరప లేదు. వీరూ పెక్కుమంది తెలుగుకవులను ఆదరించినారు. తెలు గుభాషను మిక్కిలి పోషించినారు. మహారాష్ట్రరాజులచిత్రపట ములు ఎన్నెన్నో తంజావూరునగరిలో వున్నవి. కాని నాయక రాజుల చిత్రంపటం వొకటికూడా కానరాదు. మహారాష్ట్రరా జులే నాశపరచివుందురు. కాలప్రవాహం మహారాష్ట్రరాజుల నూ ముంచివేసినది. భవభూతివర్ణించినట్టు అంతామారిపోయిం దిగాని ఆమేడలు, మిద్దెలు వగైరాలు ఇంకా చెడక వెనకటి స్థితి గతులను స్మరింపజేస్తూ వున్నవి.

దక్షిణదేశంలోపుట్టిన తెలుగుప్రబంధాలు వందలువందలు. ముక్కుమొగం చూడక కొందరు వెక్కిరిస్తున్నారు మంచిప్ర బంధాలుకావని; కాని, వారిమాటలను మనం పాటించరాదు.

మంచికాలం వస్తుంది. అందరూ వాటివల్ల ఆనందిస్తారు.

అసలుకు మించిపోయింది కొసరు. అయినా చెప్పవలసిన సంగతు లెన్నో చెప్పనేలేదు. విడిచిపెట్టినాను. ఈ ప్రచురించిన అసలు కథావృత్తాంతం చెన్నపురిలైబ్రరీలో వున్నది. హెచ్చు తగ్గులు చెయ్యలేదు. కాని, కొత్తచేసినాను. భాషాస్వభావంపాడు చెయ్యలేదు. ఇందులో కథలవంటి సందర్భములు కొన్నివున్నవి. ముక్కరవృత్తాంతం మొదలయినవి. నేను తీసివేయలేదు. మధుర రాజులచరిత్రకూడా వ్రాయవలసినదే. ఆంధ్రులు పూర్వ మింత ప్రాభవము అనుభవించినారు. నాయకరాజులకీర్తిని ఆరాధించవలెనే కోరికను ఈవిధముగా తీర్చుకొన్నాను.

చెన్నపురి.
10-6-1914.

వేటూరి - ప్రభాకరశాస్త్రి.

---

* సీ॥ చోళదేశము మున్ను చుట్టుముట్టెరిపాండ్య మండలంబున వెన్కనిండి రాంధ్రు। లవలఁగేరళదేశ మాక్రమించి రిమీఁద సింహళంబునకు నంజియలు నైచి। రలవాఁడుతమబాస తెలుఁగుబాసయెరాజ భాషగాఁబూజింపఁ బడియె నచట। నాంధ్రులిప్పటికినన్యెయ్యి దేశములయందుఁగలరెంద రెందరో కలను తెలుఁగు॥ గీ॥ ఆంధ్రులన ద్రావిడులనంగనన్నదమ్ము। లొక్కఫలమునబీజము లిన్నిక్కమిప్పు। డెందునైకమత్యంబునఁ బొందిపొసఁగి। యాత్మహితములసం దుట యుక్తము కద!

శ్రీ ర స్తు.

తంజావూరి యాంధ్ర రాజుల చరిత్ర.

ఆదిలో కృష్ణదేవరాయలవారు కటకం మొదలుకొని కన్యా కుమారిదాకా దేశం లోపరుచుకొని సుఖసత్కథావినోదంతో విజయనగరంలో రాజ్యం యేలుతూవుండగా, మధురలో చంద్రశేఖరపాండ్యుడున్నూ తంజావూరులో వీరశేఖరచోళుడున్నూ రాయలవారికి వశవర్తులై రాజ్యంచేస్తూవుండిరి. అంలో తంజావూరు వీరశేఖరచోళరాజు బలాత్కారంగా మధుర చంద్రశేఖరపాండ్యుణ్ణి జయించి ఆరాజ్యం యావత్తూ కట్టుకొని యేలసాగెను. అందువల్ల చంద్రశేఖరపాండ్యుడు యెత్తుపడి విజయనగరం రాయలసముఖానకువచ్చి జరిగినవర్తమానం విన్నవించుకుంటూ "మాదగ్గిర కప్పంపుచ్చుకుని మమ్ము ఆజ్ఞలో నడిపించుకొనివస్తూవున్నారు. లోకంలో "దుర్బలస్య బలంరాజా" అని న్యాయం వున్నది. మాకు గతి యేమి ఆజ్ఞాపిస్తున్నారో ఆలా నడుచుకొంటున్నాము. మాకుదిక్కు మీరుగాని మరియెవరూలే" దంటే అప్పుడు రాయలవారు ఆమాటలువిని ఆగ్రహపడి తమతో శేఖానా అధికారిఅయిన నాగమనాయని పిలిపించి దక్షిణరాజ్యం యావత్తూ మీతో శేఖానాకు అడమానం వున్నదిగదా! యిట్లావుండగా పాండ్యడిరాజ్యాన్ని చోళుడు బలాత్కారంచేసి

కట్టుకోవడమేమిటి? మీరే సైన్యసమేతంగా పోయి అదుష్టుడైన వీరశేఖరచోళరాజును తగినట్టు శిక్షచేయండి. ఈపాండ్య రాజుకు యథాప్రకారం రాజ్యంయిప్పించండి. చోళరాజ్యం జప్తీచేసి సర్కారుయిలాకాలో మనుష్యులనువుంచి మీజమా బంది అర్థంమాత్రం మీరుతీసుకొని తిరిగిరండి అని ఆజ్ఞాపించిరి. అప్పుడు పాండ్యరాజును తోడుకొని నాగమనాయనివారు దళస మేతంగా వచ్చి వీరశేఖరచోళణ్ణి శిక్షచేసి ఆరాజ్యం తనవశం చేసుకొనిరి. తర్వాత మధురకుపోయి చోళుడువుంచివున్న ఠాణాలను తరమగొట్టిరి. కాని రాయలవుత్తరువుప్రకారం పాండ్యుడికియివ్వక ఆరాజ్యమున్నూ తానే అపహరించుకొని అనేకదినములనుండి పాండ్యుడికి స్వాధీనంగాని గ్రామాలు యావత్తూ ఆజ్ఞలోనికి తెచ్చుకొని స్వతహాగా రెండు రాజ్యాలు యేలుకుంటూ వుండిరి. అప్పుడు పాండ్యరాజు తిరిగి విజయనగరంపోయి రాయలవారిదగ్గిర "మీరయితే మాకు రాజ్యంయావత్తు కట్టియిమ్మని నాగమనాయనివారిని అంపించినారుగాని ఆయన చోళరాజును కొట్టి ఆరాజ్యంపాండ్యరాజ్యం రెండూ తానేకట్టుకొన్నాడు" అనిఫిర్యాదు చేసుకొన్నంతలో రాయలవారు నాగమనాయనిపేరను ఆజ్ఞవ్రాయించిరి. పాండ్యరాజ్యం పాండ్యుడికి పట్టంకట్టమంటేనీవు అపహరించుకొన్నావు. నిన్ను ఆవిధంగా రాజ్యమేలడానికిమేము అంపించలేదు గనుక యీఆజ్ఞచూస్తూనే చంద్రశేఖరపాండ్యుడికి పట్టంకట్టి అతిత్వరగా నీవు లేచిరమ్మని వ్రా

యించినారు. అప్పుడు నాగమనాయనివారు బదులువ్రాసిన దేమనగా — ఈగ్రామాలు యావత్తూ జాగ్రత్తచేసేటప్పటికి నేను అనేకద్రవ్యం కర్చుచేసినాను. ఈపాండ్యుడు ఇంతకులో వయిసం మీదగ్గిరకిరారాదా! ఇంత అరాచకంగా వున్నరా జ్యం మనకు స్వాధీనానకురాదని ఇదివరదాకా ఊరికేఉన్నాము. ఇప్పుడు చోళరాజునుకొట్టి రాజ్యం కట్టడంకాకుండా అరాచ కంగా ఉన్న రాజ్యంకూడా స్వాధీనంలోనికి తేవడంచూచినాము. ఇంతకుమునుపు రాజ్యంనాకు స్వాధీనానకురాదు. మీరు యా వత్తుకట్టుకొని నాకు అన్నవస్త్రాలకుమాత్రం జరిగిస్తేచాలు ను అని చెప్పుకొంటూ ఉండేవాడు. ఇప్పుడు అతనికి ఆశపు ట్టింది. అయితే నేమాయెను. అతనికి రాజ్యంఇస్తే నగరికి తోఫారూకలుకూడా రావు.

మరిన్ని ఇతను పాండ్యవంశం అని చెప్పుకోవడం మాత్రమే కాని జాతికితక్కువ. దాసికొమారుడు. రాజ్యం ఇతనికి అర్హం కాదు గనుకనే చోళరాజుకట్టుకొని యితణ్ణి వెళ్లగొట్టినాడు. దూరంగా ఉన్నాము గనుక ఈజాతినీతులు మనకు తెలియ లేదు. ఇంతకు నేను బహుదినములు తమకొలువు కొలిచినాను. ఇక కొన్నిదినములు అయినా సుఖపడవద్దా! ఇదిగాక అనేకద్ర వ్యం యీసంస్థానంమీద పెట్టి యింతమాత్రం రాజ్యం స్వాధీ నంలోనికి తెచ్చినాను. నాఅర్థం యావత్తు రాబట్టుకొని నేనువస్తానుకాని అంతపర్యంతం నేను వచ్చేదిలేదు—అని సమా

చారం వ్రాసి అంపించినంతలో రాయలువారికి బహుకోపం వచ్చింది. నాగమనాయఁడు మా ఆజ్ఞకు తప్పినడిచినాఁడు గనుక అతనితల మీరువెవరైనా తేగలరా అని అడిగెను. అప్పుడు నాగమనాయనికుమారుఁడు విశ్వనాధనాయనివారు లేచి రాయలవారిసముఖానికి వచ్చి, నాకు ఉత్తరువిస్తే తెస్తానని అన్నారు. అప్పుడు రాయలవారు "మీతండ్రిగారి దగ్గిరకు మీరుకూడాపోయి కలుసుకోవడానికి ఆజ్ఞ అడుగుతారా" అని ఆక్షేపిస్తే అప్పుడు విశ్వనాధనాయనివారు "ఎక్కడయినా కద్దా ? ఏలినవారిసొమ్ము తింటూవున్నాము. స్వామికార్యం ప్రధానం కాని తండ్రి ఎక్కువకా" దని అన్నారు. అప్పుడు సర్కారురాణువ అక్కరలేకుండా తన యెప్పటిబలం రెండువేలగుఱ్ఱంతో ఆరువేల కాలిబలంతో మధురసీమకు వచ్చి తండ్రిగారివద్దికి సమాచారం అంపించినవయనం ఏమంటే — మీరు రాయలవారి ఆజ్ఞకుతప్పి నడిచినారు. మిమ్ముని తలకొట్టితెమ్మని ఉత్తరువు అయింది. అయితే నేమాయెను. ఇప్పుడయినా పాండ్యరాజ్యం పాండ్యనికి పట్టంకట్టి మీరు లేచివస్తే రాయలవారితో చెప్పి మాపుచేయిస్తాను రండని సమాచారం అంపిస్తే తిరుగా నాగమనాయనివారు తనకుమారెడివద్దికి కబురు అంపించినవైనం— రాయలవారిపట్టున నీవు సమస్తరాజ్యాలు సాధించినావు గదా. ఇదిగాక నేనునున్నూ చాలారాజ్యం సాధించినాను. రెండుమూఁడు మాఱులు పోయిన సంస్థానం నిలువబెట్టినాము. నీవు

ఎంతమోహన్నతుచేసినా ఆఘనత నన్ను చెందవలెనుగాని మరి ఒకటికాదు. రాయలు విశ్వాసంకలిగినవాడే గనుకఅయితే పాండ్యరాజ్యం ఉన్నప్పుడు దాసికొమారుడు అనుభవిస్తే ఆయనకు వచ్చిందేమి ? మనం అనుభవిస్తే రాకపోయిందేమి ? నిన్ను బహుతపస్సుచేసి కన్నాము. ఏకపుత్రవిషయము; కాబట్టి నిష్కారణంగా నాతో ఎందుకు యుద్ధం చేస్తావు ? ఇంతకూ ఈరాజ్యంకట్టడం నీనిమిత్తంగాని వేరేలేదు. తమతో ఉమ్మని సమాచారం అంపిస్తే తిరుగా విశ్వనాధనాయనివారు తండ్రిగారికి సమాచారం అంపించినవయినం ఏమంటే— స్వామికార్యానికి తప్పినడిచినారుగనుక మీరు తండ్రులుకారు నేను కొమారుణ్ణికాను. మీరుసంపాదన చేసిన రాజ్యమున్ను నాకు అక్కరలేదు. తిన్నగా వస్తిరా ప్రభువువారిసముఖానికి తీసుకొనిపోయి ప్రాణానికి భయం లేకుండా చేయిస్తాను. అధవాఒకవేళ యుద్ధంచేసినా గెలిచేపాటిబలం మీకుభగవంతుడు ఇవ్వడు. నానునస్సులో ప్రతిజ్ఞ యేవిధంచేతనూ మిమ్ముతీసుకొనిపోయి రాయలవారియెదుట పెట్టడమే. అదే సకలసాంబ్రాజ్యాలు ఏలడంగనుక తండ్రీఅని విచారించను—అనిసమాచారం అంపించినంతలో నాగమనాయనివారు బహుకష్టపడుతూ అన్నమాటలు— నేను ఈకుమారుడు కలుగవలెనని బహుతపస్సుచేసి విశ్వనాథస్వామివారిని ప్రార్థించినందుకు నామీద కత్తియెత్తే కొమారుడుకలిగినాడు. ఈకొమారుడు బ్రతికినాసరే చచ్చినాసరే అని

తనతాలూకు రాణువయావత్తు కూర్చుకొని యుద్ధానికివచ్చెను. అప్పుడు ఘోరయుద్ధం అయింది. నాగమనాయనివారు కొమారునికి చాలక వోడిపోయి దొరికినారు. దొరకగానే విశ్వనాథనాయనివారు ఇంతమాత్రం ప్రాణాలతోను దొరికినారు మనం చేసినతపస్సు యొక్కబలం అని అంబారీమీదయెక్కించి చుట్టూ తనపారా కడాయించి తీసుకవస్తూ ముందు అతిత్వరగా తమతండ్రిగారికిన్ని తనకున్ను అయిన యుద్ధమున్నూ ఆయనదొరికినదిన్ని తాను ఖయిదుచేసి తీసికొని వస్తూవున్నదిన్ని సమాచారం వ్రాయించి అంపించిరి. నాటికి రాయలవారు కచ్చేరీవారిని గొప్పసేనానాయకులను పిలిపించి సెలవిచ్చినమాటలు-నాగమనాయనిమీదికిదండుఎత్తమంటే ఎవ్వడూమాచేత అయ్యేపనికాదు మీరుచూచి ఉత్తరువుఇస్తే అన్యాయముగా పోయి చచ్చిపోతామని అంటిరిగదా! విశ్వనాథనాయడు స్వామికార్యానికై తండ్రినిచేయించినపని చూచినారుగదా! అని ఆయనవ్రాయించి అంపించినజాబులు చూపించినంతలో కూర్చున్నసభయావత్తు ఆశ్చర్యపడి స్వామీ! అతను మనుష్యులలో పరిగణన అయినవాడుకాడు. కేవలంవిశ్వనాథస్వామేఅని సభవారు అంతా స్తోత్రంచేసిరి. రాయలువారు యిరుభుజాలుపొంగి యింతటిబంటును మనంపలినాముగదా అని సంతోషపడి అందరుఉండగా అన్నమాటలు — విశ్వనాథనాయడు మనుష్యులలో పరిగణన అయినవాడుకాడుఅని మీరు చెప్పిన మాటలేనిబద్ధి. ఆయన మన

కొలువుకిందఉంచుకోవడానికి యోగ్యుడయిన మనిషికాడు. ఇక ఆయనచేత కొలువుచేయించితే మనకు దోషంవస్తుంది. మనతోను సమంగా సింహాసనాధిపత్యానికి యోగ్యుడు. ఇదిగాక అడవిదున్నపోతును నరికినవాడున్ను పరాయి దేశపురాజుల దేశం కట్టుకొన్నవాడున్ను అయి రెండుమాట్లు సంస్థానం నిలిపినాడు గనుక ఆయనవచ్చినతరువాత యెక్కడనయినా రాజ్యం యిచ్చి మనతో సమంగా ఉంచవలెను—అన్నారు. అప్పుడుసభవారు అంతా విన్నపంచేసిన మాటలు—స్వామీ విశ్వనాధనాయనివారికి రాజ్యం అపేక్ష ఉంటే తండ్రిగారివద్దికి పోయినప్పుడు ఇద్దరు ఒకటి అయి ఆ రాజ్యాలు కట్టుకొని మనమీదికి కూడా దండు ఎత్తితే ఎదురుపోజాలకపోదుము. ఆయన కేవలం స్వామివారియొక్క అంశము గనుక తమచోట బహువిశ్వాసంగా అంత కార్యంచేసుకొని వస్తూవున్నారు తమరు సర్వజ్ఞమూర్తులు గనుక తమకు తెలియనిదేమి ఉన్నది? అని విన్నపంచేసినారు. మరి పది దినములకు విశ్వనాథనాయనివారు తండ్రిని తీసుకువచ్చి రాయలవారి యెదుటను నిలవబెట్టెను. రాయలవారు నాగమనాయణ్ణి చూచి ఇంతవిశ్వాసఘాతం చేసినావని అడిగితే అప్పుడు నాగమనాయనివారు విన్నపంచేసినమాటలు—పాండ్యరాజ్యం మీ తండ్రిగారు మాయొక్క తోశేఖానామీదను తనఖాయిచ్చినారు. నాటనుంచి అనేక ద్రవ్యం నష్టపెట్టుకొన్నాము. ఇదిగాక ఇప్పుడు చోళరాజునుకొట్టి పాండ్యరాజుకు రాజ్యం యిమ్మని

సెలవు ఇచ్చినారు. ఆయుద్ధంలో ఇక్కడనుంచి తమరు ఇప్పించి అంపించిన అర్ధంకాకుండా ఇంకా అనేకఅర్ధం కర్చుఅయింది. ఇట్లా బహుశ్రమపడి చోళణ్ణికొట్టి పాండ్యరాజ్యం యితనికి పట్నంకట్టించి పోతాము అంటే, ఈపాండ్యుడు అన్నమాటలు——చోళరాజును కొట్టడానకు తమరే గనుక సాధ్యపడినది. లేనట్టయితే ఎన్నటికి స్వాధీనానికి రాకపోను. ఇప్పటికిన్నీ రాజ్యం అరాచకంగా, ఎవరిగ్రామాలు వారు అనుభవిస్తూ మనకు స్వాధీనానికి రాక ఉన్నారు. చోళరాజు నన్ను అన్యాయంచేసి రాజ్యంకట్టినాడన్న పేరుమాత్రమేగాని ఆయనకూ ఈ గ్రామాలు యావత్తు స్వాధీనానికిరాలేదు. ఇంతకు మాయొక్క శత్రువును కొట్టినారు. ఇదేపదివేలు. ఇదిగాక నాకున్ను సంతానంలేదు. ఉన్నవారుఅంతా ఉంపడందానికొడుకులు. నాజీవం ఉన్నంతవరకూ మర్యాదగా జరుపుతూ నాకు అన్నవస్త్రాలకుమాత్రం యిచ్చి నాపగవాడయిన చోళరాజుకు మాత్రం చెందనివ్వక నాపేరుగా మీరే ఏలుకుంటూ ఉంటే చాలునన్నాను. అప్పుడు ఈరాజ్యాలు యావత్తు బహు అరాజకముగా ఉన్నవి. బహుధనం వ్యయంచేసి రాజ్యం బందోబస్తుచేసినాను. ఇప్పుడు మీదగ్గిరికి ఫిర్యాదుకు వచ్చినాను. అని వారికి తమకు జరిగినకార్యాన్ను, తమరు వ్యయంచేసిన అర్ధమున్ను, రాయలవారికి తెలియ బరచిరి. రాయలవారు చూచి అప్పుడు పాండ్యుణ్ణిపిలిచి "నీవు చాలాపెద్దమనిషివని, నీ

మాట బహునిబద్ధిఅసి, మేమునమ్మికొని యింతమద్దతుచేసి అంపించినాము. ఈసంగతులు నిజమగునాకాదా? అనిఅడిగితే నిజమే నేనుఅన్నది కద్దుగాని నాశరీరం ఉన్నంతవరకు మర్యాదగా గనుపుమన్నాను. అందుకు అట్కావు అయిందిగనుక ఫిరియాదుకు వచ్చినానని అంటే మునుపు ఇట్లాచెప్పరాదా అని బహు కోపంచేసిరి. అప్పుడు విశ్వనాథనాయనివారు రాయలవారిని మనవిపూర్వకంగా పాండ్యునిపై గర్వితం లేకుండా మాట్లాడవలెనని మనివిచేసుకొంటే విశ్వనాథనాయనివారి మాటలు చెల్లించిరి. అప్పుడు తిరుగా రాయలవారిని చూచి పాండ్యుడుఅన్నమాటలు—నేను యితనికొమారుడు విశ్వనాధనాయనివారికి రాజ్యంవ్రాసి యిచ్చినాను. నేను ఇప్పటికి ఆమాటతప్ప లేదు. రాజ్యం విశ్వనాథనాయనివారికి పట్టంకట్టితే బహుసంతోషం. అన్నంతట విశ్వనాథనాయనివారిని ప్రభువువారు చూచి మీతండ్రిని ఖయిదులో తెచ్చిపెట్టి రవంతైనా తండ్రి అన్న మాట విచారించక, స్వామికార్యం ప్రధానంచేసుకొని తలకొట్టుతానని అన్నావు గనుక నిన్నుచూచి మీ తండ్రిచేసినతప్పు క్షమించినాము. ఈదినం ఇంటికిపొమ్మనిఆజ్ఞాపించినారు. అప్పుడు నాగమనాయనివారికి ఖయిదు విడిపించి, ఇంటికి తీసుకొనివచ్చి యిక మీరు తండ్రులు నేను కొమారుణ్ణి ఇంతపర్యంతం నేను మీకు శత్రువను అని అనేకవిధాలను తండ్రిగారిని వేడుకొని స్నానంచేయించి, నూతనవస్త్రముల్లు కట్టబెట్టి, అనేక దాన

ధర్మములుచేసి ఆమరునాడు అనేక బ్రాహ్మణభోజనములు చే యించి తండ్రికొమాళ్లు బహుయిష్టంగా వుండిరి. నాయని వారు కొమార్డ్ణి చూచి నీవు రాజాంగంచేస్తూవుండవలెనని యింతపనికి ఒప్పుకొన్నానేగాని వేరుకాదు. ఇక నేను పరలోక సాధనం చూచుకొంటాను. నాకు ఇక కావలసినపని యేమి వున్నది? కనుక. నేను సంపాదనచేసిన అర్థంయావత్తూ వున్నది. అంతాతీసుకో. ఇదిగాక నీకు రాయలవారు రాజ్యం ఇస్తారు. మర్యాదగా కాపాడుకొమ్మనగా, కొమారుడు మీరార్జించిన అర్థంనాకుఅక్కరలేదు. మీరే దానధర్మములుచేసుకొని పర లోకసాధనం చూచుకొండనిఅన్నారు. అందుకు నాగమనాయ నివారు ఎక్కడనయినాకద్దా! బహుదినములు తపస్సుచేసి క న్నందుకు నీకుఇంతమాత్రం అర్థమయినాపెట్టకపోతే బాగావుం డదు అనితమపెద్దలు సంపాదనచేసిన అర్థమున్నూ ఇదిగాకతా ము సంపాదనచేసిన అర్థమున్నూ కొమారునికి కనుపరచి నంత లోవిశ్వనాథనాయనివారు కన్నులు తిరిగి యింతఅర్థం ఎల్లాసం పాదన చేసినారో తెలియదు అని ఆశ్చర్యపోయిరి. నాగమ నాయనివారు కొమార్డ్ణిచూచి తిరుగా అన్నమాటలు—పాం డ్యరాజ్యంలో మధురలో మీనాక్షి సుందరేశ్వరస్వామివారి దివ్యస్థలం ఉన్నది. ఆమీనాక్షిదేవి ప్రత్యక్షదైవం గనుక నాకు ఒకనాటిరాత్రి స్వప్నంలో నీకొమారుడు విశ్వనాథనా యుడు నాసన్నిధానాన ఉండి రాజ్యమంతా ఏలడానికి బహు

యోగ్యుడు అని చెప్పి ఉన్నది. ఈ అర్థమంతా తీసుకొనిపోయి పాండ్యదేశములో దేవస్థానాలున్ను ఇంకా ఏళ్లకు రాతికట్లున్ను కట్టి అనేకధర్మాలు చేస్తే నాకు పరలోకం కలుగుతుంది అని అన్నారు. తర్వాత రాయలవారు విశ్వనాథనాయణ్ణిపాండ్యుణ్ణికూడాపిలిపించి ప్రత్యేకం పాండ్యుడితోను అన్నమాటలు—నీకు ఉంపుడుదానికొమారుడు ఒకడు మాత్రం ఉన్నాడు గాని; తగినసంతానం లేదుగదా! విశ్వనాథనాయునివారికి దేశం ఇవ్వడం బహుసమ్మతి అని ఆయనపేరటికి వ్రాసి యిచ్చిఉన్నావు. అదిసమ్మతమా అని అడిగినారు. అప్పుడు పాండ్యుడు అన్న మాటలు;—నాకు సర్వథాదేశం అక్కరలేదు. ఒకవేళ నేనుదేశం కావలెనని కోరినా చోళరాజున్ను ప్రాణంతోనిలవనివ్వడు. ఇదిగాక, మాతండ్రితాతల ఉంపుడుసంబంధాలకు పుట్టినవారు శ్రీవిలిపుత్తూరు, తెంగాశి, రాజాపాలియం ఆస్థలములలో ఉన్నారు. వారు నన్ను తలచూపనియ్యరు. నాగమనాయనివారు అన్నిస్థలములు సాధించినారుగాని ఆ అయిదుస్థలములుమాత్రం సాధించలేక పోయినారు. వారు పంచపాండవులని పేరుపెట్టిఉన్నారు ఇంతకు నాపగవాళ్లుఅయిన చోళరాజుకు ఈపాండ్యులకు మాత్రం రాజ్యంయివ్వక విశ్వనాథనాయునివారు ఏలుకుంటే నాకు పరమసంతోషం. ఇప్పుడు రక్షించడానికి విశ్వనాథనాయుడు నాకు తండ్రివంటివాడు. పరలోకంలో సుఖపడడానికి కొమారుడువంటివాడు. అనగా అప్పుడు రాయలవారు విశ్వనాథనా

యనివారిని పిలిచి పాండ్యరాజ్యానికి పట్టంకట్టుతాము. మాకు సమంగా దక్షిణసింహాసనాధిపతివిగా ఉండుమని ఆశీర్వచనంచేసి పాండ్యరాజ్యానికిపొమ్మని ఉత్తరవుచేస్తే విశ్వనాథనాయనివారికి రాయసంస్థానములో ఉండే మహోన్నతపదవికంటె పాండ్య రాజ్యాధిపత్యం ఎక్కువగాతోచక తిరుగా రాయలవారితో మనిచేసినవయినం—తమ దర్శనంచేస్తూఉంటే ఇదేనాకు సమస్తదేశాధిపత్యమున్నూ సకలసామ్రాజ్యాలు ఏలడమున్నూ.ఇదివిడిచి వేరేఎక్కడకుపోతే తమదర్శనం లేకపోతుంది. ఇదిగాక నాకు తమదయవల్ల యేమిభాగ్యం తక్కువవున్నది గనుక ? అని విన్నవించినంతట్లో రాయలవారుచూచి నీవు కాశీవిశ్వనాథస్వామివి గనుక ఇంతవిరక్తిమాటలు అంటావు. ఇంతవిరక్తి ఉన్ననీచేత కొలువుకొలిపించుకొంటే మాకు దోషంవస్తుంది. ఈసంస్థానాన్ని తిరుగా నిలువతీసినవాడవు నీవు. ఎందుచేతనంటే అడవిమహిషాన్ని ముక్కలుగానటికి దుర్గకు బలియిచ్చినావు.పరాయిదేశపు రాజులు సంస్థానంమీదికి వచ్చినప్పుడు హీనబలంతోను పోయి వారిని సంహారంచేసి సంస్థానం నిలువతీసినావు. ఇదిగాక మీతండ్రిగారు పోయి మమ్మును లక్ష్యంచేయక ఆజ్ఞనిరాకరిస్తే స్వామికార్యమే ఎక్కువ అని పట్టితెచ్చి ఎదుటపెట్టి తలకొట్టుతానని అన్నావు. ఇంతమేలు నీవు చేసినప్పుడు, నిన్ను మరిస్తే మాకుదైవం సహాయముకాదు. లోవయినం నీవు రెండుమూడుపనులుచేసి మాదయ సంపాదన చేసుకొన్నప్పుడు నీకు

రాజ్యం మాతోసమంగా కల్పిస్తామని అన్నాము. ఇదిగాక ఈరాజ్యం నీపరంగా ఉంటేనేకాని నగరికి తోఫాయాకలుకూడా రావు. యిక నీవు పాండ్యరాజ్యానికి పోయి దేశం బాదోబస్తు చేస్తేనేకాని అనుకూలంకాను. మరిన్ని అక్కడ ఉండేవర్ణ సంకరపుపాండ్యులు అయిదుగురి పరాక్రమమున్ను విచారించగా ఉత్తరరాజ్యంరాజులతో అంతాఏకస్థులయి మనసంస్థానముమీదికికూడా దండువెత్తవచ్చునని తోస్తూవున్నది. దక్షిణసింహాసనానికి నీవు ఉండి వారినిఅణచి రాజ్యం బందోబస్తుచేసుకొంటేనే గాని అనుకూలించను. ఈసమయంలో నీవు లేకపోతే దేశంఅరాచకంగా వాళ్ళు ఆక్రమించుకొనిపోవడమేకాకుండా ఇంతపర్యంతంవచ్చి ఇక్కడిపాళెగాళ్ళతో కలుసుకొంటే తిరిగీ అవతారంయెత్తినా సాధించలేము. గనుక త్వరగా వెళ్ళి దక్షిణసింహాసనాధిపతివి కమ్మని సమాధానంపరిచినారు. అప్పుడు విశ్వనాథనాయనివారి మంత్రులు నియోగులు రాయలవారి సంస్థానానికి బలం దుర్గమహాలక్ష్మి దాన్ని మీరుఅడిగితే ప్రభువువారు లేదని చెప్పరు. అని ఆలోచన చెప్పినంతలో, విశ్వనాథనాయనివారు రాయలవారిసముఖానకు పోయి, దుర్గమహాలక్ష్మిని నాకుదయచేయవలెనని మనవిచేసుకోగా రాయలవారు సెలవిచ్చినవయినం—— ఈవస్తువు ఇచ్చేదికాదు. నీవు రెండుమూడుపనులు బహువిశ్వాసంగా జరిపినావు. అప్పుడు ఒకపని చేసినప్పుడే శరీరంకూడా ఇవ్వవలెనన్న బుద్ధి పు

ట్టింది. నీనోట ఎన్నడూ ఈవస్తువు కావలెనన్నమాట రాగా నేను వినలేదు. సుఖంగా తీసుకొని పొమ్మని సెలవుదయ చేసినారు. అప్పుడు రాయలవారి మంత్రులు "ఎక్కడనైనా కద్దా! ఈపట్నానికి దుర్గబలంగాని వేరేలేదు. సుఖంగా తీసుకొని పొమ్మని సెలవు దయచేసినారుగదా! తమరు ఏవస్తువు ఇచ్చినా ఇవ్వవచ్చునుగాని ఇదిమాత్రం ఇవ్వకూడదు" అంటే రాయల వారు అన్నమాట—విశ్వనాథనాయుడు ఎన్నడూ ఒకవస్తువు అడగలేదు. నేను ఇవ్వలేదు. ఇంతమాత్రం ఆయననోరు తెరిచి అడగడం బహుసంతోషమాయెను. నాశరీరం అడిగినా ఇవ్వడమేకాని వేరులేదు. అంతకంటె ఈపట్నం ఎక్కువకాదు. ఆయనకు ఇస్తామని వాగ్దత్తం అయింది. ఇక సోమసూర్యులు అటిటులయినా మావాక్కున యిస్తామని వచ్చినతరువాత తప్పదు పొమ్మన్నారు. అంతట విశ్వనాథనాయనివారు దుర్గమహాలక్ష్మిని తీసుకొని మధురకు వెళ్లేటప్పుడు తమసేన అంతా ఇచ్చి బహుసంభ్రమంగా అపించినారు. విశ్వనాథనాయనివారు అట్లావిచ్చేసి మధురసీమనున్నూ పాండ్యాడికోటనున్ను చూచేటప్పటికి రాయసంస్థానం చూచినకన్నులకు ఏమీరాణించక అరియనాయకంమొదలారిని బిసపాకం కేశవప్పనాయణ్ణి యిద్దరిని పిలిపించి యీకోట మాకు ఉండడానికి అనుకూలం కాదు. మధురచుట్టూ భైరవుడిబురుజులున్ను, ఎనిమిదిద్వారాలున్ను, కలిగినకోట, మీనాక్షిదేవికోవిల, సుందరేశ్వరస్వామివారికోవిల కట్టించ

మని ఉత్తరవు చేసినారు. అప్పుడు ఆరియనాయకం ము
దలియారిస్న్ని, కేశవప్పనాయుడున్ను మనివిచేసిన వయినం—
ఇంతపనికి మనదగ్గిర బొక్కసంలో అర్థంలేదు. ఇప్పుడుఇందులో
ఇమిడిఉంటే మరికొన్నిదినములు జరిగినతర్వాత మీాచిత్తం వచ్చి
నట్టుపనిచేస్తామని అన్నారు. అందుకు బహుకోపంచేసి మాతండ్రి
గారు సంపాదనచేసిన అర్థం ఉన్నది తెప్పిస్తాము ఇందువల్లను
పని అవుతుంది అని చెప్పి ఆధనంతో ఆఘనకార్యములు సా
గించి నెరవేర్పించెను. ఆదినములలో విశ్వనాథ నాయనివారు
ప్రతిదినం బ్రాహ్మముహూర్తమందులేచి ఆరాధ్యులనామావళు
లు, అధ్యాత్మసంకీర్తనలు, పాండవగీతలు, భ్రమరగీతలు, గజేం
ద్రమోక్షం, భారతసావిత్రి, దధివామనస్తోత్రం, గంగావతరణ
ము, భారత భాగవత రామాయణసంగ్రహస్తోత్రములు, ము
చుకుందస్తుతి, సంజయనీతి, చాణక్యనీతి, వైరాగ్యశతకంమొద
లయినవి శ్రవణముచేసేవారు. దర్పణావలోకానంతరం కన్యకా
మణులను కపిలకామధేనువులనుదర్శనంచేసి పిమ్మట దంతధావ
నముచేసి నామతీర్థమయి విభూతిధరించి పేరోలగమైకూర్చునేవా
రు. అంతట పాండ్యదేశంలోనిదివ్య తిరుపతులనుంచి శివస్థలాల
నుంచి తీర్థప్రసాదాలువిభూతిమొదలయిన ప్రసాదాలు, పట్టుకొని
వచ్చినవారిని తీసుకురమ్మనమని ఆజ్ఞాపించేవారు. వారుతెచ్చినప్ర
సాదాలు అంజలిచేసి అందుకొని తమకొలువులో ఉచితాసనము
లు ఇచ్చి కూర్చుండమని ఆళ్వారు తిరునవల్లి శ్రీవైకుంఠం శ్రీవి

లిపుత్తూరు శ్రీరంగం మొదలయినయిరవై నాలుగు దివ్యతిరుప తులవారిని, ప్రసిద్ధిఅయిన పదునాలుగు శివస్థలాలవారిని వారి కుశలప్రశ్న అడిగి, మన్నించి పంపించి తర్వాత రాచ కార్యాలు నిర్వహించుకుంటూ వుండేవారు. వెనుకటి పాండ్య రాజును విశ్వనాథనాయనివారు ఎంతో గౌరవంతో నడిపిరి. వృద్ధుడుగనుక ఆయన కొన్నిమాసములకు స్వర్గస్థు డాయెను.

విశ్వనాథనాయనివారే చోళరాజ్యం, పాండ్యరాజ్యం రెం డురాజ్యాలూ తమ యేలుబడికింద పెట్టుకొని విద్యానగరం రాయలవారికిలోనుగాపరిపాలనం జరుపుతూవుండేవారు. ఆవిధం గా కొన్నిసంవత్సరములు గడచినతర్వాత శ్రీకృష్ణదేవరాయ లతమ్ములు అచ్యుతదేవరాయలవారు రాజ్యానకు వచ్చిరి. ఆ యనభార్య తిరుమలమ్మ. ఆమెచెల్లెలు మూర్తిమ్మను వివా హమాడిన చెవ్వప్పనాయనివారికి అచ్యుతదేవరాయలవారు స్త్రీధనంగా చోళరాజ్యందయచేసి, పట్టాభిషిక్తుణ్ణిచేసి, కావలసి న వస్తువాహనసామగ్రిన్నీ యిచ్చి అక్కడకు పంపించిరి. చోళ దేశానికి ప్రత్యేకంగా నాథుడులేనందువల్ల విశ్వనాథనాయని వారినేగాక స్వజనంగా అక్కడ మరివొకరినికూడా యేర్పరచవ లెననే తలంపుతో అచ్యుతరాయలవారు ఈవిధంగాచేసిరి. చెవ్వ ప్పనాయడు అక్కడ విశ్వనాథనాయనివారికి పొందివున్న రాజ్యం అధీనంలోనికి తెచ్చుకొనెను. ఆయన అరుణాచలంలోను వృద్ధాచలస్థలంలోను అనేకగోపుర ప్రాకారమంటపాదులు నిర్మిం

చి తంజాపూరులో శివంగికోట కట్టించి తన పేర శివప్పనాయని గుంట అని తటాకం త్రవ్వించి దేవాలయబ్రహ్మాలయాల కెంతో విశేషముగా స్థితులుకలుగచేసి బహుదినములు రాజ్యమేలెను. అటుతరువాత అతనికుమారుడు అచ్యుతప్పనాయడు గోవింద దీక్షితులకు దళకర్త ప్రధానికమిచ్చి బహుకీర్తిచంద్రుడుగా చోళదేశమందు అనేకఅగ్రహారాలు దేవాలయ బ్రహ్మాలయాదులైన అనేకధర్మాలు కలుగజేసిచాలాకాలంరాజ్యమేలెను.

తర్వాత అతనికుమారుడు రఘునాథరాయడు సకలశాస్త్రములయందును మహాప్రవీణుడయి సకలధర్మములును విచారించి కుంభకోణమందు రామస్వామిగుడి కట్టించి ఎన్నోఅగ్రహారములుతటాకములు కలుగ జేసి విజయవిలాసం మొదలయిన అనేక గ్రంథములు అందుకొని రామాయణం మొదలయినగ్రంధాలు రచించి మహాప్రసిద్ధుడుగా బహుదినాలు రాజ్యమేలెను.ఆయన కుమారుడు విజయరాఘవనాయడు పట్టాభిషిక్తుడై రాజ్యానకు వచ్చి తంజాపూరుకోట బలపరిచి నగరు విస్తారముగా హెచ్చించెను.అతండాగి(?)పట్టుకోటశేళాతల్లి తిరుపత్తూరు ఈ నాలుగుకోటలున్ను ఒకముహూర్తమందే ఆరంభించి రాతికోటలుగాకట్టించెను. మన్నారుగుడిలో రాజగోపాలస్వామికి గోపురమంటపప్రాకారములు విస్తారము నిర్మించెను.మాయూరమందు మధ్యార్జునమందు కావేరిస్నానఘట్టములలో పుష్యమంటపాలు పదివేల ప్రజవుండేటట్టు విశాలముగా కట్టించెన్ను. అనేకదేవాలయబ్రహ్మా

లయములకు నిరంతరస్థితులు కలుగజేసెను. ఆయన ప్రతిదినము ఉదయమయిన జాములోగా పంన్నెండువేల బ్రాహ్మణ్యానికి షడ్రసోపేతముగా జ్యేష్ఠాంశమిప్పించి తరువాత తాను భోజనము చేస్తూ ఉండేవాడు.ఇట్లా ఉండగా, ఒకసంవత్సరం వర్షాలు ప్రబలమై యెక్కడచూచినా జలప్రళయముగా జడివానపట్టి ఒకయింటిమనిషి ఒకయింటికిపోవడానికి వీలులేకపోయెను. బయటినుండి వంటచెరుకులుసహితము వచ్చేటందుకు ఇమ్ముగలుగలేదు. సంగ్రహించియున్న వంటచెరుకులన్ని సమగ్రముగా సెలవయి పైనడిచేటందుకు మార్గం లేకపోయెను. అప్పుడు అన్నదానవిచారణచేసే కార్యస్థులు రాజా విజయరాఘవనాయనింగారి సమస్థానకువచ్చి మహాప్రభూ ! ప్రబలమయినవర్షాలు రాత్రిపగలు ఎడవిడువక కురవడంచేత ఎక్కడచూచినా నదులు అతిప్రవాహమయినవి.యిల్లువిడిచి మనుష్యులు బయట సంచారం చేయ సాధ్యపడడంలేదు. వంటచెరుకులు దొరకక బహు యిబ్బందిగావున్నది. ఇదివరకు సంగ్రహించి ఉన్నవన్ని నేటివరకు సరిపోయినవి. రేపటిమొదలు బ్రాహ్మణభోజనం నడిచేటందుకు ఇమ్ములేదు. కనక, నిలిపి, వర్షాలు వెలిసిబైటనుండి కట్టెలువచ్చినపిమ్మట యథాప్రకారం యత్నంచేయవలసి ఉన్నది.అని మనవిచేయగా ఆమాట కర్ణకఠోరమై ఉలికిపడి దిగ్గునలేచి "అయితే మేమున్నూ మానగరిలోనివారున్ను అంతవరకు నిరాహారముగా ఉండవలసిందే గాని భోజనంకూడ దని ఆజ్ఞాపించిరి.

ఆకార్యస్థులు గడగడవణికి అతిభయస్థులయి "స్వామీ ! మా యందు కొంచెమైనా వంచనలేదు. అయితే ; ఇకను ఆజ్ఞాపించినప్రకారము నడుచుకుంటున్నాము" అనగా నగరిమిద్దెలుపాతవి పీకగొట్టి ఆదూలాలున్ను చిన్నపలకలున్ను మంచాలున్ను కొట్టి చీల్చి వుపయోగించి బ్రాహ్మణభోజనమాత్రం కుందకం కాకుండా నడిపించమని సెలవిచ్చిరి. ఆప్రకారం మిద్దెల్లు కొట్టి మంచాలు నగర ఉన్నవన్ని తెప్పించి గొడ్డళ్ళచేత చీలిపించి వాటితో రెండుమూడుదినాలు తక్కువ లేకుండా పండ్రెండు వేలకు బ్రాహ్మణభోజనం నడిపించిరి. అదిన్ని సరికట్టి తిరిగీ వంటచెరుకులు లేక వారు రాజుతో వచ్చి చెప్పగా నగరిబొక్కసం తెరచి అందులోవున్న అనర్ఘ్యమయిన వస్త్రాలన్నీ పరిబయట వేసి, తమ నగరి ఉగ్రాణములో ఉన్నవిన్ని అంగళ్లలో ఉన్నవిన్ని నూనెకుండలు, నేతికుండలు రప్పించివాటిలో ఆవస్త్రములుతడిపి దివిటిపందాలుచేసి రగలబెట్టి వంటచేయమని సెలవిచ్చిరి. ఆప్రకారం చేయగా పొగ చుట్టుకొని మనుష్యులు ఎంత శ్రమపడుతూవున్నా వంట కొంచెమయినా కాకపోతూవుండెను. రాజున్ను ఆబ్రాహ్మణులు భోజనము చేయకమునుపు తాను భోజనం చేయకూడదని వీరవ్రతముగా ఉండెను. ఇక్కడ యిట్లావుస్తూవుండగా శ్రీరంగస్థలమందు అమ్మవారు శ్రీరంగనాచారుయొక్కముత్యాలముక్కర కానక ఆగుడిఅధికారి స్థానికుల

ను, అర్చకులను పట్టి రప్పించి సమాధానం చెప్పవలసినదని అతికఠినమయిన దండన చేయగా అమ్మవారు ఒకబ్రాహ్మణ ము త్తయిదువమీద ఆవేశమై వచ్చి "నిరపరాధులయినవీరిని ఏల ఉపద్రవపరుస్తారు? నాభక్తుడు విజయరాఘవుడు బ్రాహ్మణ సంతర్పణకు శీఘ్రం వంటకాకపోగా బ్రాహ్మలు ఉపవాసం ఉన్నారని తానున్ను ఉపవాసమున్నాడు, గనుక నేను ఆవంట సాలకు పోయి శీఘ్రం వంట అయ్యేటట్టు చేసినందున అక్కడి పొగ ముఖమందు మిక్కిలి తగిలింది. అప్పుడు కముగు కొప్పెరదగ్గిర ముక్కు చీదివేసినప్పుడు ముక్కర చేతికి వచ్చి అదిన్ని ఆకముగుతొట్టిలో పడింది." అని తెలియచేసినందువల్ల ఆగుడిఅధికారి స్థానికులను అర్చకులను దండించక విడిచిపెట్టి ఆక్షణమే రాజా చొక్కనాధనాయనివారిసముఖాన యీవయినం శ్రుతపరిచెను. అప్పుడు చొక్కనాధనాయనివారి అనుజ్ఞచొప్పున వారి మనుష్యులున్ను గుడిస్థానికులున్ను తంజావూరికిపోయి రాజా విజయరాఘవనాయనివారిసముఖాన ఈవర్తమానం పలుకరించగానే ఆశ్చర్యపడి తానే లేచి ఆవంటసాలకు పోయి ఆగురుతున కముగుతొట్టి శోధించ మనగా, అదేప్రకారం ముక్కర దొరికెను. ఆముక్కరను రాజు నమస్కారంచేసి కళ్లతోఅద్దుకొని శిరస్సున వుంచుకొని ఆనందబాష్పములు ధారలు జారగా "ఈ అపరాధం నేను ఏరీతి తీర్చుకోగలుగుదునని అమ్మవారిని తలచుకొని నమస్కారము చేసిరి. అంతట ఆమాదిరి పన్నెండుముత్యాపు

ముక్కరలకు మచ్చయినరత్నాలు చెక్కించి తయారుచేయించి యింకా ఇరవై నాలుగు వేలవరహాలున్ను అపరాధం పెట్టి అమ్మవారిముక్కరతో పల్లకిలో ఉంచి తనబిరుదులు అన్నీ పట్టించి నగార నౌబత్తు మొదలయిన అష్టాదశవాద్యములతో నటనాటకులతో శ్రీరంగం అమ్మవారిసన్నిధికి అంపించినారు. అదిమొదలు ఆస్వామి అమ్మవార్ల సన్నిధికి పోయేటందుకు తంజనగరానికిన్ని శ్రీరంగానికిన్ని ఉన్నదూరం మూడామడకున్ను యాభయిజోళ్ల బోయీలను నిరంతరం తపాలఉంచిరి. విజయరాఘవనాయనివారు ప్రతిదినం నాలుగుగడియలు ముందే లేచి సూర్యోదయమయ్యేటంతలో స్నానజపపూజలన్నీ తీర్చుకొని ఆతపాలమీద శ్రీరంగానికిపోయి స్వామిదర్శనం చేసుకొని పదహారోగడియకు తిరిగి వచ్చి భోజనం చేసేవారు. ఈవిధంగా మహాభక్తితో నడుస్తూవుండగా కొన్నిదినాలకు పిమ్మట రాజా చొక్కనాథనాయనింగారు తమ వివాహార్థముగా తంజావూరి రాజా విజయరాఘవనాయనివారివద్దికి తమబంధువులను స్థానాపతులను పౌరోహితులను కూర్చి వారిభేటికి యోగ్యమయిన వస్త్రభూషణాదులున్ను ఇచ్చి అంపించిరి. వారున్ను వచ్చి భేటి చేసికొన్నందున విజయరాఘవనాయనివారు వచ్చినవర్తమాన మేమి అని అడిగిరి. వారున్నూ "మాయేలినస్వామివారు తమవివాహానికి కన్యకార్థము దేవరసముఖాన మనవిచేయవలసినదని అంపిచగా వచ్చినాము. రాజా పెదవీరప్పనాయనివారు

మొదలుకొని రాజా తిరుమలశౌరిగారివరకున్ను నడిచివచ్చిన సంబంధముగాని నూతన చుట్టరికముగాదు గదా! దేవర వారుదయ చేసి శుభవార్త ఉత్తరువు చేయవలె" నని అడిగినందుకు రాజా విజయరాఘవనాయనింగారు మహాకోపముతో, "ఇంతైనా భయంలేక కన్యకను ఇమ్మని అడుగవచ్చినందుకు తగిన శాస్తి చేయవలెను. గతమే పీఠపితామహులైన తిరుమలశౌరికి మా యచ్యుతరఘునాథమ్మగారిని పట్టపుమహిషిగా వివాహం చేసినారు. అతను కొత్తగా నగరుకట్టించి మా అచ్యుతరఘునాథమ్మగారికి కనుగొనిపించినప్పుడు ఆమె హాస్యముగా తమ తండ్రినగరికి సమానం రాదని ఒకమాటఅన్నందుకు సహింపులేక బాకుతో పొడిచినారు. ఆసమాచారం విన్నప్పుడే మావారందరున్ను ఇటువంటి దుష్కృత్యులకు తెలియక వివాహం చేస్తిమి. ఇకమీద వారికి మనకు సంబంధములే అక్కరలేదని ప్రతిజ్ఞ చేసినారు. ఇట్లా జరిగివుండగా తిరిగి సంబంధం కావలెనని యేబుద్ధితో మీదొర మావద్దికి మిమ్మును పంపించినా" డని వారు కొంచువచ్చిన భేటివస్తువులు అంగీకారంచేయక వారికి బత్తెంభరణం విచారించక "మరేమైనా వేరుపనులు కలిగితే మావద్దికి రావచ్చును. ఇటువంటిపనులు కోరి యికమీద వస్తే తగిన ఆజ్ఞ చేయింతు" మని ఉత్తరువిచ్చి కోటకు బయట కొంచుపోయి విడవమని సేవకులకు ఆజ్ఞాపించినారు. ఆమేరకు కోటకు బయట కొంచుపోయివిడిచినారు. ఆవచ్చినకార్యస్థులు మహా

చింతాక్రాంతులయి మనదొరలకున్ను మనకున్ను ఇంత అవ
మానం వచ్చెనే అని ఆక్షణమే వెళ్లినవారు వెళ్లినట్టుగానే త్రి
శిరపురంచేరి తమ దొరవారిసముఖాన ఈనడచినవృత్తాంతం యా
వత్తూ శ్రుతపరిచిరి. ఈమాటలు వారికి కర్ణకఠోరములయి దళ
వాయి వెంకటకృష్ణప్పనాయణ్ణి పిలిచి దండుసామాను సేకరించ
మనిన్ని అక్కడక్కడ ఉండేపాళెయగాళ్లను దండు కూర్చవలసి
నదనిన్ని ఉత్తరువుచేసిరి. ఈ సమాచారం తంజావూరువారికి తెలి
సి ప్రతిదినం శ్రీరంగస్వామిదర్శనానకి రావడం నిలిపి నామతీర్థంసజ్జ
అని ఒకమాడి ఉన్నతముగా కట్టించిరి. దానిమీద శ్రీరంగాభిము
ఖంగా నిలిచి విమానదర్శనంచేసుకుని తర్వాత భోజనంచేసేది. ఇ
ట్లాఉండగా కొంతకాలానకు వారు త్రిశిరపురాన దళమంతా సే
కరించుకొనిరి. అప్పుడు చొక్కనాథనాయడు భక్తప్రియ స్వామి
వారిని రప్పించి తంజావూరిమీదికి మనదళాన్ని దళవాయి వెంక
టకృష్ణప్పనాయణ్ణి అంపిస్తున్నాము. జయమయ్యేటట్టు స్వామి
ఆశీర్వాదం కలుగవలెను. అనగా వారు మహామహాత్ములు గనక
పదివేలకూశ్మాండములు రప్పించి రాత్రివేళ కావేటిలో నిలిచి మం
త్రించివాటిని కత్తితో తునుకలుచేసి ఆజలములో విడిచిపెట్టుతూ,
ఇట్లా ఎనిమిదిరాత్రిళ్లు ప్రయోగంచేసి దొరను తమవద్దికి రప్పిం
చి యిక మీదళాన్ని అంపించమని సెలవిచ్చిరి. అంతట దళ
వాయి వెంకటకృష్ణప్పనాయణ్ణి పేష్కారి చిన్నతంబిమొదలా
రిని సకలదళసమేతముగా ప్రయాణం చేసిరి. వీరు వల్లంకో

టకు పోయి దిగి యుద్ధం సాగించగా స్వాములు గుమ్మడికా యలు కొట్టి మంత్రించి విడిచినజలం తీసినందుచేతను, నగరివా రికి అపజయకాలం సమీపించినందుచేతను, వీరిదళం చూచినం తనే వారికి యేమో భయము తోచెను. కొంచెం యుద్ధం చే యగానే వీరు నెగ్గుతూ వారువిరిగి పారిపోతూవచ్చిరి. వీరు ఆవ ల్లంకోట తీసుకొని తంజాపూరికి పొయ్యేటప్పటికి ఆజనము న్ను అల్లాగే యెదిరించి విరిగిపోతూవచ్చిరి. వీరు కోటసమీ పానుకు పోగానే ఆసమాచారం విజయరాఘవనాయనివారు పూజలో ఉండగా ఎరుగజేసిరి. వారు పూజ సమగ్రం కాకుం డా లేనకూడదని తమదళనాయన్ని పిలిచి దళంతో ఎదురెక్కి యుద్ధం చేయమని సెలవిచ్చి పూజచేస్తూనేఉండిరి. అదేప్రకా రం దళవాయిన్ని వారిసైన్యమున్ను ఎదురెక్కి జగడంచేయ సాగిరి. అప్పుడు తంజనగరంకోటపై అనేకబలం ఆనివున్నారు. అది వీరుచూచి యేమాత్రమైనా సరకుచేయక దండుపుకొలిపి ఫిరంగులు మోర్జాలపైయెత్తించి కోటపైపని, అందువున్నజనంప యిని, లక్ష్యంవుంచి పదివేలు యిరవైవేలు గుండ్లు యెగిరిం చిరి. అంతలో కోటపైని వుండేరాణువఅంతా వోర్వలేక చెల్లా చెదరై పోయెను. కొందరు వీరి యిలాకాఅయినారు. అంతట ఈమధురవారి దళవాయి వేంకటకృష్ణప్పనాయకుడున్ను, పేష్కారి చిన్నతంబిమొదలారిన్ని తమదళాన్ని రెండుచేతులుగా పంచు కుని లోవొచ్చి కలిసినందువల్ల తమలో యేనూరుజనమున్నూ

తంజావూరివారిలో వేయిజనమున్ను చచ్చిరి. ఇంకావారిలో అనే
కమంది గాయాలతో పడిరి. అంతటితో వారిదళం విరిగి పరుగెత్తిపో
యెను. దళవాయిమాత్రం కొంతదళంతో నిల్చి యుద్ధంచేసెను
గాని, త్రిశిరపురంవారిది బహుదళంగనక చుట్టుకొని ఆ నిలిచిన సేన
నున్ను దళవాయినిన్ని కొట్టివేసిరి. కోటవాకిళ్లమీద ఫిరంగులు
పెట్టికొట్టగా తలుపులు పగిలి అచ్చటిజనమున్ను విరిగిపోయెను.
అప్పుడు పెట్లకొట్లు, అగడ్తలు, బహుసామానులచేత మూయిం
చిరి. కొంతబలము ఫిరంగిదెబ్బలచే యిడిసిపడిన తోవలవెంటను,
కొందరు వాకిళ్లవెంటను, హల్లాచేసి కోటచొచ్చినారు. ఈసంగ
తులు నడిచేతరుణమందు అచ్యుతవిజయరాఘవనాయనివారు
నామతీర్థం కొలువులోవుండి తదేకధ్యానముతో జపంచేస్తూనే
ఉన్నారు. అప్పుడు వారి యిలాకామనుష్యులు ఓమహారాజా!
పగతురు మనకోటను హల్లాచేసి లోచొచ్చినారు. అని విన్నవిం
చగా అతను మహానారాయణ భక్తిగలవాడు గనుక ఆపూజ
విడిచి లేవక రానీ చూచుకొందమని సన్నచేసినారు. దళవాయి
వేంకటకృష్ణప్పనాయకుడు మహావివేకస్థుడు గనుకనున్ను, మహా
యోధగనుకనున్ను అప్పటికి అప్పటికి అచ్యుతవిజయరాఘవ
నాయనివారికి చెప్పిపుత్తెంచినవిధము - అనేకసైన్యముతో కూడా
హల్లాచేసి, కోటలోను చొచ్చినాము. మీాసైన్యము, మీాకోట
యావత్తు మాయిలాకాఅయింది. ఇంకను మీాప్రయత్నం ఏమి
నడవబోతుంది గనుక? ఇకనైనా సమాధానం మాట్లాడండి.

మాపౌజు వెనుకకు తీసుకొనిపోతాము అనిఅంతలంతల చెప్పిపం
పించినవార్త విని పూజకడవెళ్లకనే తదేకధ్యానముగా జపం
చేస్తూవిజయరాఘవనాయనివారు మారాజ్యంమొదలయిన సకల
మున్నూపోయినా పోతుందిగాని, మేము మీకు భయపడి
కన్నెనుఇచ్చి రాజీ చేసికొందుము అనేయోచన విడిచిపెట్టండి
అనేదిగా, మహాధైర్యములో సన్న చేసి చెప్పి అంపించినారు.
ఆసంగతులు విని దళవాయి వెంకటకృష్ణప్పనాయకున్ను దళా
న్ని తీసుకొని అచ్యుతవిజయరాఘవనాయనివారి నగరి హజార
ముదగ్గిరికి పోయినారు. ఇంతలోగా వారున్ను నామతీర్థం కొ
లువుచేసుకొని ఆయుధపాణులై హజారంబయటికి వచ్చేటప్పటికి
వారి మనుష్యులలో త్రిశిరపురంవారి యిలాకాగా, కూడిపో
యినవారు పోను స్వామికార్యధురంధరులుగా వారివద్దనే హా
జరుగా కాచుకొనిఉన్న దళవాయి రంగప్పనాయకు, పట్టపు ఏ
నుగువాడయిన తిమ్మామావటీడు,చొక్కరౌతు, వీరబాణంచిన్న
రాజు, అక్కరాజు, ఈఅయిదుగురున్ను మహాశూరత్వంతో
అనేక విధములైన ఆయుధములుధరించి తమ్ము చుట్టుకొనివచ్చిరి.
అప్పుడు అచ్యుతవిజయరాఘవనాయనివారు ఉండే ఠీవి యేమ
నగా :—ఎనభై సంవత్సరాల బలవృద్ధులు గనుక రెండు కను
బొమ్మలున్ను మహామృదువులయి సడలి ఉండగా వాటిని బం
గారు దారముచేత ఎత్తి కట్టించుకొనిరి. కొంచెముగా జారిన
పిల్లిబొజ్జమీద మేలుతరములయిన పీతాంబరములు ధరించుకొ

నిరి. నవరత్నస్థాపితములయిన అనేకభూషణములున్ను ధూన్చు కొనిరి. రెండుచేతులను అతి తీక్ష్ణములై మెరుగులు వారుతూ ఉండేకత్తులు తీసికొనిరి.

ఇందుకుముందుగా, ఒకప్పుడుపడో కోపంగల్గి తమకొమారుడు మన్నారప్పనాయనివారికి బంగారు సంకిళ్లువేయించి బందుచేసి ఉంచిరి. దళవాయి రంగప్పనాయడు యోచనచేసి అతణ్ణి ఈతరుణమందు పిలిపించవలెనని అచ్యుతవిజయరాఘవనాయనివారితో విన్నపరచగా, అందుకు వారున్ను సమ్మతించి "మంచిది అట్లే సంకిళ్లుతీయించి పిలుచుకురా" మ్మనిరి. ఆక్షణం మనుష్యులు పోయి సంకిళ్లు విడిపించి పిల్చుకొని వచ్చినారు. అప్పుడు మన్నారప్పనాయడు తమతండ్రిగారిని చూచి,

క. మణి క్రిందుపఱచి జలనిధి,
తృణముం బై నుంచె నతనిదే దోదవనుమీ,
మణి మణియె తృణము తృణమే,
రణవిజయదిలీప! విజయరాఘవభూపా!

అని యీపద్యం చెప్పి సాష్టాంగముగా నమస్కారంచేసి చేతులుమోడ్చి నిలిచెను. అప్పుడు అచ్యుతవిజయరాఘవనాయనివారున్ను యిటువంటి కొమారుణ్ణి చిన్నమనుష్యుల మాట విని ఖైదుచేస్తిమే అని వ్యసనపడిరి. కొమారుడున్నూ తండ్రికి ముందుగా యుద్ధానికి సిద్ధపడి నడిచెను. అప్పుడు ఎదటిదళం చూచి విజయరాఘవనాయనివారు సెలవిచ్చిన సైన్యం - నేటికి

మనం ప్రాణాలువిడిచేది సిద్ధం. మనం చనినపిమ్మట మహాలు లోనివారు ఉంటే త్రిశిరపురంవారు తనమాట చెల్లించుకో వలెనని మనచిన్నదానిని తీసుకుపోయివివాహంచేసుకుంటారు రాజ్యములు ప్రాణములు పోయినాగానీ, వారుపట్టినపట్టు చెల్లనియ్యరాదు. మన పౌరుషం నిలుపుకోవలెను. లేదా పేరుకు హాని వచ్చును. కాబట్టి అందరినిన్ని మనమే దైవికం పొందించవలెను. అని యోచనచేసి చెప్పి ఆకార్యం నిమిత్త ముగా, తమ కొమారుణ్ణి, అక్కిరాజును, ఇద్దరిని మహలులోకి అంపించినారు. ఇంతకుమునుపే త్రిశిరపురంవారిసైన్యాధిపతియ యిన దళవాయి వెంకటకృష్ణప్పనాయను విజయరాఘవనాయ నివారిని చూచి నమస్కారంచేసి చెప్పినవయినం- ఏలిన దేవరా! తాము మహాయోధులుగాఉండిన్ని ఒక కొద్దిపనినిమిత్తం యింత చలమేలచేసుకొంటారు. తమకున్ను మా యేలినస్వామివార్ల కున్ను ఇప్పుడు నూతనబంధుత్వం కోరడం కాదుగదా! మహా రాజా పెదవీరప్పనాయనివారి దినాలనుండి తమకు వారికి శ్రీకో దకన్యాయముగా బంధుత్వం నడుస్తునచ్చిన సంగతిలో ఇప్పుడు ఇంతహటం చేయడమేల? ఇందువల్లగదా ఇంతపని నడిచింది! ఇకమీదనయినా మీరు, వారు, అన్యోన్యముగుండి! అని యి ట్లా వారి మహల్లో నిప్పు తగిలించేటందుకు మునుపుగానే, అ నేకవిధాల చెప్పినప్పటికీ వారు అవి వినక మేము రెండుమాట లు చెప్పేదిలేదు. ముందుగా ఈలాగు చెప్పి యిప్పుడు ఇట్లానడ

వడం మేము మీకు భయపడి లోకువ కానడమేగదా! "ప్రాణమేవ
పరిత్యజ్య మానమేవాభిరక్షతు" అన్న క్రమానికి ఏమిపోయినా
ప్పటికిన్ని మానం కాపాడి కీర్తిసంపాదించవలెను. గనుక మీరు
ఏమీ యోచనచేయక మాతో యుద్ధానికి రండి; అని వారినిత్సా
హికరించి యెదురునడిచిరి.

అక్కడ అంతకుముందే ఎదుటిదళం కోటవచ్చినారని
వినగానే రాణివాసపుస్త్రీలు తమవారినందరినీ చేర్చుకొని ఒక
సేకరంగా తమవద్దఉంచుకొని మందుకుండలు తెప్పించి చుట్టూ
పెట్టుకొని కత్తులు జముదాళ్లు దూసుకొని కూర్చుండి ఎప్పుడు
ఏలినవారి ఆజ్ఞయేమివచ్చునో అని యెదురుచూస్తూ వుండిరి.
వీరిద్దరు పోగానే యేలిన స్వామివారికి క్షేమమా! మాకు ఏమి
ఉత్తరువిచ్చిరి. అని ఆరాజస్త్రీలు అడుగగా మన్నారప్ప
నాయకు రాజువారిఆజ్ఞ హెచ్చరించెను. వారున్ను ఎప్పుడువత్తు
రో అనితయారుగా ఉన్నారమని అదేప్రకారం పరలోకసన్నాహం
చేసేటప్పుడు ఒకపట్టపుస్త్రీ తన నాలుగేండ్లపసికొమారుణ్ణి ఆబిడ్డ
కు పాలిచ్చిపెంచే దాదివశంలో వొప్పగించి యీ బిడ్డనుమా
త్రం యెవ్వనికి తెలియకుండా ఎక్కడనైనా నీకు సరిపోయిన
తావుకు కొంచుపోయి సంరక్షించుకొమ్మని తాను వేసుకొన్న
రత్నభూషణాలతో సహా అంపించివేసెను. ఆక్షణమే వారు ఒక
రికొకరు కత్తులచేతను, కటార్లచేతను, నరుకులాడి కొందరు
పరమగతిపొందినారు. అంతలో వీరిద్దరుచుట్టూ మందుకుండలు

ముట్టించినారు. ఆ అగ్ని జ్వాలలు ఛటచ్ఛటాయమానమై నగరు అంతా ఆక్రమించి దావానలమువలె మండుతూవుండగా విజయరాఘవనాయనివారు చూచి మనస్సున ఖేదం చేరనియక "మన్నారుదేవా! ఇది నీకేఅర్పితం" అని రాజగోపాలుని గుడికేసి చూచిమొక్కి "రాజగోపాలునికల్పితం" అంటూనడిచిరి. ఇంతలో అంతఃపురంలోని దారుణకృత్యంఅంతా కడతేర్చి కాలాంతకులవలె వారిద్దరున్నూ వచ్చిచేరిరి. ఎదటిదళమున్ను ఈయారుగురిని వచ్చి చుట్టుకొనెను. అప్పుడు దొరలిద్దరూ వినాగ కడమనలుగురున్ను నాలుగుకత్తులుతీసుకుని నాలుగుపార్శ్వాలుచొచ్చి అనేకులను నరికి వారున్ను మృతిపొందిరి. అంత విజయరాఘవనాయడు తనకొమారుణ్ణిచూచి "నీవైతే నాకుముందుగా నడుస్తున్నావు. మనకిద్దరికిన్ని మరణం సిద్ధముగాఉన్నది. అయినా నాకళ్లముందర నీవు ఎదుటివారిచేత తగులుపడ్డా మరణమైనా మహత్తైన పుత్రశోకం గదా! కళ్లలో జలంవచ్చును. ఈయుద్ధరంగాన ఆలాగైతే పరలోకహానిగనక నాకు వెనుకనిలిచి నా పని అయినపిమ్మట నీకుసరిపోయినట్టుగా చూచుకో" అని వెనకకు చెయిపట్టి యీడవగా, ఆకొమారుడు తండ్రినిచూచి చెప్పినది:—సకలధర్మములు తెలిసిన సర్వజ్ఞమూర్తులుగా ఉండిన్ని నన్ను వెనుకకు పొమ్మనేది న్యాయమా? మీరుతండ్రులు నేను కుమారుణ్ణి. మీరు రాజులు నేను బంటును. నన్ను కని పెంచిన రుణమును తీర్చుకొనేటందుకు, మీకొమారుడనే పేరుకు తక్కువరాకుండా నడుచుకొనే

టందుకు, ఇటికాలము గనుక ఇకను పక్వించెప్పవద్దని తనచేతి కత్తిదూసి గుప్పున యెదిరి సైన్యమును చొచ్చెను. ఆయన సాముచేసినవారు గనుక ఎదుటివారు కత్తులచేతను ఈటెలచేతను, బల్యాలచేతను చుట్టుకొని నరికేవరుకులున్ను పోట్లున్ను సాధనలాఘవములచేత తప్పించుకొంటూ అనేక జనాన్ని ఛేదంచేస్తూ దళవాయి వెంకటకృష్ణప్పనాయనిమీదికి పోతూ ఉండిరి. అతనున్నూ అనేకజగడములు జయించి "సంగరకిరీటి" "సవ్యసాచి" అని కీర్తులు పొందినవాడు గనక తమదళానికి మన్నారుదేవుడిమీద పోవద్దని ఆజ్ఞాపించెను. అంత తాను పట్టె, కేడం, తీసుకొనివచ్చి యెదిరించెను. ఇద్దరున్నూ నుంచి సాముసాదనలుచేసి తీరినవారు గనుక అతని నరుకు ఇతడు తప్పించుకొనేదిన్ని, ఇతని నరుకు అతడు తప్పించుకొనేదిన్ని ఈ రీతిగా కొంతసేపు పోట్లాడిరి.అంత మన్నారుదేవుడు బహుకోపముతో గుప్పున పైకి చెండ్లించుకొని తనచేతి ఫరంగుకత్తిచేత దళవాయిశిరస్సుమీద నరికేటప్పటికి అతడు సిడముచేత తప్పించుకొన్నందున అరకత్తి సిడెంమీదను, అర కత్తి తలమీదితలపాగవారను తగిలి అసిగాయమై నెత్తురు కనుపించెను. దళవాయి వెంకటకృష్ణప్పనాయడు ఆగ్రహోదగ్రుడయి యిక నాసాహసం చూడమని గద్దించి ఘాతచేసి పట్టాకత్తితో తనబలంకొద్ది నరికేటప్పటికి మన్నారు దేవుచేతికి కేడెం లేదు గనుకనున్నూ కత్తి చేత ఆనరుకుపట్ట

సాధ్యంకాకపోగా ముంజేత నరుకుపడి తెగెను. ఆచేల కత్తి పట్టగూడక యెడమచేత కత్తి సమాళించుకొని దళవాయిని నరికేటప్పటికి అతను కేడెం చేతపట్టుకొని తప్పించుకొనెను. కాని యెడమచేత కొంచెం గాయంతాకింది. అంతట దళవాయికి మహాకోపం వచ్చి పట్టా సదాయించుకొని పూచిపూచి కంఠం చూచి తనబలంకొద్ది తెగవేయగా మెడతెగి తలవేరు, మొండెం వేరు, గా మన్నారుదేవుడు క్రిందకూలెను. అది తండ్రిచూచి బహుక్లేశముతోను, ఆగ్రహముతోను, కత్తిదూసుకొని గద్దించి రాగా దళవాయిన్ని సైన్యమున్నూ వచ్చి చుట్టుకొనిరి. విజయరాఘునాయనివారు దళవాయినిచూచి మీవారికి తుపాకుల వేయవద్దనిన్ని కత్తులచేత,బల్యాలచేత,నరికి పొడువమనిన్ని ఆజ్ఞ యియ్యవలెను. ఏమంటే దూరాననుండి తప్పాగుండు తాకిచస్తే పరలోకహానిగాని ఆయుధమరణమువలెకాదు. నీకు తెలియని పనిగాదు గదా ! అనగానే "స్వామిబుద్ధి" అని తుపాకులవారిని దూరంపొమ్మని కత్తులవారిని మాత్రం చుట్టుకొమ్మని దిట్టపరిచెను. రాజు కత్తితీసుకొని యెదటివారిమీద దుమికి నరికేటప్పటికి వారున్ను ఎదిరించిరి. ఒకరికొకరు కత్తులుచేత నరుకులాడిరి. రాజుచేత నరుకులు తిని కొందరు చచ్చిరి. అంతట పక్కనున్నవారు కోపముతో ఒకపెట్టున కత్తులతో తస్సనేట్టు నరికేటప్పటికి రంగనాథ! రాజగోపాల! అని స్మరణచేస్తున్ను విజయరాఘునాయనివారు భూపతనమై స్వర్గస్థుడాయెను.

అప్పటికి శ్రీరంగస్థలమందు పూజాపురస్కారములై బీగముద్ర లై గుడిస్థానికులంతా వారివారియిండ్లకు పోయిరి. ఆసమయమందు రాజా విజయరాఘవనాయనివారు పూర్వపు మజలీలమీద స్వామిదర్శనానికి వచ్చే వొప్పునవనే బిరుదులు మొదలయిన ముస్తీబులతో గుడివాకిటికి వచ్చి వాకిలి తెరవమనెను. గుడివన్ణి యగారు, స్థానికులు, అర్చకులు, మొదలయినవారందరు మన దొరకున్ను వీరికిన్ని సమాధానమై యథాప్రకారం వచ్చినారో యేమో ననివచ్చి వాకిళ్లు తెరిచి స్వామిసన్నిధానానకు తోడుకు పోయి దరిసెనం చేయించి శఠగోపతీర్థప్రసాదములు ఇప్పించిరి. అంతలో విజయరాఘవనాయనివారున్ను వెంబడివచ్చిన మనుష్యులున్ను మాయమైపోయిరి. అందరున్ను ఆశ్చర్యపోయిరి. అతడు పరమభాగవతుడు మహాభక్తుడు గనుక స్వామిపాదారవిందములలో ఐక్యమాయెను; అని యీవర్తమానములన్ని తమ రాజు చొక్కనాథనాయనయ్యగారికి స్థానికులు పోయి విన్నవించిరి. అదివిని వారు, సదస్సులో ఉన్నవారందరు, ఆశ్చర్యపడుతూ వుండగా తంజాపూరినుంచి యుద్ధమైనసంగతిన్ని అందులో చివరకు రాజా విజయరాఘవనాయనివారున్ను వారికుమారుడున్ను వారివెంబడి వచ్చిననలుగురున్ను హతమైనవర్తమానమున్ను సవిస్తారముగా తపాల్లో కాకితంద్వారావచ్చింది. అదిచూచి మహాల్ సమేతం వారు మృతిపొందేటట్టు మనతో విరోధం పెట్టుకున్నారు; అటువంటి కాలసామాన్యం వచ్చిందనే వ్యసనమున్ను

మనలను తుచ్ఛముగా ఎంచి కన్యకనుకోరబోయిన మనుష్యు లను అవమానపరిచినందుకు పుత్ర మిత్రకళత్రాదులతో కూడా హతపరిచినామనే సంతోషమున్ను మనస్సున పెంపొందగా చొక్కనాథనాయనివారు తత్క్షణమే దళవాయి వెంకటకృష్ణప్ప నాయడికి నిరూపం వ్రాయించిరి. వీరికి ముందర మృతిపొందిన దొరలను యేప్రకారం యెత్తించేవారో అప్పుడు దానధర్మము లు యేపద్ధతిని చేయించేవారో అంత కధికముగా వార్లను యె త్తించి దహనము దానధర్మములు చేయించవలసినది; ఆకోటకు తక్కినగడిస్థలములకు, తాళములు వేయించి సీమజప్తీచేసి అందు కందుకు తగినమనుష్యులను నేమకంచేసి రావలసినది; అని వ్రా యించినకాకితం, అంచలలో అతిజాగ్రత్తగా గంటలు కట్టి అంపించమని ఉత్తరువు చేసిరి. పిమ్మట తాము కావేటికి వచ్చి స్నానం చేసి నూటయిరవై గోదానములున్ను పన్నెండుసెజ్జదా నములున్ను యిరవైనాలుగు అశ్వదానములున్ను అరవై కన్య కాదానములున్ను నూటయిరవై ఉపనయనదానములున్ను ప న్నెండుగ్రామదానములున్ను చేసిరి. శ్రీరంగం, జంబుకేశ్వరం, మథుర, రామేశ్వరం మొదలయిన గొప్పస్థలములందు అభిషే కనైవేద్యములున్ను లక్షబ్రాహ్మణభోజనములున్ను నడిపించే టట్టు తాకీదులు వ్రాసి అంపించమనిరి. నగరికివచ్చి ఆరాత్రి భో జనం చేయక ఉపవాసంగాఉండి మరునాడు భోజనం చేసినారు. నిరూపంఆజ్ఞవచ్చినప్రకారం అక్కడిపనులన్నీ జాగ్రత్తచేసుకొని

బొక్కసబండారములన్నీ శోధించి యెత్తించుకొని ఏనుగులు గు
ఱ్ఱములు తీసుకొని వారిబిరుదులున్ను ఆయుధములున్ను యెత్తిం
చుకొని సకలదళసమేతుఁడై వెంకటకృష్ణప్పనాయకుఁ జయభేరి
వేయిస్తూ త్రిశిరపురానకు వచ్చెను. తంజనగరం జయించి తెచ్చి
నపదార్థములన్నీ రాజుముందుగా ఉంచి బంగారుపువ్వులు, వెం
డిపువ్వులు పాదాలలో చల్లి జయబిరుదులు నివాళించి తానున్ను
పేష్కారి చిన్నతంబి మొదలారిన్ని సాష్టాంగముగా షత్రిమొక్కి
జరిగిన వృత్తాంతములన్నీ పలకరించిరి. చొక్కనాథనాయని
వారు మిక్కిలి సంతోషపడి వారికిన్ని వారివెంబడి వచ్చిన
సరుదార్లకున్ను వారివారికి తగినట్టు బహుమానములు చేయిం
చి పాళెగాళ్లకందరికి వస్త్రభూషణాదులు యిచ్చి యథాస్థానా
లకు పొమ్మని అంపించిరి. అమరునాఁడు తమకు పాలిచ్చి పెంచిన
దాదికొమారుఁడు అళగరన్న దూదుభాయి గనకనున్నూ ప్రేమ
పాత్రుఁడు గనకనున్నూ అతనికి సకల బహుమానములుచేసి ఏ
నుగులు, గుఱ్ఱములు, నగారా, నౌబత్తు మొదలయినమరాతపు
లన్నీ ఇచ్చి తంజావూరు సీమకున్ను కోటకున్ను సరుదారుణ్ణిచేసి
దేవాదాయబ్రహ్మదాయములన్నిటికి మామూలుప్రకారం నడి
పించమని చన్నవారితరపు బంధువులకు కార్యస్థులకు సైనికు
లకు జీవనస్థితులు కల్పించి నడిపించమని శిబ్బంది మొదలయిన
వాటి సెలవుపోగా కడమపైకం తమబొక్కసానకు పంపిస్తూ ర
మ్మని ఆజ్ఞాపించి పంపించిరి. ఆప్రకారం అళగరి తంజనగరానికి

వచ్చి ఐదుసు బాలకు తనమనుష్యుల నేమించి గడిస్థలాలకు సరు దార్లను నేమించి రాజ్యంచేస్తూ ఉండెను. ఇట్లా ఉండగా విజ యరాఘవనాయనివారి కొమారుడయిన చెంగమలదాసు అనే నాలుగేండ్ల చిన్నవాణ్ణి యెత్తుకుపోయినదాది నాగపట్ణములో ఒకవర్తకునివద్ద చేరెను. ఆవర్తకుడు అభిమానించి చేర్చుకొని కావలసినదంతా యిచ్చి నడిపిస్తూ తనయింట్లోనే యెవరికీ తెలి యకుండా ఉంచుకొని ఆచిన్నవానికి చదువు సాము చెప్పిస్తూ ఉండెను. పది పన్నెండు సంవత్సరము లయ్యేటప్పటికి మునుపు వీరితండ్రివద్ద ఉన్న రాయసం నియోగి వెంకన్న యీవర్తమా నం తెలిసి నాగపట్నానికి వచ్చి ఆవర్తకుణ్ణిన్ని దాదినిన్ని కని మాట్లాడెను. అక్కడ ఒకసంవత్సరం ఉండి నమ్మికవారుగా వారి సొంతమనుష్యులుగా అక్కడక్కడ తొలిగి వున్నవారిని రహస్య ముగా చెప్పంపించి యిన్నూరుజనందాకా రప్పించుకొని దొరకొ డుకుకు ఒకపాలకీ తనకొకపాలకీ దాదికి ఒకడోలీ యిన్నూరు జనములో పదిమంది కార్యస్థులకు పదిగుఱ్ఱాలు, యేర్పరుచు కొని యిందులకు తగ్గకర్చులు ఆవర్తకుడివద్ద తీసుకొని ఆవర్త కుడితోకూడా విజాపురానికి వచ్చిచేరెను. చేరి, అచ్చట ఒక సంవత్సరం కాచి కార్యస్థులను వశపరుచుకుని వారిమూలముగా అక్కడిపాచ్ఛాయి భేటిచేసుకొని నడిచిన వర్తమానములన్నీ చెప్పగా ఆతడు అభిమానించి మీరాజ్యం మీకు యిప్పిస్తున్నా మని అభయమిచ్చి వారికి పట్టేకర్చులన్నీ యిప్పిస్తూ దగ్గిర వుం

చుకొనెను. రాయసం వెంకన్న యుక్తిమంతుడుగనక నాగపట్నాన ఉండేటప్పుడే, ముందర విజయరాఘవనాయనివారివద్ద కార్యస్థులు, సామాజికులుగా వుండి యిప్పుడున్నూ సరదారుడుగా వచ్చిన అళగిరినాయడివద్దనే కుదిరి యిష్టంగా నడుచుకొంటూ ఉన్న వారిద్వారా ఒక మిత్రభేదం పుట్టించెను. ఇంతరాజ్యము కోట కొత్తళములు గడిస్థలములు చేత ఉండగా నీవు ఒకరికి వ్రాదగి వుండవలసినదేమి ? ప్రపంచములో ఒకరొకరు ఒక్కొక అవసరమున నేగిదా రాజ్యము సంపాదించి దొరతనాలు చేస్తున్నారు. నీకున్ను దైవయత్నముగా అదృష్టం కూడివచ్చింది. కనక విజయరాఘవనాయనివారు ఎట్లా స్వతహారాజ్యం ఏలినారో అట్లా నీవున్ను ఏలవచ్చునని వెంకన్న చెప్పి అంపించినప్రకారం వారు వారు దినాలపేరిట అళగిరినాయడికి కేవలం హితవు చెప్పతూ వున్నట్టుగా బోధించిరి. అతడున్ను వారిమాటలు హితవుగా ఎంచి రాజ్యము భోగభాగ్యాలు చూచుకొని గర్వించి దినాల పేరిటనే తనకు కావలసినబందోబస్తు చేసుకొని రాజా చొక్కనాథనాయనివారికి పయికమున్ను యియ్యడం మానివేసెను. నానాటికి నడిచే నడవళ్లలోకూడా తన యజమానుడనే లక్ష్యం వుంచక అలక్ష్యం చేయసాగెను. మునుపు విజయరాఘవనాయనివారు సమానవక్కణగా వ్రాసేప్రకారం కాకితపత్రములు తాను వ్రాసి పంపించెను. దళవాయిన్ని రాయసాలున్ను ఆకాకితవక్కణ చూచి "యేలినస్వామివారి దివ్యశ్రీపాదపద్మములకు

సేవకుడు అళగిరి సాష్టాంగముగా దండంబెట్టి సేయంగలవిన్నపా లు" అనేవక్కణ విడిచి తాను విజయరాఘవనాయడై అతను వ్రాసేప్రకారం స్వామివారిసముఖానికి వ్రాసినాడు. ఆవూరిభూ విశేషం! మనం ఉంచినమనిషి మనకు శత్రువైనాడు! అని రాజా చొక్కనాథనాయనివారికి శ్రుతపరిచిరి. బాల్యాదారభ్య చదువు సాములు సకలం మాతోకూడా అభ్యసించడంచేత అళగిరిని బహుప్రీతిగా ఉంచుకొన్నాము. అంత అభిమానం వున్న అతని నుంచి వ్యత్యాసం రాదు. ఎవరో మిత్రభేదముగా దుష్టసామా జికులు కూడి వాడికి బోధించి వ్రాయమన్నట్టుగా తోస్తూఉ న్నది. గనుక "ఎప్పటికి వ్రాసే విన్నపవక్కణ విడిచి సమాన వక్కణవ్రాసినది నీ వెటిగే వ్రాసినదా? లేక మనుష్యులమిత్ర భేదమా? తెలుపవలసిన"దని తాకీదువ్రాయండి. తెలుస్తుందని కార్యస్థులకు ఆజ్ఞాపించిరి. ఆతాకీదు చూచి అళగిరినాయడు తనకు బోధించినవారితో ఆలోచించి తంజావూరికి త్రిశిరపురా నికి ఎక్కువతక్కువ లేమి? ఈ సంస్థానానికి, ఆసంస్థానానికి, ముందు నడిచే మర్యాదప్రకారం వ్రాసినా మని బదులు వ్రాసెను. దా నిపై త్రిశిరపురాన వీరందరూ కూడి యోచించి మనం ఉంచిన వాడు మనకే శత్రువైనాడు. ఇప్పుడు వాడికి మంచిబలం యేర్ప డ్డది. కాబట్టి గొప్పప్రయత్నంచేసి కొట్టి సాధించవలెగాని అల్ప ప్రయత్నముతో సరిపడదని నిశ్చయించి తగినయత్నం చేస్తూ వుండిరి. ఈమిత్రభేదం అప్పటప్పటికి రాయసంవెంకన్న తెలుసు

కొంటూనే వుండేవారు. ఇంతలో అక్కడ బిజాపురంపాచ్ఛా యికార్యస్థులు, వెంకన్నఉపాయాలకు వశులై "తంజావూరుదొరకొరకు,కార్యస్థులు, వచ్చి చాలారోజు లయింది.కాచుకున్నారు. కనుక వారిపనికి వుత్తరువు చేసి పంపించవలె" నని పాచ్ఛాయిదగ్గిరికి వెళ్లి మనవి చేసిరి.అతడు అంగీకరించెను. చెంగమలదాసుకు, రాయసం నియోగివెంకన్నకు, బహుమతు లిచ్చెను. తంజావూరు సాధించి ఆదొరతనాన చెంగమలదాసును వుంచి బందోబస్తు చేసిరమ్మని తనవజీరు సహజిరాజు కుమారుడయిన యేకోజిరాజుకు ఆజ్ఞాపించి, పన్నెండువేల గుఱ్ఱపుఫౌజును, తగిన కాలిదళమును, వెంట యిచ్చెను. రాయసం వెంకన్నచూపి నమార్గంవెంబడిని దళసమేతుడై యేకోజిరాజు తంజనగరము మీాద దాడు వెడలెను. వీరిరాక తెలిసి అళగరన్న పదివేలజనంతో పదిఫిరంగులు తీసుకొని అయ్యంపేట వరకు వచ్చి యెదిరించి ఫిరంగీజగడము సాగించెను. ఏకోజిన్ని తనఫిరంగులు ముందుకు తెప్పించి ప్రయోగంచేస్తూ రెండుపార్శ్వముల గుఱ్ఱపు ఫౌజు పంచి విడిచి తాను కాలిబలాన్ని తీసుకొని మధ్య నడిచెను. ఫిరంగులచేత కొంచెము జనచ్ఛేదము అవుతూవున్నా అది సడ్డచేయక రాజు నడిమిచేత కాలిబలాన్ని తొక్కి నడిపించి ఫిరంగివేట్లకు లోగా రాగానే అళగరన్న తాలూకు యెలగోలు తుపాకిజనం ఆరువేలు ఒడ్డుతీరి తుపాకులచేత ఆనివేయసాగిరి. ఏకోజీవద్దైరా యెలగోలుతుపాకులజనం ఎనిమిదివేలున్ను తోర

సాలివాలాలజనం రెండువేలున్ను లక్ష్యంచేయక తొక్కి న
డిచి తుపాకులతో బల్యాలతో చొచ్చి చేయికలిసిరి. అప్పుడు
ఏకోజీవగైరాలలో నన్నూరుజనం మృతమయ్యెను, ఇన్నూటికి
గాయములయ్యెను. సడ్డచేయక తొక్కి నడిచినందున అళగర
న్నజనాన ఏన్నూరుజనం చచ్చి నూటయాభైజనం గాయాలతో
పడగానే దళం విరిగెను. అంతలో వెనకతట్టున ఏన్నూరుగుఱ్ఱ
ముతో నాలుగువేలజనముతో వెన్నానియున్న అళగరన్న ఆవి
రిగినజనాన్ని సేకరించుకొని అయినమట్టుకు ఆని జగడా చేయ
జొచ్చెను. ఇరుపార్శ్వముల గుఱ్ఱపుఫౌజు గుండుకట్టకుండా చు
ట్టుకు రాగా, రాజు వెన్నాని రాగా, పేష్వాయి, రాయసం
వెంకన్న, ఎలగొలున్ను, తొరసాలిబాకులవారున్ను నడిచేత
కొట్టుకొని తొక్కి నడిచేటప్పటికి అళగరన్నదళం నిలిచి యుద్ధం
చేసి నిర్వహించలేక తిరిగి విరిగిపోతూ ఉండేది చూచి అయిన
మట్టుకు గుఱ్ఱాన్ని అడ్డంచేసి నిలిపినప్పటికి జనం యెదుటిపెట్లు
చేత నిలువ లేకపోయెను. గుఱ్ఱాలవారు వెనకపార్శ్వాన నరుకు
తూ చుట్టుకొనిరి. ఇక నిలవలేక, విరిగి అళగరన్న నన్నూరు
గుఱ్ఱముతో నాలుగయిదువేలజనముతో ఒకటేదాడుగా, తిరిగి
చూడక తంజావూరుకోట ప్రవేశమయి త్రిశిరపురానకు రాజా
చొక్కనాథనాయనివారి సముఖానుకు తాను ఎప్పటిక్రమంతో:—
స్వామివారిదివ్యశ్రీపాదారవిందములకు సేవకుడు అళగరి సాష్టాం

గనుగా దండుబెట్టి సేయంగలవిన్నప మని వ్రాసి సీమ కోట, స్వామివారిది. సేవకున్నై వుండిన్నీ, వినరానివారి మాటలు విని దేవరచిత్తానకు ఆయాసం వచ్చేటట్టు నడుచుకొంటిని. ఆ నేరం క్షమించి యిప్పుడు నగరిపౌజును అంపించి రాజ్యం నిలుపుకోవలసింది. లేకుంటే శత్రువులు అపహరించుకొని పొయ్యేటట్టు ఉన్నది. వచ్చిచుట్టుకున్నారు. అని వ్రాసి పంపించినాడు. ఆ కాకితం దళవాయి వెంకటకృష్ణప్పనాయకున్ను కార్యస్థులున్ను దొరవారిసముఖాన చదివించి "బహుప్రయత్నంమీద తంజావూరిసంస్థానం తీసుకొంటిమి. అళగరన్న దుర్మార్గుడైతే వేరే మనుష్యుల నేమకంచేయవచ్చును. ఇప్పుడు సద్యః శత్రువులు అపహరించుకొని పొయ్యే టట్టు ఉన్నది. గనుక మనదళాన్ని అంపించి శత్రువులను కొట్టి రాజ్యం నిలుపుకోవలె" నని మనవిచేసుకోగా రాజా చొక్కనాథనాయనివారు చెప్పింది—"మనకు ఏకోజన్న అయితేనేమి? అళగరన్న అయితేనేమి? ఎవరు కట్టుకొనిపోయినా ఒకటే. మనకు అక్కర లేదు. మనం దళాన్ని అంపించవలసింది లేదు". అని ఖండితముగా ఉత్తరవిచ్చి అళగరన్నకు ప్రత్యుత్తరమున్ను వ్రాయవద్దని సెలవిచ్చిరి. అంత దళవాయిన్ని కార్యస్థులున్ను ప్రభుచిత్తం అట్లా ఉంటే మనం చేయువలసింది యేమని ఊరికే ఉండిరి. అక్కడ చెంగమలదాసున్ను ఏకోజిరాజున్ను తంజావూరుకోటమీద వచ్చి దిగి మో

జ్ఞాలు వేసి ఫిరంగులు ఎత్తికట్టి జగడం సాగించిరి. ముందర విజయ రాఘవనాయనివారివద్ద ఉన్న కార్యస్థులు కోటలో ఉన్నందు చేత రాయసం వెంగన్న అంతరంగముగా మనదొరబిడ్డకు పట్టం గట్టమని పాచ్ఛాయిదళం కూర్చి అంపించి వుండగా, మీరు పగవారితో చేరి ఉండవలసింది యేమి" అని చెప్పి పంపించెను. వా రందరు అళగరన్నను పట్టి వొప్పగించేటట్టు యత్నం చేసిరి. అది తెలిసి, అళగరన్న నాటిరాత్రి తనచిన్నచిరతలను మాత్రం పిలుచుకొని కొంచెం పదార్థం ఎత్తుకొని తనకు సొంతంగా నమ్మికగా ఉండే సన్నూరుజనముతో అరియలూరిమార్గముగా మైసూరిశీమకు తప్పించుకొని పారిపోయెను. కోటలోవుండే సరదార్లు కార్యస్థులు వచ్చి అగళరన్న నిన్నరాత్రి కోటవిడిచి చిన్నవాళ్ల సహితముగా, మాకెవ్వరికి తెలియకుండా తప్పిపోయెను గనుక మీరందరు సోహంగా కోటకు రావచ్చును. అని వెంగన్నతో చెప్పిరి. అయితే మీరు ముందుగా పోయి పట్నమున్ను నగరున్ను శృంగారించి వీథులలో తోరణాలు కట్టించి జాగ్రత్త చేయుండని కోటకు అంపించి వెంగన్న ఏకోజిరాజువద్దికి పోయి యీావర్తమానం తెలిపెను. ఏకోజిరాజు మహాసంతోషపడి జగడమున్ను జనచ్ఛేదమున్ను అక్కెర లేకనే రాజ్యము కోటస్వాధీనమయినది నీయొక్క బుద్ధితంత్రములచేతనే గదా అని తారీఫుచేసి జోడుశాలువలున్ను ముత్యాలహారమున్ను బహుమానంచేసెను. తోడుతో జయభేరి వేయించి చెంగమలదాసుకు జా

మూ, ఆజాతితలపాగ, నడికట్టు, కణ్కాపు, నిజారు, మొదలయ్యిన ముస్తీపులు చేయించి పచ్చలపోగులు, వజ్రాలపతకం, వజ్రాల బాజీబందు, గత్నాలుతోడాలు, మొదలయిన ఆభరణములు శృంగారించి, యేనుగుమీాది అంబారిలో కూర్చుండబెట్టి సకల దళసమేతముగా, ఏకోజీరాజున్ను, అలంకరించుకొని అంబారి మీాద కూర్చుండి పాళ్యమంతా బైట దించి, రెండుమూడు వేలగుఱ్ఱము ఆరువేల జనంమాత్రం అంబారీయేనుగులచుట్టు నిలుపుకొని ఉభయుల అంబారీయేనుగులున్ను సమానముగా నడిపించి, ఉభయులకు కలిగినబిరుదులు ముందుగా పట్టించు కొని, కోటప్రవేశమయ్యెను. నాలుగువీధులున్ను చుట్టి హజా రంవాకిట అంబారి దిగి చెంగమలదాసుచేతిలోచెయి గుచ్చు కొని నగరిలోపల ప్రవేశించి చుట్టి చూచెను. అఃగరన్న యెత్తు కుపోయినపదార్థములు పోగా, తక్కినసామాను సకలమున్ను శోధించి యేనుగులు, గుఱ్ఱములు, సకలసామగ్రి, చెంగమల దాసుయిలాకా చేసి, వెంకన్నగారివశం ఒప్పగించి కోటలోను సీమలోనున్న వారిమనుష్యుల నేమించమని యేర్పాటుచేసెను. పట్టాభిషేకానికి దినం చూడమని వెంకన్నతో చెప్పి యేకోజీ రాజు తనగుఱ్ఱంపవుజుతో కోటబైట తనపాళెండేరాలో వచ్చి దిగెను. కోటలో చెంగమలదాసు, వెంకన్న, ఉండి పురాతనం వారితండ్రివద్ద ఉన్నకార్యస్థులలో సరదారులలో చెదిరి యెత్తు బడిపోయినవారు పోగా, మిగతఉన్నవారిని లావణం ఉంచుకొని,

సీమకున్ను గడిస్థలాలకున్ను వారివారిని నేమకం చేసి సీమలకు వ్రాసి బియ్యం, పప్పు, పండ్లు, కాయగూరలు, వేటలు, కోళ్లు, మొదలుకొని సకలసామాను యథేష్టముగా రప్పించి ఏకోజీ సాహెబునకు అంపించగా అతడు చూచి సంతోషపడి తెచ్చి వొప్పగించిన కార్యస్థులకు వస్త్రములు, తాంబూలములు యిచ్చి అంపించెను. వెంకన్న పురోహితుల రప్పించి పట్టాభిషేకానికి దినం నిశ్చయపరచి పట్టణమున్ను, నగరున్ను, అలంకరింపించెను. ఆనాటికి కావేరిమొదలయిన పుణ్యతీర్థములజలమున్ను దివ్యస్థలాల తీర్థప్రసాదములున్ను, గంధపుష్పాలున్ను మరిన్ని కావలసిన సామగ్రులు, రప్పించి తయారుగా ఉంచుకొని యేకోజీరాజువద్దికి వెళ్లి నేడు ఇరువై అయిదుగడియలుకు సుముహూర్తం గనక మీరు దయచేసి కోటకు వచ్చి మారాజుకు పట్టం కట్టించి పట్నం ప్రవేశంచేయించవలెనని చెప్పెను. అదేప్రకారం ముస్తీబుచేసుకొని తనవద్దఉన్న సరదారులు, కార్యస్థులు, విద్వాంసులు, అందరిని ముస్తీబుగా రమ్మని కొంచెం గుఱ్ఱందళాన్నిమాత్రం తన అంబారిచుట్టువుంచుకొని యేకోజీ కోటలో ప్రవేశించెను. అప్పుడు చెంగమలదాసుకు, మంత్రవత్తుగా పుణ్యతీర్థములచేత అభిషేకములు చేయించి సకలాభరణభూషితున్ని గావించి, సింహాసనముందు కూర్చుండబెట్టి పట్టంకట్టి బ్రాహ్మలకు వస్త్రములు దక్షిణా, తాంబూలం, గంధపుష్పాదులు, ఇప్పించెను. చెంగమలదాసు, తాను, ఉభయపార్శ్వములలో ఉభయుల గుఱ్ఱపుఫౌజు

చుట్టిరాగా సమానముగా అంబారియేనుగులమీద సవారి అయిరి. రాజువెంబడివచ్చిన పేషువాయిన్ని, ఖానుమున్ను, సయ్యదున్ను, మరిన్ని గొప్పజమీన్దారులు, సరుదారులున్ను హౌదాలెక్క రెండుఅంబారులకు వెనకవుండిరి. వెంకన్న ఒకహౌదా యెక్కి తమరాజుఅంబారికి వెనకవుండెను. పార్శ్వానికి వేయిదీవట్లు, పగలువత్తులు, మతాబులు, చంద్రజ్యోతులు, ప్రకాశిస్తూవుండెను. బాణవేడుకలు జరుగుతూవుండెను. రెండుయేనుగుల ముందర రెండువిధాలుగా వేశ్యలు నటిస్తూవుండిరి. భట్లు పొగడుతూవుండిరి ఉభయచామరములు మోర్ఛలు పంచవన్నె పావడ చెంగావిపావడ తెల్లపావడాలు వేస్తూవుండిరి. శ్వేతచ్ఛత్రములు పట్టిరి. ఇంతమహావైభవంతో పట్నమేగివచ్చి నగరు ప్రవేశించి కొంతసేపు కొలువుకూటములో సంగీతసాహిత్యములు వింటూవుండగా చెంగమలదాసు, అంతకుమునుపే యేర్పాటు చేసివుంచినప్రకారం యేకోజీరాజుకున్ను, వారివెంబడివచ్చిన పేషువాయి మొదలయినకార్యస్థులకున్ను వారివారియోగ్యతకు తగినట్టు వస్త్రభూషణాదులతో గంధపుష్పాలు, అత్తరు, పన్నీరు, జవ్వాజి మొదలయినవి ఇప్పించి వారు దిగిఉండే పాళ్యానికి అంపించెను. తమవారికిన్ని వారివారికిన్ని వస్త్రములు గంధపుష్పాలున్ను ఇప్పించెను. అందరిని అంపించి తాను నగరిలో దాదివద్దికి భోజనానికి పోయెను. మరునాడు మొదలు పట్నాన ఉండగలవర్తకులు శీమవారు రాజుకు నజరు వస్త్రాలు

వింతవస్తువులు కానుకలు ఉంచి కనిపించుకొనిరి. పూర్వం విజయరాఘవనాయనినాడు జరిగిన మహాయుద్ధంలో స్త్రీబాలసహితంగా అందరు హతమయ్యేటప్పుడు అప్పటికి నిల్వ ఉన్న అనేకద్రవ్యం వరహాలు సాణారకాసులు, అనర్ఘ్యమయిన నవరత్నభూషణాలు గొప్పగొప్పబిందెలలో వేసి యినప పుత్తరాలు వుంచి బిందెలమూతులకు రేకులు అతికించి, స్త్రీలు ఉండే అంతఃపురాన యెవ్వరికీ తెలియకుండా భూస్థాపితం చేసిరి. ఆమర్మం దాదికిమాత్రం తెలుసును గనక దొరతోను వెంకన్నతోను చెప్పి తావు చూపించెను. అక్కడి రాళ్లు పెల్లగించి బిలం తెరిచి బిందెలు ఎత్తి చూచేటప్పటికి ఇరవైలక్షల వరహాలకు అయివేజున్ను, ఆరులక్షలవరహాలకు రత్నభూషణాదులున్ను లభించెను. దానిని యెత్తి భద్రపరిచి ఉంచుకొని, ఏకోజీరాజు వారివెంబడిసరదారులు, కార్యస్థులు, జమీందారులు, వీరికందరికిన్ని విందుచేసి చెంగమలదాసు రాజుకు లక్షవరహాలనగలున్ను, అందుకు తగినట్టు వస్త్రములున్ను, నాలుగు ఏనుగులున్ను, వెండిము స్తీదు, బంగారుము స్తీదు, చేసినగుర్రాలు ఎనిమిటిన్ని బహుమానమిచ్చెను. వారివెంబడి కార్యస్థులకు లక్షవరహాలకు నగలున్ను, వస్త్రములున్ను, పంచి యిచ్చెను. ఇదిగాక ఏకోజిరాజుకు సొంతానికి ఇనాముగా పదిహేనులక్షల రూపాయలు ఇచ్చెను. అతనిదివాన్ పేషువాయికి రెండులక్షల రూపాయలున్ను ఖానుడికి లక్షరూపాయలున్ను, నయిదుసాయి

బునకు లక్షరూపాయలున్ను ఆదినిమాట్లాడిన ప్రకారం యిచ్చె‌ను. పాళెమున వచ్చిఉండే గుఱ్ఱందళానికి అంతా ఒకనాటివిం‌దుకు సకలసామగ్రులున్ను ఇప్పించెను. పాచ్ఛాయికి నజరు‌పట్టకాణికసహా ఇరవైలక్షలరూపాయలున్ను, దరుబారుసెల‌వులకు అయిదులక్షలరూపాయలున్ను,ఇప్పించి బీజపురం బయ‌లుదేరిననాటినుంచి అంపకందినంవరకున్ను లెక్క చూచిఅయిన‌వ్రయం రూపాయలకు కుంభకోణంసుబా, మన్నారుకోవిలసుబా,‌పాపవినాశంసుబా; ఈమూడుసుబాలున్ను అడమానంచేసి వసూ‌లుచేసుకొనిపొమ్మని యేకోజినిదండును పయణంచేసి తాను వెం‌కన్న అయ్యంపేటవరకు వెంబడిపోయి తిరిగి తంజనగరం వచ్చి‌చేరిరి.ఏకోజీరాజు ఆరువేలగుఱ్ఱాన్ని పన్నెండువేలజనాన్ని మా‌త్రం తనవద్ద ఉంచుకొని కడమగుఱ్ఱం దళాన్ని పయణపరచి పా‌చ్ఛాయికియిచ్చిన నజరు పట్టకాణిక, దరుబారుసెలవు రూపాయ‌లుఇచ్చి నడిచిన సమాచారములన్ని వ్రాస్తూ దండుకరుచులకు‌సీమలో అడమానంచేసిన రూకలు వసూలుచేసికొని వస్తున్నా‌మని చెప్పి అంపించెను. తండ్రికిన్ని సమాచారం తెలియజేసెను.‌సుబాలకు రూపాయలు వసూలు చేయమని తాకీలు అంపించి‌తాను కుంభకోణాన దిగి ఉండెను. ఇట్లా ఉండగా, తంజాపూరి‌లో దళకర్తప్రధానికానికి నేమకంచేయవలెనని చెంగమలదాసుకు‌అందరు చెప్పగా, మంచిదని ఒకనాడు అందుకుకావలసినవస్త్రి‌భూషణాదులున్ను తాంబూలగంధపుష్పాదులున్ను తెప్పించి ప‌

సుగుహారాదా, నగారా, నవుబత్తు మొదలయిన వాద్యములు నగరి
వాకిట తయారుచేయించెను. వెంగన్న నిర్వాహకుడై ఇంతకా
ర్యమున్ను సాధించినవాడుగనుక, అతనికి ఇయ్యవలెనని అందరు
చెప్పిరి. నేను అతనికే ఈయవలెననిఉన్నాను. మాదాదితోకూ
డా ఒకమాట చెప్పి యిస్తానని, వెంగన్నను సన్నద్ధపరిచి తాను
నగరిలోపల దాదివద్దకుపోయి అడిగెను. ఆదాదికి సెట్టి వలపు
మగడు; అదిగాక నాగపట్నాన ఉండగా ఆతనితో తంజా
వూరు రాజ్యము ఈబిడ్డకువస్తే, నీకు దళకర్త ప్రధానికం ఇస్తు
న్నామని చెప్పివున్నది; ఈరెండు కారణాలచేత ఆసెట్టి వీరిని
మిక్కిలి ఆదరించెను. కనక ఈవుద్యోగం సెట్టికే యిప్పించవలె
నని పట్టుపట్టి దాది యిట్లు చెప్పెను. ఆసమయాన ఆదరించి,
మనను పన్నెండేళ్లు అన్నమిచ్చి రక్షించి బిజాపురం సెలవుకున్న
పరిశవణ సకలము స్తీదులు చేసియిచ్చి, నాటినుంచి మనవెంటనే
కాచిఉండే సెట్టికియ్యక మధ్య మనం నాగపట్నాన క్షేమము
తోఉన్న కబురువిని, వచ్చినబాపడికి యిచ్చేదా? ఆబ్రాహ్మడికి
కావలిస్తే సెట్టికింద, పేష్కారీకాని, సీమ అమలుగాని, ఇచ్చేది.
ఇంతేకాని, అధికారం సెట్టికి ఇవ్వవలసిందే. నేను ఆదిని దళక
ర్తప్రధానికం ఆయనకు ఇచ్చేమని కరారుచేసిఉన్నాను. సెట్టికే
ఇచ్చేదని వొత్తిచెప్పెను. చెంగమలదాసు పద్నాలుగేండ్ల పసి
బాలుడు. తలిదండ్రాదుల గురుతెరుగడు. బాల్యాదారభ్య ఆదా
ది తల్లివలె కొట్టి, తిట్టి పెంచింది. అటువంటి దాదిపట్ల భయ

భక్తివిశ్వాసంచేత, ఆమాట త్రోయగూడక తిరిగీ చదరకు వచ్చి, సెట్టిని పిలిపించి, వెంగన్నకు, యిచ్చేటందుకు తెప్పించిన వస్త్రభూషణములన్ని అతనికిఅలంకరించి దళకర్త ప్రధానకార్యానికి చేయించిన ఉంగరం, అతనిచేతికి వేసి, ఏనుగు హౌదాలో కూర్చుండబెట్టి పట్నం ప్రవేశం చేయించెను. సెట్టి పట్నమేగివచ్చి దొరకు బంగారుపూలు పాదాలలో వేసి, జోడు శాలువలు నివాళిచుట్టి సాష్టాంగముగా దండంపెట్టి లేవగానే, సకలమయినవారిని సెట్టియింటివరకు కూడాపొమ్మని, నేటిమొదలు అందరు సెట్టి వరెసప్రకారం నడుచుకొమ్మని చెంగమలదాసు ఆజ్ఞాపించెను. ఆప్రకారం అందరు సెట్టివెంబడి పోయిరిగాని వెంగన్నమాత్రం పోక ముఖం చిన్నపుచ్చుకొని యీయధికారం నాకియ్యకపోయినా వేరే ఒకబ్రాహ్మడికిగాని లేక నాయడికిగాని వెలమమొదలికిగాని ఇచ్చినా నాకుసమ్మతి; వారికింద ఉండి పనులు చూడవచ్చును. అదవిడిచి పుచ్చినవక్క అమ్మేసెట్టివానికి అధికారమిచ్చినారు. వానికింద ఉండి పనులుచేయడంకన్న నాలుగిళ్లు భిక్షమెత్తి జీవనముచేసేదిమేలు. వీరికై యిన్నాళ్లనుంచి పడిన ప్రయాసలు వ్యర్థమాయెను. ఇకను అంగడియ వీరివద్ద ఈకోటలోఉండేది విహితంకాదని నిశ్చయించుకొని ఆక్షణమే విడిదికివచ్చి తనసామాను ఎత్తించుకొని తనమనుష్యుల పిలుచుకొని పాలకీసవారిమీద కుంభకోణంవచ్చిచేరెను. చేరి పేష్వాయి, ఖానుడు, సయిదునాయబు, మొదలయిన కార్యస్థులను కని

మాట్లాడి మీరాజును వెఱ్ఱిఏమయినా కద్దా? ఇంతబుద్ధిమాలిన
రాజును ఎక్కడాచూచిందిలేదు. అదేమంటే, అతిరూపవతి,
విద్యావతి, సకలాభరణభూషితురాలు గావుండే పదహారేండ్లబా
ల్యప్రాయపుస్త్రీని అనుభవించక ఒకరిపార్శ్వాలో విడిచిపెట్టిపోవ
డం యెందైనా కద్దా? ఏమంటే, ఈచోళదేశం ఏడామడ విస్తార
ములో కోట్లద్రవ్యంఎత్తును. అదిగాక ఈకావేరినదితో ఊరూ
రికి ఇటువంటి పుణ్యస్థలములతో వొప్పుతూవుండే దేశమును
మీరెక్కడనయినా చూచిందికద్దా? ఈరాజ్యమున్ను, ఈకోట,
ఇటువంటి సామ్రాజ్యం విడిచిపెట్టి ఏల ఆకొండలరాజ్యానికిపోవ
లెను? అని చెప్పెను. చెప్పగానే వారికిఈమాటలు నిజమే అని
తోచెను. రాజువద్దికి పిలుచుకొనిపోయి తమతో చెప్పినప్రకారం
సమాచారములన్ని తామున్ను శ్రుతపరిచి వెంగన్నవాచానున్ను
చెప్పించిరి. ఏకోజీ ఆమాటలను "హరిహరి ఆపాపం మనకేల?
మనపాచ్ఛాయిఉత్తరువు ప్రకారం వచ్చి శత్రువులజయించి ఆపి
ల్లకాయకు పట్టంకట్టినాము. వారున్ను ఆదినిమాట్లాడినప్రకారం
తప్పకుండా నడిపించి మరిన్ని అధికముగ మనకు నడవగల మరి
యాదలు నడిపించినారు. రాజ్యానికి అర్హుడయిన దొరకొమా
రుడు మనపాచ్ఛాయివారి మహాసముఖాన బహుదినాలుకాచి
వుంటే మనమాదరం అభిమానించి సముఖానమనవిజేసి వారిఆజ్ఞ
తీసుకొనివచ్చి ధర్మంతప్పక యింతపని నడిపించినాము. ఇప్పుడు
ఈబ్రాహ్మడిమాటలు విని రాజ్యకాంక్షను లోబడితే అపకీర్తిన్ని

దోషమున్ను సంభవించేదేగాక పాచ్ఛాయితో విరోధంకూడా వచ్చును. మాతంత్రికిన్ని ఇంకా అచ్చటఉండే మావారికిన్ని హానివచ్చును. తెనుగువానిదొరతనానికి, మనంపుట్టినామా? ఇక మీాద యిటువంటిమాటలు మావద్దచెప్పవద్దని కోపగించుకోగా కార్యస్థులు వెంకన్న, ముఖంచిన్నపుచ్చుకొని బైటికివచ్చి వెంకన్నను నీవుజడియవద్దు. మారాజుకుదినాలపేరిటనే బోధించిపక్వ పరుస్తున్నాము. మాకందరికీ ఈపనిచేయవలెనని సమ్మతిగా ఉన్నది. ఇంకా సీమరూకలు అరుపుకాను అయిదారునెలలు పట్టును. ఆమీాద అవునుగాని, ఇంతలో పయణం లేదుగనుక వదరకుండాఉండి తలచినప్రకారం పనిచేసుకోవచ్చునని పేష్వాయిన్ని ఖానునున్ను, సయిదుసాయిబున్ను ధైర్యంచెప్పి ఉండమనిచెప్పిరి. ఏకోజికిన్ని దినాలపేరిట వారిబోధనలమీాద కొంచెంకొంచెం ఆరాజ్యాన్నిచూచి ఆశపుట్టుతూవచ్చెను. ఒకనాడు వెంకన్నను పిలిపించి "నీవైతే మాకార్యస్థులకు లేనిఆశలు పుట్టించి, వారుదినప్రతివచ్చి, మమ్ము పీడించేటట్టుచేసినావు. రాజ్యకాంక్షచేత అధర్మానికి లోబడినాగాని ఈదక్షిణాది మేమెన్నడు చూచినవారుగాము. మాకు ఈదేశంనెళవు తెలియదు. ఇదిగాక, తూర్పుసీమంతా మరవలుకట్టి శల్యంచేస్తున్నారు. పడమరనాటువారు కొల్లగొట్టుతారు. ఈమధ్యరాష్ట్రంలోమాత్రం మాగు ఆంజనంపోయి అక్కడక్కడ దిగి ఠాణాలుపెట్టినందుచేత శల్యంలేక రూకలు వసూలవుతున్నవి. సరిగా మాకువశపరుచుకోవడం

కిషం" అనగానే వెంకన్న మీరు కోటప్రవేశం అయిన యెని
మిదిదినాలలో చిక్కులన్నీతీర్చి ఆశల్యంచేసేవారంతా మీకాళ్ల
మీాద వచ్చిపడేటట్టుగా చేస్తున్నాను. అని వెంగన్న చెప్పిందివిని
రాజు నీవుచెప్పిందిసరే, పాద్షా మహాసత్యసంధుడు, ఈసంగతి
వారు వింటే మావారికిన్ని మాకున్ను ప్రాణాలకు వచ్చును.
గనుక మాతండ్రికి అంతరంగముందు వ్రాసిపంపించి తెలుసుకొని
ఆమీాద చెప్పుతున్నామని సెలవిచ్చెను. అంతట కొన్నిది
నములకు వెనుక ఆ పాద్షాయి పడిపోయెనని కాకితం వ
చ్చెను. రాజుకున్ను, కార్యస్థులకున్ను ఆభయాంతీరి మనస్సుకు
సమాధానమయ్యెను. కార్యస్థులు, రాజు కూడి మాట్లాడుకొని
వెంకన్నను రప్పించి నీఉద్దేశక్రమం సమయంవచ్చింది. అయితే
మనం యిదివరకు ఏమటినిజముంచి చెంగమలదాసుకు సకలవిభ
వముతో పట్టంకట్టించి ఉండినవారముగా ఉండి యిప్పుడు వారి
మీాదికి తిరిగి జగడంచేస్తే లోకానికి ఒప్పదు. రాజ్యకాంక్షచేత
అపకీర్తికి లోబడి జగడానికి ఆరంభంచేసినప్పటికీ తిరుచినాపల్లి
వారు వీరు బంధువులుగనుక పరులకు ఇమ్మియ్యగాదని వెనకటి
విరోధాలుమాపుచేసుకొని ఒకటిగాచేరి మనమీాద తిరుగబడ
వచ్చును. బహుదూరమునుంచి యెత్తివచ్చినవారము మేము,
వారుస్థలజ్ఞులు. కనుక నఖముఖాలవారూ ప్రవేశిస్తే దంమునిభా
యుంచేది ప్రయాసగాఉంమును. రాచకార్యంగదా! చిన్నపామైనా
పెద్దకట్టెతో కొట్టవలెగాని అల్పంగా ఎంచకూడదు. దీనికిమో

చాయేమని అడగగా వెంకన్న చెప్పినది:—అంతదూరం యోచ
న చేయవలసింది లేదు. అంతకంతా నేనుఉన్నాను. మీారుమాత్రం
దానుతీసుకొని అయ్యంపేటలో వచ్చేటగండి. కోట, అందులోఉం
డేసామగ్రి, సకలమున్ను నోటిమాటలో మీావశంచేసివేస్తున్నా
ను. నాసామర్థ్యంచూడండి. అనగానే రాజు బహుసంతోషపడి
వెంకన్నకు దుశ్శాలువలు, ముత్యాలహారంతో, నడిపతకముకూ
డా మెడనువేసి చేతికిరత్నాలతోడాలు, చెవికిపచ్చలు, ముత్యా
లపోగులువేసి నూరుగుఱ్ఱం వెంటయిచ్చి నిత్యం నూరురూపాయ
లబత్యం యేర్పాటుచేసెను. తానెక్కే గుఱ్ఱాలలో ఆను స్తీదుతో
రెండుగుఱ్ఱాలు బహుమానమిచ్చెను. అంతట మంచిలగ్నం ముందు
చూచుకొని, ప్రయాణభేరి వేయించి అయ్యంపేటలో పాళ్యం
దించినాడు. అక్కడ మకాముచేయగానే వెంకన్న తనవద్ద నమ్మి
కగా ఉండేవారిలో బుద్ధిమంతులుగా ఇద్దరిని పయనంచేయించి
కాకితం వ్రాసియిచ్చి తంజావూరు పంపెను. కాకితం యేమం
టే:—"రాజైతే ఏమో తెలియదు. మీామీాద బహుకోపంతో
వున్నారు. ఈవేళ మీారు ఎదటబడితే బహుమోసంవచ్చు
ను. నిమ్మళంమీాద రాజుమనసు దిద్ది నేను సమాధానపరచి
యథాప్రకారం కోట, రాజ్యం మీావశంచేసి అతను సాగిపొయ్యే
ట్టు చేస్తున్నాను, ఈవేళకుమాత్రం తప్పి తొలిగిఉంటే మం
చిదిగా నాబుద్ధికితోస్తున్నది. బ్రతికివుంటే శుభములు బడయ
వచ్చునని పూర్వీకులు చెప్పిఉన్నారు. నేను పారంపర్యముగా

తమవాణ్ణి గనుక ఇచ్చుట్ల. వీరి మనోభావం తెలిసి కాగితం వ్రాసినాను. ఆవల మీబుద్ధికి సరివచ్చినట్టు." అని వెంకన్న వ్రాసిన కాకితం తీసుకపోయి వారు చూపగానే, చెంగమలదాసు బాలుడు. స్వతహా ఏమీయెరగనివాడు, గనుక వెరచి గాబరాఅయి ప్రధానిసెట్టి ఆలోచనచేసెను. కోమటిపిరికి చెప్పవలసిందేమి! ఆతడు గడగడలాడుతూ స్వామీ! మోసంవచ్చెను. మరాటీవాళ్లను నమ్మరాదు. బైలుదేరవలెగాని ఇక ఉండకూడదని ఊదరయెత్తించెను. ఆరాత్రే సకలమున్ను విడిచిపెట్టి దాదితోను, సెట్టితోను, మిక్కిలిఇష్టుగా ఉండేజనాన్ని వేయింటికి పిలుచుకొని కొంత రొక్కమున్ను నగలున్ను ఎక్కుడుగుఱ్ఱాలమీదయెత్తుకొని గుఱ్ఱాలతో మూడుపల్లకులతో చెంగమలదాసు అరియలూరికి పోయెను. ఆసీమ తిరుచినాపల్లితో చేరిన పాళియపట్టు అక్కడ వుండను వెరుస్తూవుండగా ఆవూరిదొరరంగప్ప మళవరాయుడు తెలిసి యెదురుగా వచ్చి సకలానికినేను ఉన్నాను. చింతచేయవద్దని పిలుచుకొనిపోయి సకలమర్యాదలు జరిపి ఉంచుకొనెను. అక్కడ కోటవిడిచి చెంగమలదాసు పోయిన సమాచారం వెంకన్నకు తెలిసెను. తానుచేసినకృత్రిమం రాజుకు చెప్పిసంతోషపరచి రాజును తత్క్షణం పిలుచుకొనిపోయి కోటకు చేర్చెను. నాడుపోయిన కోటవాకిలి తమకు జయమిచ్చెనుగనుక దానికి "ఫత్తేదరువాజా" అని పేరుపెట్టిరి. పోయినవారు యెత్తుకపోయినదిపోను కొదవవున్న పురాతనబొక్కసం ఇంకా యితర

సామగ్రి ఏనుగులు, గుఱ్ఱములు, సకలమున్ను ఏకోజీవశం చేసు కొనెను. తానే చోళదేశానకు రాజై సీమకు తమమనుష్యుల నేమించెను. వెంకన్న మర్మజ్ఞుడుగనుక రెండువేలగుఱ్ఱమున్ను ఆఱువేలజనమున్ను తీసికొని సీమంతా జప్తిచేసి అక్కడక్కడ ఠాణ్యములు ఉంచి నయభయములమీద వశపరిచెను. చిల్లర పాళెగాండ్లమీద దండుదిగి వారికికవులిచ్చి వెంటపిలుచుకవచ్చి రాజు భేటీచేయించి మామూలుప్రకారం కానిక లిస్తూ రమ్మని చెప్పివొప్పించెను. ఈప్రకారం సకలమర్మములు వారికి చెప్పి అంతా బందోబస్తుచేసినతర్వాత, యేకోజి, పేష్వాయి మొద లయినకార్యస్థులు కూడి యోచనచేసినదేమనగా:— ఈవెంగ న్న ముందు చెంగమలదాసును వెంటతీసుకొని పాచ్ఛాయిదగ్గిరికి వచ్చి మనకుమ్మకుమీద యెవరిని జయించి ఆతనికి పట్టం కట్టించి నాడు. తిరిగి యిప్పుడు తనకు, అతనికి సరిపడకపోగా లేచివచ్చి మనకును యెసకొలిపి, చెంగమలదాసును పారిపొయ్యేటట్టు చే సి, రాజ్యం మనపరం చేసినాడు. ఇతడు బహుయుక్తిపరుడు. ఇక మనను పిండిబొమ్మలవలె ఆడిస్తాడు. అతను చెప్పినట్లు నడుచు కోవలెను. ఒకవేళ తనమనస్సుకు చక్కగా యెప్పుడైనా నడవక పోతే మనకూ యిదేగతి కలిగిస్తాడు. అందుకు సమర్థుడు. కనుక వీణ్ని పట్టి భద్రంచేయవలెనుగాని స్వతంత్రంగావుండనియ్యరాదు, ఈవిధంగా యోచనచేసినజాడ తెలిసి వెంగన్న అన్ని విడిచిపెట్టి తన అతితెలివికి, ఆనాసకు, ఫలం అదినదను కొంటూ ఒంటిగా,

భికారివేషంతో సీమవిడిచి పారిపోయెను. తిరుచినాపల్లెవారు పట్టి భద్రంచేసిరి. తర్వాత కొన్నాళ్ళకు విడిచిరి. కాని అతను వారివద్దనే వొదిగివుండెను. నాటిమొదలు తంజావూరురాజ్యం మహారాష్ట్రులు పాలిస్తూ వచ్చిరి. పారిపోయిన చెంగమలదాసు కొడుకు విజయరాఘవనాయుడు, ఆతనికొడుకు విజయమన్నారప్పనాయుడు. ఆతడు చొక్కనాధనాయనివారిమనుమడు విజయరంగచొక్కనాధనాయనివారికి తనచెల్లెలినిచ్చి వివాహం చేసి వారిచ్చినజాగీరు అనుభవిస్తూ వుండెను.

తంజావూరి యాంధ్రరాజులచరిత్ర

సంపూర్ణము.
